

VÁRAD

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
TUDOMÁNY

2023
6

VÁRAD

2023/6.

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI,
TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

Nagyvárad, 2023. június • XXII. évfolyam 6. (219.) szám

Kiadja

a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár

Intézményfenntartó:

Bihar Megye Tanácsa

Szerkesztőség és kiadó:

Nagyvárad, Armatei Române utca 1/A, C épület, II. em. 7. ajtó

Telefon: 0259/431-257; 0771/269-647

Postacím: 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C

E-mail: varadszerkesztoseg@gmail.com; bibliobihor@yahoo.com

Internet: www.varad.ro; www.bibliobihor.ro

Szerkesztőség:

Dénes László (felelős szerkesztő)

Fried Noémi Lujza

Máté Zsófia

Tóth Hajnal

Tördelőszerkesztő:

Darabont Éva

Készült

a nagyváradai Book Expert nyomdában

ISSN 1583-0616

Tartalom

TÜZES BÁLINT <i>Versek</i>	3	DR. BARKÓCZY LÁSZLÓ, DR. FÜLÖP LÁSZLÓ CSC <i>Az ötvösművészet, magyar mesterei és céheik – váradi vonatkozások</i>	72
DÉNES LÁSZLÓ <i>Itt hagyott árnyékvilág</i>	5		
VITÉZ FERENC <i>Versek</i>	6	FRIED NOÉMI LUJZA <i>Üzenet és mélység</i>	79
DOMONKOS LÁSZLÓ <i>A ludovikás</i>	10	TÓTH HAJNAL <i>A zene gazdagabbá teszi az életet</i>	82
CZILLI ARANKA <i>Versek</i>	13	FRIED NOÉMI LUJZA <i>Schlauch Lőrinc emlékét őrzik</i>	86
LŐRINCZ GYÖRGY <i>Ma éjjel eljövök érted...</i>	15	TÓTH HAJNAL <i>Minden verset a valóság határoz meg</i>	88
FERENCZFI JÁNOS <i>Versek</i>	53		
TÓTH HAJNAL <i>Barangolások erdőn-mezőn</i>	58	FARKAS LÁSZLÓ <i>Az Erdélyi Helikon nagyváradi előadása</i>	90
MAJOROS ENIKŐ <i>Versek</i>	60	BARABÁS ZSUZSA <i>Bölcs gondolat (keresztretjtvény)</i>	94
SZOMBATI-GILLE TAMÁS <i>A botrányos dráma, amin könnyesre neveted magad</i>	64	<i>Lapszámunk szerzői</i>	96
MOLNÁR ZSOLT <i>Versek</i>	68	Lapszámunkat Kocsis Csaba fotóival illusztráltuk.	

RESTITUTIO IN INTEGRUM

Tüzes Bálint (1951–2013)

Nyugtalan fenyő

*elmenni lármájának
hátrább a történelemben hová
ész és érdem vezethet
visszapörgetett filmszalag
lovak nyertének egységes
örökveszély nyelvén
tatárul-törökül-németül-
oroszul-fegyverül-mául
harsog a mindenkori JAJ
és megharcolt/hurcolt
haza házad hátadon
míg forrón félt a fájdalom
nyílt lángok égig csapó
fényoszlopa hol
mind tegnap mind esetleg holnapra
komolyan is elhiszik
egszersmindenkorra itt
ha már e föld kivetett
nem a szerető dédelgető
örökkön féltő
anyarög lökött ki magából
s részed léssen a mából
zivatarfejő
akadékos nagyidő
amely villám elkerül
kenyerespajtásod
hasztalan nyila
vakrémületnek
sorsod egyszeri
de adózó lobbanás
gyere vissza
felcserélt mádba
fénykoloncos díszeivel*

Harmincöttől ötvenig

*a hajnal gyakran megtelik
előretolt félelemmel
ébredni a szív sem mer
attól fél hogy elakad
ordas másnap riogat
bányászmagány mélyre váj
hideg az októberi éjjel
ködtakarót vált a táj
az utat mutasd merre még el
ha harlequinek-colombinák
lelked összekaristolták
gerincedet kitakarták
bordáid közt tanyát vertek
koponyádból ittak-ettek
és a kút így árválkodik
hajnal éppen hajnalodik
előretolt és megszokott
az ébredés
harmincöttől ötvenig*

TÜZES BÁLINT örmény gyökerekkel rendelkező tanár, újságíró (Nagyvárad, 1951. december 11. – Nagyvárad, 2013. június 8.). A kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészkarán végzett (1981), szülővárosában tanított. A 90-es évektől nagyváradi lapoknál külsős újságíró, később kolozsvári egyházi lapok (*Vasárnap*, *Keresztény Szó*) állandó munkatársa, nagyváradi tudósítója. Verseskötete (*Életfaárnyék*, Europrint Kiadó, Nagyvárad, 2001) mellett beszélgetős könyve jelent meg a Holnaposokról Tóth Jánossal, az Ady Endre Emlékmúzeum vezetőjével (*Forrongó századelő*, Europrint Kiadó, 2006). 2013. június 17-én helyezték örök nyugalomra a szamosújvári családi sírboltban. 2017 óta őrzi az emlékét az Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetsége által évente odaítélt Tüzes Bálint-díj, amit A Magyar Nyelv Napjai rendezvény keretében adnak át.

Itt hagyott árnyékvilág

Meghalt Tüzes Bálint. Szombatra virradóra megállt a ketyegője – ahogy ő mondaná keserédes (ön)íroniával. Minden különösebb felhajtás nélkül. Egy csomó váradi és nem váradi embernek már nem fog megcsörrenni a telefonja, már nem fog senkit „zaklatni” kényszerű bezártságából, amelyre a gyerekkorában tragikus körülmények között szerzett fogyatékoságát tetéző otthoni balesete ítélte. Talán épp örmény gyökereiből eredő férfias dacossága és hitvalló helytállása segítette egész élete során abban, hogy felül tudjon emelkedni testi elesettségén, és úgy végezze tanári munkáját és önként vállalt közéleti feladatait, mint bárki közülünk.

Tüzes Bálint nemcsak pedagógus, költő, közíró és egyben átlagpolgár (fiú és szülő, élettárs és barát, kolléga és szomszéd) volt, hanem ténylegesen is Várad egyik emblematikus figurája, aki erején felül nyújtott maradandót: az Ady-émlékmúzeum őrével, Tóth Jánossal összehozott, 2006-ban megjelent *Forró századelő* című „beszélgetőkönyve” egyszerre irodalomtörténeti kuriózum és dokumentum, amely korántsem csak Ady Endrének állít sajátos emléket. Elsőnek és utolsó-nak szánt versgyűjteményét pár évvel korábban adta ki a szavatartó költő: önálló kötetként valóban az első volt, és lám, immár tényleg az utolsó, ami életében megjelenhetett (*Életfaárnyék* címmel). Persze azelőtt és azután is publikált még Bálint itt meg ott meg

amott, a *Reggeli Újságnak* például indulása óta külmunkatársa volt, de legutóbb akkor kapta fel a nevét a „világsajtó”, amikor tavaly nyáron magyar állampolgári esküt tett az észak-magyarországi Borsodszentgyörgyön. Ami olyan messze van Váradtól, mint ide Szamosújvár. Hogy miért pont ott? „Úri passzióból”, és mert ott született Fehér Dezső, Ady egyik mentora. „Boldog vagyok” – ezek voltak Tüzes Bálint első szavai magyar állampolgári esküjét követően. A nagyváradi pedagógus-költő hozzátette: „az eskü akkor igazán eskü, ha közösségben mondja az ember, ezért választotta keretnek a szentmisét, mert a hívek közössége az ő közössége is”. Így tudósított egy miskolci hírportál az eseményről.

Nos, Bálint barátunknak nem adott meg még egy évnyi magyar állampolgárság sem, ahogyan sok minden más sem 1951-ben történt világrajötte óta. Irigylésre méltó szellemi fölényvel, esendőségét leplező kivagyisággal tudta túltenni magát a szorult helyzeteken. Az egri *Agriában* 2010 őszén megjelent pár soros versében, az *Utószóban* így villantotta meg azt az arcát, amit meg fogunk őrizni: „a győzd le – győzd meg között / gyémánthíd feszül / alatta mélység / középen Isten / és te egyedül”.

Dénes László

Megjelent a nagyváradi Reggeli Újságban 2013. június 10-én.

Vitéz Ferenc

Pasztellek

(1.) Emlék az ablakból

(D. Király Sándor festménye alá)

*Hogy elszáradt már annyi álom,
s virágok tövében elterültem,
sötét szobában, vetetlen ágyon
megint egy felhő csücskére ültem.*

*S hamis képe visszatükröződött
szép gesztusoknak és szavaknak –
bús homlokom az éghez ütődött,
s kinyílt akkor egy végtelen ablak.*

(2.) Anyaság

(Bányai Szabados Katalin képéhez)

*Láng, ami másért lángol,
tűz, ami nem éget el.*

*Féltés, ami táplál,
mélység, ami fölemel.*

*Suttogás: égi szellő,
csönd, ami énekel.*

*Szárnyak, lobbanó szárnyak:
Főnix-angyali jel.*

(3.) Az angyal szárnyalása

(Komiszár János absztraktja mellé)

*A halak repülni tanulnak.
Bűntudat van a számadásban.
Az emlékek soha nem fakulnak
az örök feltámadásban.*

*A tekinteted mindenütt kísér.
Összenőtt a lélek anyagával.
Az angyal szárnya már az égig ér:
megérint, betakar, elvisz magával.*

(4.) Május első napja

(Sárközy Erzsébet képéhez ajánlva)

*Arany koszorúmra szállt
egy árgyéus kismadár,
egész kertem kivirágzott,
s elkergette a halált.*

*Ami múlik, nem enyész,
csokrom csupa nevetés,
szerelemtől lázas-izmos
szárba szökken a vetés.*

(5.) Tájélemek

(Láng Eszter festménye előtt)

*Felülről nézem magam –
látom, hogy szaladok át a réten.*

*Oldalról nézem magam –
nem vagyok se lent, sem az égben.*

*Alulról nézem magam –
kőszirtté változott a kék madár.*

*Belülről nézem magam –
és itt van bennem a táj.*

(6.) Egy legenda árnyékában

(Vassy Erzsébet pasztellje után)

*Előbb-utóbb minden ember
megalkotja saját történetét.
Kitalálja, alakítja, elmeséli.
Néha majdnem az igazságot.
Máskor csak azt a valóságot,
amiről úgy hiszi, a dolgok
közötti kapcsolatban létezik.*

*Lehet démon – elrejtőznek előle.
S lehet szent: legenda lesz belőle.*

*Aztán már csak nehezen tud
változtatni saját történetén.
Úgy él és mozog, mint Platón
barlangjában az árnyék a falon.
Hiába harcol a démon a szenttel,
az öröktől fogva létező mesén
nem javíthat, csak az odafenttel.*

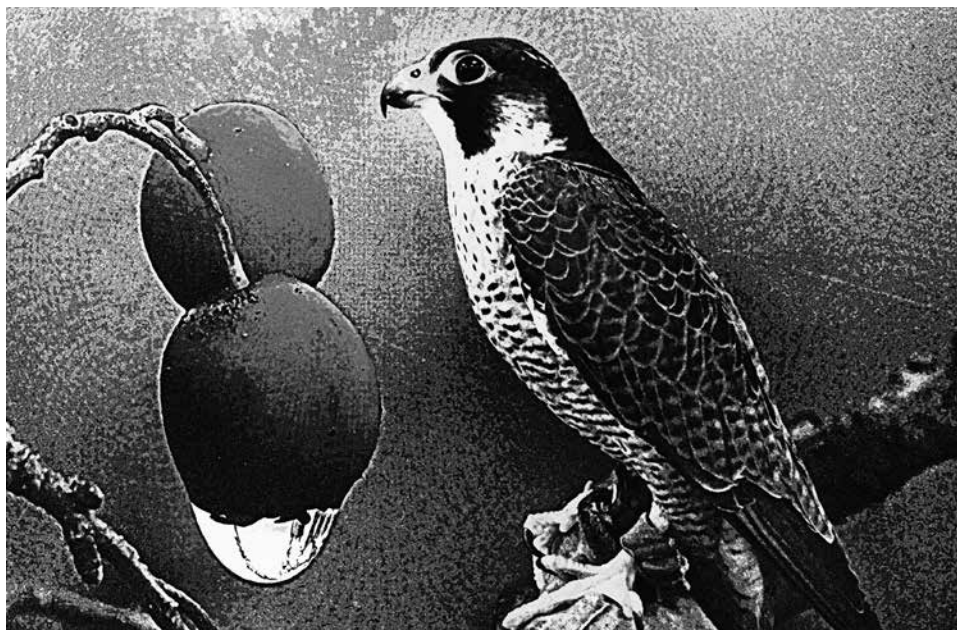
A szívem olyan...

*A szívem olyan, mint a mennyek
lüktető, bíbor kupolája.
Csonkolt hazáknak messzi kertje
tulipán-vágyat fektet alája.*

*S a virág madárrá változik.
Látja fentről, hogy minden egyben.
Sóhaj és ének találkozik
a Kárpát fölötti fellegekben.*

*Félig gyerekként, félig ébren
bújnék ölemmel hű anyámhoz.
Hétszirom-szárnyam hófehérben –
odaszáll piros tulipánhoz.*

*Sarjadó búza zöld reményről
mesél a tavaszi szeleknek.
Mindent begyűjt az égi fényből,
s ezt mondja halkán: – Nagyon szeretlek!*

Domonkos László

A ludovikás

Eszter sohasem beszélt sokat az apjáról. Csak annyit lehetett biztosan tudni, hogy rémálom-szörnyeteg, nyúzza az anyját, őt meg a húgát, Ágneszt, de hát össze vannak vele zárva a pöttömnyi lakásban, hiába váltak el már réggen, nem hajlandó elmenni vagy nem is tudna hová, de hát ők is ugyanígy vannak, az anyja a konzervgyárban, abban a hivatalban, az öreg meg csak otthon mindig, állandóan a Szabad Európát hallgatja és „löki a hülye ludovikás dumáját”, de olykor leveleket is ír, egyszer egyet meg is mutatott („anyám nekünk szokta odalökni őket”), olyasm volt benne – szálkás-hurlis, nagyon határozott, nagy fura betűkkel, de azért jól olvashatóan –, hogy már megint ez meg ez volt a lányokkal, Eszter akkor ezzel amúgy, Ágnes amazzal amúgy jött haza, látszik, hogy a kiváló anyai nevelés már kezdi meghozni a gyümölcsseit. Eszter majdnem diadalmas mosollyal tette el a már kissé gyűrött papírlapot, legyintett és ugyanazzal a mozdulattal az ölembe ült, amit annyira szerettem mindig ott, a megszokott padunkon a Klapka téren. Máskor meg széles mosollyal integetett le az első emeleti lakás parányi erkélyéről, amint elkezdtem füttyülni megbeszélés szerint a Troggs-együttes *Vad dolog* című számának szólóját, vagyis az egyezményes jelünket, a nyári szünetben sokszor már kora délelőtt, hogy végeérhetetlen, egész napos csavargásainkra induljunk a néptelen, napsütötte körtöltésen, ki

a Holt-Marosig és vissza, amerre csak a szem ellátott, romantikus és izgató elegyenben.

„Olyan van, hogy...” – így kezdte mindig napi beszámolóit, ezekből már nem nagyon hiányozhatott az apja, ha legtöbbször éppen csak megemlítve is, rendszeres, de nélkülözhetetlen epizodistaként, aki örök és változtathatatlan, lappangó fenyegetésként ott rejtőzik a zöld macskaszemmel, lidércfényvel világító rádió skálakeresője mögött, ezzel vagy amazzal, így vagy amúgy, „olyan ludovikás dumával vagy stílusban”. Idővel mindenestre ugyanúgy az Eszter-Ágnes testvérpár-világ legköznapibb valóságához tartozott, mint anyjuknak a konzervgyár vagy a Troggs-szóló, az erkély felé szállva.

A tulajdonképpen végig jól elfojtott fenyegető szorongás csak akkor kapott nyíltabb jelleget bennünk, midőn a húsvét elközeledvén, a hosszú évek óta megszokott locsolkodási rendbe kellett illeszteni Eszter, Ágnes meg az anyjuk illő megöntözésének megkerülhetetlen kívánalmát – régi, még általánosból haverommal, Kabafi Tamással a duóba legalább akkora súllyal illett és kellett jelen lennie, mint a rókusi lányoknak vagy éppen apám egykori barátnőjének, alsós tanítónőmnek, a még mindig filmsztárokat eszembe juttató, mozgásszerűlt férje mellett igézően mosolygó és páratlan finomságokkal váró Marika néninek.

Úgy döntöttünk, a program befejező – már jócskán a belvárosra korlátozó-dó – locsolási körút-részletére hagyjuk a ludovikás atya lányait, gondoltam, Eszterem megérti majd, hogy minél több bátorítást, elszánást és szükséges fellépést szeretnék magaméneknak tudni, mire odáig érünk, hát igencsak összetyulódott, fura koktélok kavaroztak bennem, mire a Troggs-erkély alá, a lépcsőházba értünk.

Magas, igen vékony, hófehér hajú férfi nyitott ajtót, szokatlanul markáns, régi szobrok vonásait idéző arcán rengeteg ránc, de a mozgása friss, ruganyos, hangja erős, erőteljes, ha nem is éppen túl hangos, de olyan majdnem-mennydörgősnek hallik. „Kerüljenek beljebb, fiúk”, mondta nagyon határozottan, „jegyezzék meg, csak az újkori katonákat nem enged-

jük be.” Ez utóbbit nem egészen értettük, de persze meg sem mertünk nyikkanni, már ültünk, már nyúltunk az első pohárka után. A ludovikás egyenes derékkal, mozdulatlanul ült, élénk, szürkés-kék szemeiben mintha valami kaján pajkosság vegyült volna némi enyhe szigorral, de csak annyit mondott: „egészségükre, érezzék jól magukat”, és egy sebes, szemlátomást igen gyakorlottnak tűnő főhajtás kíséretében már át is adta a terepet a túlsó oldalról – addig észre sem vettük – a félig nyitott ajtón át beóvakodó lányoknak. (A mamát sehol sem láttuk.) Olyan fellélegzés-félét éreztem, mint amikor a fogorvostól kifelé tartva már a lépcsőről láttam az utcai ajtót, s egy másodpercre megálltam, hogy végre kiélvezzem a pillanatot. A rádió sötétben és némán állott őrt a sarokban.

Czilli Aranka

Szavaidba öltözöm

*Szavaidba öltözöm,
mert kényelmes elhinni őket,
s mert bennük
megszűnök szégyellni
hibáit meztelenségemnek.*

*Szavaidba öltözöm,
mert puhák és melegek,
beléjük bújva feledem
a közénk feszülő
messzeséget.*

*Szavaidba öltözöm,
és hiszek a tükörnek,
s nem kutatom forrását
a szépségnek.*

*Vigyázz, mit mondasz nekem!
Szavaidba öltözöm mindig,
amikor nem vagy velem.*

Hajszál híján

*Tudod, hogy gyenge egy hajszál –
a boldogságot soha ne bízd rá!
Tavasz jön kinn és benn:
tehetetlenül kibomlik a virág,
amikor rátalál a napsugár.*

Anyajegyek

*Az ég csillagai a bőrödre költöztek:
égetik ajkamat az anyajegyek.*

*Tudod, én az életbe szerettem benned:
fogollyá tett ez a perspektíva –
összegubózom a tegnap és a ma
keskeny mezsgyéjén és várok.
Várom a holnapot. És arra gondolok,
hogy bőrödön éberem várnak rám a csillagok:
égnek a sötétben, miközben alszol,
s én követem fényüket – hozzád kalauzol
a vágy. Nincs távolság, és az időnek
kihullanak a fogai – bármikor elérlek már,
ha ajkam feléd nyújtom.
Felnőttem a boldogsághoz:
van egy emberbőrnyi égboltom,
s rajta csillagrendszer –
elszórt nyomok a havon –
ha követem őket: hazatalálok.*

Lőrincz György

Ma éjjel eljövök érted...

I.

Csukás András, ahogy öregedett, ahogy túllépett a hetvenen, egyre furcsább és furcsább szokásokat vett fel. Például egy idő után babonából mindig jobb lábbal lépett le az ágyból. Egy ideje meg az első útja mindig az ablakhoz vezetett.

Ahogy lekászálódott az ágyból, még szinte ki sem nyitotta a szemét, félálomban elsőnek mindig az ablakhoz botorkált, elhúzta az éjszakára gondosan szétterített sötétítő függönyt, majd mintha egy különleges, rég várt vagy sosem látott csodára számítana, kinézett rajta. Ugyanaz a kép, tájszelet fogadta mindig. Nap mint nap, közel ötven éven át. Amióta itt élt. Bár nem csak sejtette, tudta ezt, mégis naponta megismételte. Változást a kinti látványban csak mindössze a hajnal, a fény és sötétség sziporka-játéka hozott, a csillagok pulzáló fénye, s az, hogy borús vagy tiszta idő volt-e aznap. Milyen évszakban voltak éppen. Ez meghatározó volt. Más- és másképpen pompáztak a színek a hajnali acélos kék vagy szürkés ragyogásban. Hóhullásban. A virradat tündöklésében. És néha még az, hogy a tömbházat övező sövény mögötti keskeny sétányon járt-e valaki. Föltűnik-e egy-egy munkába siető, rohanó ember. Távolabb, kinn az utcán, száguldva el-

húzott-e egy-egy autó éles fénycsíkot szórva maga előtt. Más nem.

A tömbházat, ahol lakott, a dombház alatt újabb és újabb tömbházak követték, s bár az első pár év után, amíg még nem épültek meg az úton túli tizemeletes panelek, látható volt a várost ölelő gyűrődéses dombház, a Tornyoskő maga, azután már csak újabb és újabb, többnyire szürkés-fehér, sárgás-palás vagy vörös társasházakat látott. Kopár, lehullt vakolatú teraszok néztek többnyire feléje, kifeszített drótokon száradó ruhákkal. A nap fényétől kifakult rojtos sötétítők az ablakokon. És antennák. Régebb csak apró téveantennák tarkították a tetőket, esténként csillagok s galambok ültek rajtuk, most már, főleg a tizemeletes tömbházak fölött, a különböző telefontársaságok hatalmas fémvázás antennái díszeltek.

Folyékony fehér ezüst volt az ég.

Igen, ezt látta nap mint nap, és mégis megátalkodottan, vagy valami értelmetlen csodára várva kinézett az ablakon. Mintha történne valami is ebben a többnyire mozdulatlan kinti világban. Mintha csillaghullásra, vagy valami új, világrengető történetre várna. Ufótámadásra. Csukás András egyébként nyugdíjas volt, falusi születésű, első nemzedékes város lakó, „időmilliomos”, mint sokan mások ebben az előregedett, hulló vakolatú városne-

gyedben, akiknek többnyire nem volt mit kezdeniük magukkal. Néhányan horgászni jártak, mások kertészkedtek, megint mások lementek a garázsba, barkácsoltak valamit, a többiek reggel, ahogy megébredtek, még ki sem nyitották a szemüket, bekapcsolták a tévét, rádiót, s várták a hét órát, amikor vehették a neccet, szatyrot, s indulhattak az üzletbe. A reggeli bevásárlás volt mindenki számára a legfontosabb szórakozás. Az utcán, ha ilyenkor találkoztak valaki rég nem látott ismerőssel, megbeszélték a betegségeiket (mindenki a halálán volt), az öregség összes nyavalyáit, a sporteseményeket – ha voltak – különösen, hogy mit csinált a „kicsi Rapid”, vagyis a Küküllő, a város híres labdarúgó csapata – s persze ezzel együtt a holnaptól való félelmet is. Igen, a mindennapokban, az öregség, a betegség s a politikán belül a holnaptól való félelem volt a legfontosabb beszédtema. Köztük, hogy milyen újabb és újabb disznóságot csinál ellenük a főhatalom. Csak azért, hogy igazolják: ők lettek e föld szolgálkából lett új urai. Miként silányítják cseléddé, földönfutó, nincstelen menekülőkké őket, akár ezer év, az igazság s a múlt emlékeinek tagadásával is. Vagy akár a temetők, a halottak kihantolásával. Hisz újabban már háborút folytatnak nemcsak ellenük, az élők ellen, a halottak csontjai sem nyugodhatnak békében a temetőben.

Persze ezeken a korareggeli beszélgetéseken szó került az esti „skype-os” beszélgetéseikről is. A külföldre vándorolt gyermekeikről, unokáikról, akik valamelyik nyugati országot gyarapítják, gazdagítják. És vallomásaik szerint persze fenségesen éltek. Mert valahogy sikeres emberek voltak mind, mind,

akik valamilyen oknál fogva elhagyták az országot, nem volt senki, akinek félresikerült az élete, csak éppen nem volt „idejük” éveig meglátogatni a távoli szülőket, nagyszülőket. „Itt nem olyan világ van”. „Itt a pénzért dolgozni kell” – hangoztatták mindegyre. Mintha idehaza nem kellett volna a pénzért dolgozni, küszködni. Soha. Magától az ölébe hullt volna minden az embernek... Igen, ezeken az esti beszélgetéseken mindenről beszéltek, akár az időjárásról is, csak a legfontosabb dolgokról, az egyedüllétükről, betegségeikről, az öregség nyavalyáiról nem beszéltek. Az a titkok titka volt. Maradt. Pikkelyes páncélként vont burkot köröttük. Félték. Nem akarták betegségeikkel, fájdalmaikkal félrevezető útra terelni a beszélgetést. Emlékeztetni, sérteni, bántani azzal az elszármazottakat. Esetleg emlékeztetni őket a távoli szülők iránti „kötelezettségükre”. Mert az itteni hagyományok szerint a gyermek felelősséggel tartozott a megöregedett szülei életéért. Ahogy a szülő is korábbi életében a gyermekeiért. Nem akartak még utalni sem a kietlen magányra, amely az esti beszélgetések s a tévécsatornák nagy száma ellenére is, ahogy kiléptek a különböző csevegőprogramokból, már ott tornyosult fölöttük. Aztán a bevásárlás után – általában öt, tízdekás tételekben vásároltak, attól függően, hogy teljesen egyedül vagy a feleségeikkel, férjeikkel éltek, de főleg azért, hogy másnap újra jöhessenek – hazamentek unatkozni. Számukra véget is ért többnyire a nap. És ahogy megreggeliztek, elmosogattak, letörölték a nemlétező port a kredencről, asztalokról – főleg a nők –, már kapcsolták is be a „térfigyelő kamerákat”, vagyis kiültek tereferélni, nézelődni a teraszra.

De nemcsak Csukás Andrásnak voltak öregségében különös szokásai, bogarai.

A negyedbeli legtöbb nyugdíjasnak a legfontosabb heti programja a vasárnap mielőtt vagy az istentisztelet volt. Még a hajdani kommunista párttitkárok is. Felekezeti szokásrend szerint, vasárnap többször is benépesedtek a kacsaringós, a hegyre fel, illetve le vezető kis, árnyas, kockaköves utcák. A vasárnapok alkalmat adtak számukra az önbecsülésük őrzésére. Ilyenkor, mint egykor odahaza, ha szép idő volt, ha nem, a legszebb ruháikban jelentek meg a templomokban, amelyekről az asszony egy ruhakefével egy láthatatlan pihét még indulás előtt is lekefélt az ajtó között, jelezve a törődést s az egykori párvalasztás helyességét.

Az Istennel történő lelki egyeztetések mellett ápolták a korábbi kapcsolataikat is. Elbeszélgettek egymással, mind a napi gondokról, mind az öregség kihívásairól. A távolabbi negyedekben élők itt értesültek egymás betegségeiről, az elhunytakról, de a váratlan örömeikről is. Számba vették és számontartották egymást. Tudták az ülési szokásrendet, tudták ki, hol, hányadik sorban ül, és azt is, mikor és ki hiányzik. A vasárnapi mise, a heti hírforrások mellett, a kihagyhatatlan, legfontosabb egészségügyi séta és a baráti kapcsolatok legfőbb forrása volt.

Hasonló szerepet töltött be a keddi piac is. A fórum. Kedden korán, még mielőtt a Nap birtokba vette volna a várost, elárasztotta volna a már-már mozdulatlanra váló fényzőnével, melegével, szatyros vagy a kisszekereiket magukkal húzó, többnyire magányos emberek vagy párok lepték el a város

sétányait, járdáit, s céltudatos léptekkel, mint akikre országos gondok várnak, mentek a piac felé. Voltak olyanok is persze, akik nem is vásároltak, szorongatták azt a kis pénzt a markukban, amennyiük volt, a kezükben lévő szatyor csak jelkép volt, hogy hol, merre jártak, járnak, milyen célból vannak az utcán. „A piacon jártam”, hirdette a hivalkodó szatyor, kisszekér. Mások, ha vásároltak is, az is csak jelképes volt, ugyanúgy, ahogy a körzeti üzletekben, csak a napi szükségletre szorítkoztak. Közben persze alkudoztak, beszélgettek. Ugratták egymást, vicceket mondtak. Főleg a jólétről, ami olyan, mint a repülő, minél magasabban van, annál kisebbnek látszik. Az életről, amely „fut ki a lábuk alól”. Aztán miközben többször körbejárták a piacot inkább ismerőst, mint árut keresve, lassan elindultak az otthonuk felé. De egyesek még nem mentek haza. Ezek főleg a nyolcvan fölöttiek voltak, akik mellől már elhulltak a társak, s miközben botra támaszkodva végigkopogtak a város legfontosabb közútjain, terein, mindig úgy irányították a lépteiket, hogy a temetőkapuk gyászjelentéseinél kősenek ki. Hogy megélhessék a túlélés senkinek be nem vallott, titkos kéjét. Hogy megkönnyebbülve nyugtázzák: még mindig ők a gyászjelentők olvasói.

Persze voltak olyanok is, akik különböző előadásokra jártak, kórusokban, varró és más körökben tevékenykedtek. Őket onnan lehetett felismerni, hogy már a miséken, istentiszteleteken is színes, csak a saját tájegységükre jellemző népviseletben jelentek meg. Amely persze a legszebb volt az egész környéken.

Az utolsó jellegzetes csoport idős, kisnyugdíjas özvegyasszonyokból állt.

Az volt az egyetlen szórakozásuk, hogy nap mint nap, ahogy eljött az este, még a sötétség beállta előtt, négyes, ötös csoportokban végigsétáltak a negyed főutcájának járdáin. Egyszer az egyik oldalon, utána a másikon.

Más és más emberekkel találkoztak az út két oldalán.

II.

Csukás András ezen a napon jókedvűen ébredt. Előző nap kupaszerda volt, s a magyarok jól szerepeltek. Szóval szép napra ébredt. Talán az ebből adódó fergeteges jókedve lett a végzete. Nem figyelt eléggé önmagára.

Azt, hogy beszél is egymagában, nem ő, a felesége vette észre. A felesége kicsi törekeny asszony volt, most már megfakult, fiatalkorában ámuldozó, álmodó sugaras kék szemekkel. – Mi van, már beszél is önmagaddal? – szolt rá váratlanul, miközben riadtan rámeredt.

Hirtelen azt sem tudta, mit válaszoljon, annyira meglepődött. Ott álltak a bejárati ajtó mögött az előszobában, először tagadni próbált. – Én nem – mondta, mert valóban nem hitte, hogy mindez igaz lehet, de szavaival nem-hogy a feleségét, önmagát se győzte meg.

– Most már igazad lehet mindig – felelte gunyorosan élcelődve a felesége –, felteszed a kérdést, és felelsz is rá. Remélem, nem fogsz vitatkozni önmagaddal.

És hogy könnyítse a szavai súlyát, rámosolygott. Az arcát leheletfinom ráncok szabták át. De a mosolya inkább szánakozó, kényszeredett, vagy inkább csodálkozó volt, mint cinikus. Tele rebbenő, kételkedő félelemmel.

Csukás András nem válaszolt. Egyáltalán, mit is lehetne válaszolni rá? A feleségével már korábban megegyeztek, hogy ahogy öregednek, majd sértődés és harag nélkül, csupán figyelemzettesül jelzik egymásnak, ha szórakozottságból, meggondolatlanságból vagy a szenilitás jeleként valamilyen hibát, galibát, netán meglepő dolgot követnek el. És íme!

Már rég figyelt arra, hogy mikor kapja magát először azon, hogy elfelejti bezárni az ajtót. Elfelejti leoltani a kamrában vagy valamilyik szobában a villanyt. De arra, hogy beszélni is fog egymagában, még legrosszabb perceiben is valóban csak kételkedve gondolt. Bár az is igaz, gondolt rá. Volt okuk rá. Amikor azonban először villant át rajta, hogy egyszer majd bekövetkezhet ez is, először csak összerezzen, meghökken, majd rögtön tiltakozni kezdett már a gondolat ellen is. „Odáig én nem juthatok el” – próbálta nyugtatni magát. Nem következhet az soha be. Nem sülyedhetek le annyira az önfeladásban. Bár tudta azt is, hogy nem tőle függ mindez. NEMCSAK EGYEDÜL TŐLE FÜGG MINDEZ! Ahogy tudta azt is, hogy az öregségben lesz majd egy pont, eljön a pillanat, amikor már oldott lesz a lélek, a tudat, s nem figyel annyira. És szembe kell majd nézzen azzal is, hogy megkopik a tudatossága. Oszlani, foszlani kezd a figyelme s az önfegyelme. De hogy magában beszéljen? Ennél már csak az lenne rosszabb, ha alsónadrágban kimenne az utcára! Vagy talán ezek után bekövetkezhet az is?

Attól viszont, ahogy a felesége rászolt, rögtön fölillant benne más is! Amitől mindketten féltek, tartottak szinte már évtizedek óta. És átvillant rajta a borzalom.

Pár évvel korábban, egy szombati napon, amikor szokásukhoz híven hazamentek a felesége szüleihez, úgy tíz-tizenöt percre rá, ahogy megebédelték, az anyósa váratlanul azt kérdezte:

– Nem vagytok éhesek? Nem esztek valamit?

– Most ettünk, anyukám – mondta a felesége tágra, kerekre nyílt szemekkel. – Épp csak leszedtem az asztalt.

Asztalt mondott, mint mindig, bár tudta, hogy a terítéket szedte le, az abroszt, mást, egyebet, de az is igaz, hogy az asztalon sem maradt semmi. De ezen ekkor már nem is gondolkodtak. Csak egymásra nézve csodálkoztak! Pontosabban először csak álmélkodva csodálkoztak, aztán megdöbbenek, ledermedtek, mert bár még nem fogták fel a szavak jelentését teljesen, nem fogták fel a kérdés mögött süllyedő vagy épülő új világot, de hirtelen fölsejlett, beléjük nyilallt a kérdés által kiváltott lehetőség döbbenete.

– Igen? – kérdezte anyósa csodálkozva, és megismételte: – Igen? Én nem is tudtam.

– De hát velünk evett anyukám is – mondta a felesége, most már megkövülve, mert nem tudta, bár már sejtette, hogyan kell értelmeznie az anyja szavait.

Csak egy másodperc tört részéig tartott mindez, a következő pillanatban szétfoszlott az előbbi perc döbbenete, a felesége miután letörülte az asztalt, és nem történt semmi, kávé készített oda, s talán már reménykedve meg is feledkezett az anyja kérdéséről, amikor az másodszor is azt kérdezte:

– Nem vagytok éhesek? Terítsek nektek?

A keze hátát a homlokához vitte, a csuklójával végigsimított rajta, mint-

ha csak a felgyűlt gondokat törölné le, törlés közben ott is felejtette egy pillanatra, mintha fölsejlett volna valami a homlok ráncai mögött – állt a szoba közepén, állt.

Az anyósa szép, magas szőke asszony volt valaha, szép volt az arca még most is, csak a tekintete volt zavart, átláthatatlan.

Összenéztek a feleségével, egymásra pillantva összevillant a tekintetük, majd ránézett az anyósára. Akinek nagy, csodálkozó, inkább szürkés, mint kék szemei voltak, s talán ekkor, emlékezete utolsó morzsáival rádöbent ő is kérdésének a lehetetlenségére, fölfogta, hogy valami olyant mondott, amit nem kellett volna, hisz a korábbi pillanat fényképpé merevedhetett, a csodálkozás valószínűleg megkövülve ott volt az arcukon, mert azt mondta:

– Jól van, no, butaságot beszélek...

És ezzel újra nyitottá tette az előbbi szavaival kiváltott váratlan helyzetet. Fölvillantotta úgymond a „remény kék madarát”. Majd választ sem várva, kiment a lakásból.

Elindult.

Elindult, el, le a ház előtti ösvényen, be egészen a hatalmas kert végéig, majd megfordult, s az enyhe emelkedőn kissé meggörnyedve, mintha ellenszélben jönne, jött felénk. Egykor magas, szép alakja kérdőjel. Arca üres csönd. És ő jött, jött felénk, fehér haján csillogott a napfény, majd mikor kiért a házig, mintha ott sem lennénk, ránk se nézett, megfordult újra. Elindult visszafelé, lassú, megfontolt öreges léptekkel, lassú, megfontolt, már-már kecses vagy inkább méltóságos léptekkel, minden lépésében benne volt a pillanat végtelensége, s mint az óra mánusa, ment, ment megállíthatatlanul. És ekkor re-

zignáltan, megkövült arccal megszólalt az apósa is.

– Ezt csinálja egész nap – mondta váratlanul.

Megkövült a csend.

És a hirtelen beállt csönd döbbenetében újra átvillant rajtuk a borzalom:

– Mit, apukám? – kapott a szón a felesége, de úgy, hogy kiérződött a hangjából a kétségbeesés. A remény reménytelensége. Mert talán rádöbent, hogy mindaz, amit tapasztal s lát, lezár egy életet. Amely számára történetesen az egyik legszeretettebb lénynek, az anyjának az élete volt. Megsejtette talán, hogy bezárult minden értelmes kommunikáció lehetősége. A múlt, a múltjuk teljesen ki- és eltörlődik, ahogy a várható jövő szépsége is! Rádöbent, hogy az anyja számára lezárult értelmes élet, számára egy hosszú haldoklás megélésének kezdetét jelenti? Az öntudatlan, de lassú halál elszenvedését?

– Fölkel, megmosakszik, felöltözik és megy, megy, egész nap – mondta az apósa.

– Mióta, édesapám? – kérdezte magába roskadva, a szavak súlyától meggörnyedve a felesége.

– Egy hete kezdődött. Először én sem figyeltem fel rá, aztán átvillant, nem szokott feleslegesen le s fel sétálni.

– Amikor utoljára itthon voltunk, nem vettem észre semmit...

– Nem is volt semmi gond...

A felesége, aki ekkor már mosogatót, elgondolkozva megállt.

– De hát hová, és miért megy? – szólalt meg hosszú hallgatás után bambán, mint aki még mindig nem érti, mint aki még mindig valamiben reménykedik, s nem szeretné elengedni a remény fonálát.

– Ezt szeretném tudni én is – mondta az apósa.

Szomorú évek következtek. Hetente, kéthetente hazamentek, viszont mert a felesége apja élt, s a feleségének testvérei is voltak, másképp élték meg az anyósa életét, mint a későbbi történeteket. A félelmeiket. Fel-felsorolták, hogy mi várhat majd rájuk az öregségükben, és ami történt, nem volt a rögtön belátható, rájuk leselkedő elsődleges gondok közt. Sejtésként persze ott leselkedett valahol a tudatuk hátsó fertályában, a „sötétkamrában”, amelyről igyekeztek megfedkezni: oda soroltak be mindent, amivel nem akartak szembesülni az öregségük során, és amikor most a felesége rászólt, ezért és ettől rezzenet elsőnek össze. – Csak nem?

Majd rögtön, néhány másodperc után: vajon egyszeri figyelmetlenség volt, ami történt, vagy talán utolérte őt is az anyja sorsa?

Még a szívverése is leállt. Alig kapott levegőt, összerándult a gyomra is, a levegő fölszorult rögtön a torkába. Csak azt ne, Istenem! – gondolta. Akkor inkább a halált!

Az Istennel mindig egyezkedett.

Falusi születésű volt, kijegecesedett szokásokkal, amelyekkel megkönnyítette az életét, s amelyekről nem mondott le soha. És ide tartozott az Isten is. A nagy Ó, aki gyermekkorában a képzeletének a végső határát képezte. Persze „Jézuskával”, s az angyalokkal. És bár a mindenség gyönyörűsége kértelkedést is rejtett, mégis mindent, ami volt s van, az Isten akaratának, teremtő erejének tudott be. Ezzel nemcsak háttárt szabott a képzelet szárnyalásának, meg is nyugtatta magát. Az Istenen túl nincs senki, semmi, s ha mégis, az már nem számít. Ragyoghatnak a csillagok

ezerszám, az is, mint minden, az Isten erejének a bizonyítéka. S ha a villámlás, dörgés és szivárvány váltott is ki egyfajta néma kételkedést, csodálatot, választ már nem keresett rá. Mert mindenre választ talált magában az Istenben.

Mint egy gyermek, besomfordált a szobájába, belehasított, hogy évekkorábban, az anyósa halála után az anyjával is így kezdődtek a gondok.

Az anyja ekkor már egyedül élt. Özvegy volt. A városától egy húsz kilométerre lévő faluban lakott. Ő henteente egyszer-kétszer át kellett menjen a megyeszékhelyre – ott volt a kihegyezett munkahelyének a székhelye –, s mert az út átment a szülőfaluján, a felesége többnyire egy hétre való ételt küldött az anyjának. Mikor ment, mindig sietett, délután viszont, amikor már hazafele tartott, újra bement, elüldögélt egy kicsit vele. Aznap is így tett. Már ahogy belépett a verandára, hallotta az egyhangú mormogást. Először azt hitte, imádkozik, hallgatózott, várt.

Mert nem fogta fel a szavak értelmét, halkán, észrevétlenül rányitott. Ott találta, mint mindig, mint máskor is, ha egyedül volt, a konyhában, a kályha melletti kicsi széken, amelyen hajdan, még gyermekkorában ő üldögélt...

Egyébként ezt a kályha melletti üldögélést rögtön akkor kezdte el, és szokta meg, miután özvegyen maradt. Valószínűleg a hosszú téli esték egyedüli magányában odaült a kályha mellé, rakta a tüzet, s nézte a lángot. Most nyár volt.

– Csókolom, édesanyám – szólt rá még a nyitott ajtóból.

Az anyja ránézett. Az arca csodálkozóvá vált, de a tekintete hideg, szúrós, kemény maradt.

– Mi van? – ment közel hozzá, s megsimogatta a hátát is –, nem örvend? Úgy néz rám, mintha idegen érkezett volna. Haragszik rám?

Mert néha, ha az anyja belátása szerint sokáig nem ment haza, úgy tudott mozdulni, félre nézni, hogy abból szavak nélkül is érthetett.

– Ah, dehogy – szedte össze magát már-már morcosan az anyja: – Hogy mondhatasz ilyen!

De nem állt fel, és nem ölelte meg, mint máskor!

– No jó – mondta komoran ő is.

És elment, leült az asztalhoz.

– S aztán mit csinált? – oldotta a csendet. – Imádkozik?

– Én? – kérdezte élesen az anyja. És fölvetette a fejét: – Nem! Te mit gondolsz! – szólt rá megrovón: – Hisz nappal van!

– Akkor?

Elmerengett, az arca kisimult. Aztán azt mondta.

– Hát... Itt, né! Beszélgettünk egy kicsit édesapámmal s édesanyámmal.

És elhallgatott, belenézett a semmi-be.

Így ültek néhány percen át, majd újra megszólalt.

– Ugye, édesapám?

Úgy mondta persze, ahogy náluk felé más is: édesapámmal, édesanyámmal!

Akik akkor már több évtizede halottak voltak.

Mert még soha nem tapasztalt hasonlót, és ekkor még nem is gondolt semmi rosszra, azonnal nem fogta fel, hogy mit jelent mindez.

S mert nem akarta megsérteni az anyját se:

– Nocsak, beszéljessen! – mondta szelíden.

De rövid szünet után, miután mérlegelte a hallottakat, csak nem bírta megállni, s mégis rákérdezett:

– És válaszolnak?

– Igen! – ragyogtatta rá a szemeit először az anyja.

De a tekintetében, talán a hangszílyától, fölillant egy csöppnyi gyanakvás is.

– Te viccelsz?

– Én? Hogy viccelnék? Csak szeretném tudni, miről beszélgetnek. Korholják is? Ágnes néni, a nővére azt mondta mindig, huncut leányka volt maga kicsi korában!

– Eredj, no! – mondta s a szemében felillant az értelem csillanása is!

A tudatosság s annak hiánya hol összefonódott, hol széthullt apró darabokra. Váltogatták egymást. A következő pillanatban már újra zavartnak tűnt.

– Ebédelt, édesanyám? – kérdezte.

– Igen, hogyne! – válaszolta az anyja.

Nem szokta megnézni, mi van a hűtőben. Aznap mégis benézett, és meglepődve látta, hogy nincs semmi abból az ételből, amit reggel hozott.

– Hová tette el az ételt, édesanyám? – kérdezte.

– Hát megettem, nem?

Már ettől a választól ledermedt. Éppen azt akarta mondani: hisz az lehetetlen, de ekkor már hallotta is, hogy nyílik, csukódik a kapu, majd hallotta a lépteket is a járdán. A szomszédban lakó keresztanyja érkezett:

– Anyáddal baj van! – mondta rövid, kitérő beszélgetés után.

Ledermedt.

– Nagyon feledékeny lett – fogalmazott finoman.

Majd hozzáfűzte azt is:

– És mi félünk.

Először nem fogta fel, hogy miért és mitől, de ekkor már hallotta is:

– Úgy beszéltek a szomszédokkal, hogy meg kell, mondjuk Neked...

– Köszönöm.

– Ne haragudj, hogy szólunk, de attól félünk, hogy ránk gyújtja a házat. Közel vannak a házak, csűrűpajták, s leég az egész környék.

– De hát mikor kezdődött, mindez? – kérdezte álmélkodva –, hogy nem vettem észre?

– Talán két, három hónapja...

– S miért nem szóltak hamarabb?

– Azt hittük, hogy magadtól is észreveszed. De aztán rájöttünk, hogy nem. Észrevettük, hogy amikor jössz, akkorra mindig összeszedi magát...

III.

Csukás András ettől a pillanattól még alaposabban kezdte figyelni önmagát. A feleségének nem mondott semmit, de szinte csak arra összpontosított, mit tesz, mire gondol napközben, s mit felejt el? Tesz-e valami olyant, ami számára is megmagyarázhatatlan, elfogadhatatlan, rendkívüli! Valami vállalhatatlant, amivel megszegyeníti önmagát.

Bár a haláltól nem félt – ezt a feleségével egymás között többször is a legapróbb részletekig megbeszélték, el addig, hogy ki, kit s milyen ruhában temettesse el –, de az odavezető út viszontagságától, a rájuk váró öregség időfolyamától mindketten rettegetek. Főleg attól, hogy majd, amikor ilyen vagy olyan okból nem tudnak vigyázni egymásra, egymástól is elmaradva, hogyan élik meg a mindennapokat? Méltósággal-e vagy a legszebb emlékeiket is meggyalázva? És persze, bár nem mondta ki egyikük

sem, mindketten irigykedve gondoltak az elsőnek távozóra.

És most, ahogy gondolatban felidéz- te a pár évvel korábbi történéseket, arra gondolt rögtön, íme, a legrosszabbak egyike váratlanul meg is érkezett.

Az első dolga az lett, hogy bekap- csolja a számítógépet. Választ akart kapni rá – nem mintha már nem tette volna fel százszor, ezerszer is korábban ezt a kérdést: Örökölhető-e a demen- cia? Visszafordítható-e az emlékezet- kiesés? Fel akarta frissíteni a tudását: Változott-e valami, van-e kezelési le- hetőség? Történt-e előrelépés az elmúlt években a kutatásokban? És egyáltalán, hogy mire figyelmeztet az, mi követke- zik abból, ha valaki egymagában vagy magányosan, hangosan beszélni kezd? Valóban kell félnie ennek megjelené- sétől? Vagy csak jobban kell figyelnie majd máskor önmagára?

Viszont, mert rögtön menekülni próbált a negatív gondolatoktól, ér- veket, ellenérveket hozott fel, ön maga megnyugtatóra is. Arcok, tekintetek rémlettek fel benne, akik már-már ke- délyesen, felszabadultan beszélnek a felejtésről. És nem csak arról tartanak kiselőadást akár az utcán is, hogy vagy az illető nevét, vagy az arcát felejtették el, sokszor egyenesen mind a kettőt. – Nem tudtam azonosítani az illetőt, érted! A nyelvem hegyén volt a neve, de leblokkoltam, és nem ugrott be! – hallotta. Majd szinte kérkedve, hogy mások is hallják, hogy ő mégis milyen okos: – Rádadásul ilyenkor jönnek az olyan borzasztóan okos kérdések is: megismersz?! Húsz éve nem láttam, nem találkoztunk, és mégis!

Megismersz?

A leglátványosabb változó életkor- ban nem láttam éveken át, a foga ki-

hullt, a haja ősz vagy elhullt, a barázdák ellepték az arcát, de az illető elvárta volna, hogy felismerjem!

No mit szólsz? – hallotta képzelet- ben.

Majd ismét és újra!

Van, aki az arc mögötti nevet felejt- el – hallotta egy másik alkalommal –, mások épp fordítva. Az illető nevét sejt- ti, csak épp az első betűre nem emlék- szik. Vagy: az illető nevét tudja, csak az arcot nem tudja beazonosítani! A sejtés ott van benne, csak az arc vonalai nem akarnak megjelenni. Vagy azt kutatja, hogy hol, milyen élethelyzetben talál- koztak valaha. Mikor? Hol? Egyáltalán honnan kellene ismernie! És persze van olyan is, aki azt gondolja magában a másik kapcsán: – Bár ne láttam volna meg soha életemben! Jobb volna az egész nyomorúságos életet elfelejteni! Vagy az egykori pillanat örökre meg- határozó eseményeit! És éppen ezért is felejt el!

– Szóval emlékezem és emlékezem – hallotta a tudata mélyéről feltörő vi- tázó hangokat –, mint egy film pörög az életem, nemcsak a történet helye villog, mint egy neonreklám, az idő- pont is kísért, hogy hol találkoztunk az illetővel, de nem tudok nevet mondani! Talán mert ott van „a mi lett volna, ha” örökös kérdése is. Hogyan alakult volna az életem, hogyha nincs az a vá- ratlan találkozás. Vele. Nem következik be az a visszafordíthatatlan pillanat, ami bekövetkezett. Mondjuk egy nagy ivászat, amelynek során a rendőrségen kötöttem ki.

Vagy:

– A fitos kis orrára emlékszem, az arc éles, senkivel nem azonosítható vo- násaira is, azt is tudom, egyedül csak neki volt olyan orra, arca, és mégis!

Igen, tért most már napirendre, ezer meg ezer értékrend, szokás, mozdulat van egy-egy emlék mögött. Van olyan ember, aki a szokásainak annyira rabja, hogy nem tud a saját kanala nélkül levést enni. A másik egy gyermekkori csupor emlékéhez ragaszkodik, amíg él. A harmadik az asztalnál megszokott helyéhez. Az apja, hajdan, nem is volt nagyon idős, ment az udvaron, s bár nem beszélt fennhangon, a keze mozdulataiból látszott, hogy önmagában beszél. – Tervez – mondta az anyja, ha ilyenkor rákérdezett. – Mit tervez, édesanyám? – kérdezte. – Én is tervezhetek? – Persze – mondta az anyja –, te is, ha majd nagy leszel. – És integethetek is a kezemmel? – Az ember őrzi a mozdulatait! – mondta az anyja. – A kezed emlékezni fog.

És íme!

Viszont, az is igaz, villant át rajta, hogy a legtöbb embernek, akik már-már dicsekedtek a pillanatnyi memóriazavarukkal, nem voltak a betegségről szerzett vagy tapasztalt emlékeik! Nem volt bennük semmilyen rettegés a holnapi naptól, mert nem élték át a betegség percenkénti mozzanatait. A reggeli ébredéseket... A végézést... Fürdetéseket. Nem élték meg egy olyan beteg gondozását, aki teljesen elveszítette az emlékeit!

Az édesanyja, miután beköltöztette a központi fűtéssel ellátott lakásba, egyfolytában a lángot hiányolta. – Hol van a kályha? Fázik a kezem! – mondta mindegyre. Hiányzott a láng. Amelyet megszokott odahaza a kályhában. El kellett rejteniük a gyufát, gyújtót, mert attól kellett tartaniuk, meggyújt valamit. – Tegye ide a kezét, édesanyám – mondta, majd megfogta a kezét, s a fűtőtestre tette. – Azta! – mondta. –

Nincs is láng, és mégis meleg!

Először hálásan, majd gyanakodva nézett rá. Színváltó fekete szemei elkomorultak:

– Huncutkodszt – mondta. – Honnan jön a meleg?

A számítógép régi volt, lassan melegedett. Fölállt az asztaltól, unalmában elsétált az ablakig. Mindig tudta, mit lát, és mégis újra és újra kinézett rajta. Pedig óránkénti bontásban és szobára leosztva ismerte a kinti történéseket. Négy szobájuk volt, egy úgynevezett csillagblokkban, az ilyen tömbház esetében nem volt közvetlen szomszéd, csak a lépcsőház felé, minden oldalról más és más látvány, tájszelet terült a szeme elé. Az ő szobája a lakrész délkeleti részén volt. Azt is tudta, hogy mikor ki vagy melyik korosztály jár a sétányon. Mikor csendesülnek el a rohanó léptek. Ismerte még a szemközti lakrészek szellőztetési szokásait is. Mikor indulnak a munkába járók, majd mennyi idő múltán az iskolások. Szinte csak az ég, a felhők hullámzó mozgása volt ismeretlen számára. Csak a felhők játéka tartogatott meglepetéseket, mert a Nap járását is ismerte. Tudta, a nap melyik szakaszában, hol, melyik tömbház sarkán tűnik fel, hol, melyik dombház mögött nyugszik le. A nyugati oldalon lévő szobák a város más és más arcát mutatták. Legszebb persze a teraszról látható történelmi városrész volt, a különböző templomok tornyaival, s a várost ölelő nyugati dombháttal. Igen, valamikor csak idáig ért el a reformáció, két felekezeti templomai is versenyeztek egymással a főtéren uralkodó fölényükért, viszont a katolikus templom, amely nagyságában is vetekedett a többiekkel, talán

éppen ezért, a főtér fölött, a város hajdani legmagasabb pontján hivalkodott a látványával. Hivalkodott és büszkélkedett. A maga s a hívei dicsőségére, s talán a más felekezetek bosszantására. Majd a hátát egy újabb dombháthoz vetette, amely az évszaktól függően hol zöldben, hol meleg barnában, vagy rozsdavörösből pompázott a város és az ég felé magasodva. Télen pedig fehér lepel volt a táj! Csak a vadak lábnyomai, karcolásai látszottak a hó arcán.

Meghallotta a számítógép ismert nyitóhangját, visszament. Még le sem ült: „Örökölhető-e a demencia”? – ütötte be rögtön a Google-keresőbe, mintha egy pillanat is örökös mulasztást jelentene. Pörgette a címeket, aztán rákattintott az egyikre.

„A szüleitől nem feltétlenül örökölheti a betegséget – sugallta a szolgálatos orvos –, még akkor sem, ha mindketten betegek voltak. A szellemi fittegségét azonban azzal tudja a leginkább fenntartani, ha rendszeresen mozog, naponta legalább fél órát a szabad levegőn tölt, vigyáz a súlyára. Ezekkel meg tudja őrizni a jó agyi vérellátást, ami feltétlenül kell ahhoz, hogy a szellemi képességei a legtovább megmaradjanak. Javasolom, hogy tornáztassa az agyát, amikor csak teheti. Ebben segít a keresztrejtvény, versek megtanulása és felmondása, a rendszeres olvasás, matematikai feladványok végzése, koncentrációt igénylő társas- vagy kártyajátékok játszása.”

A válasz örömteli volt, és meg is nyugtathatta volna, ha nem éppen ezekben a napokban figyel fel egy különös tényre. Azzal már olvasmányai révén régebb is találkozott, hogy kell „tornáztatnia” az agyát, ő pedig, és nemcsak unalmában, hanem a hírérségtől is

hajtván, naponta öt-hatszor is elolvasta a hirkereso.hu összes címét, a ziare.ro és az evz.ro cikkeit, és épp arra figyelte fel, hogy újabban a két másodperccel korábbi olvasmányélményét is elfelejti. Ahogy a hírérsége folytán újabb és újabb eseményekről olvas, mintha csak egy rosta lyukain hullanának ki, ki is törlődnek rögtön a pár perccel korábban olvasottak. De a legrosszabb az volt, hogy miután felfigyelt erre, rájött: nem csak az olvasott események során következik be mindez. Azt is elfelejti, ami az élete részéhez, mindennapos döntéseihez kapcsolódnak. Hogy például mit akart tenni. Mit tervezett pár pillanattal korábban. És ilyenkor vissza kellett térnie ahhoz az élethelyzethez, ahhoz a kiinduló ponthoz, ahonnan megtervezte az előbbi gondolatait. Akkor hogy is van ez? És már – még a hangos, magányos beszéde előtt – odáig jutott az öngyötresben, aggodásban, hogy a feleségének nem is beszélt erről. Odáig, hogy napjában már csak háromszor engedélyezte önmagának, hogy végigolvassa a cikkek címeit, esetleg magukat a kiválasztott cikkeket. Ő, aki kívülről föl tudott mondani szóról szóra egy hónap tanulás után egy pszichológia-tankönyvet. Fiatalkorában kívülről tudott akár száz verset is. Főleg József Attilát, mert kellett a vershez is az empátia, a szellemi kihívás, a gondolatok kísértése, de mégis. Viszont az is igaz, hogy a bevezetett szabályozásnak meg is lett a pozitívuma. Egy idő után már nem törlődtek ki folyamatosan az előbbi gondolatai. Emlékezett rájuk, és fel tudta idézni őket.

Fölállt, de nem kapcsolta ki a gépet, átment a feleségéhez. Amaz nem szerette az újmódi technikát, telefonja is az elérhető legrégebbi típus volt,

ráadásul számítógépet sem használt. A felesége egész nap és konok dühvel keresztrejtvényt fejtett, vagy a barátnőitől kapott, ajánlott könyveket olvasott. Most is épp az asztal fölött a megfejtésre váró keresztrejtvényre görnyedt. Máskor játékból kopogtatott is, most csak kedélyesen rászólt.

– Megbocsájtok – mondta, mintha lett volna, amiért megbocsájtania.

A felesége fölrezzent, rácsodálkozott.

– Miért is?

Fölemelte a mutatóujját:

– Meg voltunk egyezve, hogyha olyan tapasztalás ér, ami kirívó, szokatlan a másik viselkedésében, rögtön figyelmeztessük egymást.

– És?

– Köszönöm, hogy rám szóltál! De az arcod játéka nem volt barátságos!

Kötődtek, szikráztatták az agyukat, mint hajdan is, sokszor. Hisz mindent elmondtak már, ami fontos volt egymásnak. Mindent, és annak az ellenkezőjét is. Csak az apró kedvességek maradtak, a heccelődések: a bántások is elmaradtak. Már nem volt, amiért bántaniuk egymást, a büszkeségük is már rég megunt kacat volt. Csak az önbecsülésük s a gyöngédség utáni vágyuk őrződött meg épségben, s a szeretetesség. Egymásból s egymásért éltek, ha nem is fogalmazták meg szavakban minden pillanatban, csak az apró figyelmességeikben.

– Pedig az lenne jó, ha kitörlődne még az emlékezetemből is! – válaszolta a felesége.

– És akkor kire emlékeznél?! Lenne valaki, aki fontosabb nálam? Akivel több időt töltöttél az életed során, mint velem? Ne feledkezz meg, a szüleiddel sem töltöttél annyi időt, mint velem!

– Nem rád, az biztos!

– Kezdd azzal, hogy megpróbálsz nem emlékezni rám!

– Épp az a baj, hogy nem tudok. Minden jó vagy rossz gondolatomban ott vagy. Kősziklaként tornyosulsz rám!

– Na látod!

– Mi az, hogy na látod?

– Ez azt jelenti, hogyha nem lennék én, nem lennének még emlékeid sem. Minden szép emléked hozzám kötődik, s ráadásul arra figyelmeztet, hogy ne is szídj!

– Miért?

– Mert te választottál...

– Én?

– Igen. És persze én is, téged!

Majd nem hagyta ki a magas labdát:

– Csak mindig a férfi döntése a döntő!

Megfordult, úgy tett, mintha menne is ki a szobából, bár tudta azt is, hogy a felesége most nem engedné el. A legszívesebben „kést szúrna a hátába”. Vissza kell szólania, felelnie, még ha torkán is akadt volna a szó, és megkeresni ehhez a szavakat bármi áron! Mert a férfiszerpet hozta fel döntő érvnek!

– Az emlékeimben kutakodsz mindig – mondta is rögtön. – Úgy használod az emlékeimet, mintha a tied lennének!

– Csak jelen vagyok. Csak jelen szeretnék lenni az életedben. Amíg csak élek. Amíg épp ésszel élek! – fűzte hozzá.

– Ne okoskodj – szólt rá a felesége. – Ne próbálj okosabb lenni, mint amilyen vagy. Az pihenésként sokat használ!

– Nem okoskodom – fordította komolyra a szót –, csak nem tudok másra gondolni, mint arra, ami történt. Sajnos ott van már a tudatomban is,

hogy mindaz, ami ma történt, valaminek a kezdete. Lehet.

Egy hajdani axiómát idézett: „Jó, hogy nincs a homlokunkra ráírva, hogy kik vagyunk.

Jaj, jó lenne, ha a homlokunkra lenne írva, kik vagyunk?”

– Ne ültess el bennem a kételyeidet!

– Nem ültettem, de nem is kerülhettem meg.

– Minden ősöm hosszú életű volt. És most retteghetek, hogy mi lesz a sorsom.

– Amíg én épp ésszel élek, te ne félj!

– Vagy fordítva, nem?

Visszaindult a szobájába, de a folyosó végén megállt, nem lépett be. Behunyta a szemét, csukott szemmel megpróbálta felidézni, hol vannak a szeretett könyvei. Hányadik polcon van például Illyés Gyula. És felelt is önmagának. Ránézett a harminckettes polcra, ott volt. És az Iszony? Harminchatodik polc, jobb szélről a második. És József Attila kézzel írt, válogatott versei díszkötésben? Ady és Juhász Ferenc versei! Móricz novellái?

A négyszobás lakásban kb. hatvan-hetven hazai, erdélyi festmény volt szobánként elhelyezve, most megpróbálta felidézni, melyik szobában, melyik falon kinek a festményei vannak.

– Hol van Maszelka?

– És Bíró Gábor?

– Páll Lajos!

– Nagy Péter!

– Karácsony Ernő!

– Szabó Árpai!

– Kalló!

– Török Erzsébet!

Leellenőrizte.

Pontosak voltak a válaszai.

Majd:

– Sorold föl, hol, melyik falon található Hunyadi László emléklakettjei. És kikről mintázta?!

Behunyta a szemét, és sorolta önmagának.

– Márton Áron, Széchenyi meg Kossuth Lajos van a kicsi szobában az ajtóval szemközti főfalon.

– Kós Károly és Tamási az ablakon túl.

– És Nyíró?

Nyíróre nem emlékezett.

– És Kemény János?

S most már hogy belement a játékba, nem hagyta abba.

– Hányas volt a hajdani, otthoni házsza-motok?

– Ki volt a hatodik szomszéd a gyermekúton?

– Hányadik padban ültél az elemiben és ki mellett?

– Ki volt III. Béla király, és melyik pápával levelezett?

Szünetet tartott:

– Hányban és melyik évben halt meg anyósod!

– És apósod?

– Édesanyád?

– Apád?

A következő kérdést már ki sem akarta mondani, megborzongott.

– És melyik évben, hányadik hónapban, milyen napon, hány órákor halt meg a kisebbik fiad!

Le kellett ülnie. Pontosabban belépett az ajtóközből a szobába, leroskadt az ágyra.

IV.

Csukás András huszonhárom éves volt, amikor megnősült, egy évre rá megszületett az első gyermekük, hat évre rá a második – mindkettő, ahogy

el is várta tőlük az egész rokonság, fiú lett. Benépesítem ezt a földet, gondolta nem egyszer. A feleségének persze nem beszélt erről. A feleségének ezzel kapcsolatos saját vágyait mindössze játékosan egy futballcsapatban szabta meg, egyedüli gyermek volt, nem akarta, hogy az ő gyermekei is magányosak legyenek! Nem akarta, hogyha majd az utcán verekedniük kell, ne álljon a hátuk mögött senki! Mint neki! Mert valahányszor csak gyermekkorában verekedett, és ez volt a legrövidebb út az igazsághoz, mindig a háta mögé is kellett figyelni –, olyankor kapta a legnagyobb ütéseket. Ráadásul ha az apjának panaszkodott ilyenkor, az volt a szólása, az utca kiszabja mindenki helyét a későbbi életére.

És ebben, részben, igaza is volt.

Csak részben persze, mert a három, az három, az egygel szemben, s a Tamások hárman voltak testvérek. Három fiú. Akik az erőfölényük okán mindig keresték az alkalmat egy kis kötözködésre. Még a legkisebbre is kellett figyeljen ilyenkor, mert az a háta mögé bújt, s letérdelt, a másik kettőnek már csak át kellett lökniük őt rajta, s ő már a földön is volt. És ehhez az adott helyzetben elég volt, ha ujjbeggyel megbökték.

Az apjának, aki földműves, kereskedő ember volt, ezzel együtt is voltak nagy mondásai. Bár az is igaz volt, amit a falu szokásrendjéből tanult, örökölt, de volt olyan is, amit a saját tapasztalásából meríthetett. A falu gondolkodása egyébként is tele volt évszázados szentenciákkal, mindenre volt egy szólásuk, amivel, ha kellett, mindig értékelték vagy megszólaltak valamit, valakit. Persze a vasárnapi imádságos templomjárásuk ellenére.

Az apja nem volt templomba járó ember. Az Istent látszatra kihagyta mindenből. Kisemmizte az életéből is a hasztalan gondolatokat. Csak az elvégzendő feladatokra figyelt, az is volt elég neki, de az is lehet, hogy az Istennel máskor egyeztetett. A magányos útjain, amikor egyedül vagy egy-két társával a deszkával, gerendákkal megrakott kóberes szekerekkel hetekig járták Erdély útjait. És éjszaka, miközben virrasztottak, és ragyogtak a csillagok fölöttük – a neszek s a félelmek mellett –, az Istenre is figyelt. Ki tudja? Ki tudja, ki, mikor és hol egyezkedik valaki az Istennel? Ki tudja, mi van az ember lelkében, néha még a szavak mögött is?

És ilyen volt az apja egy másik mondanása is. Miután ő többször is sikertelenül felvételizett az egyetemre, azt mondta:

– Többet ne próbálkozz. Romániában baj van a neveddel!

– Az Andrással vagy a Csukással?

– Az Andrással. Év végére esik, átbukik mindig az új évbe!

Később megtudták persze, hogy nemcsak a nevükkel volt baj.

Hát, igen, huszonhárom éves volt, amikor megnősült, és olyan szerelmes volt, mint egy nagyagyú. Mintha villám csapott volna hirtelen belé. A kérdés persze az, hogy lehet-e szerelmes egy nagyagyú? Mit akart a hasonlat szerzője ezzel mondani? Hogy jutott eszébe a szerelem kapcsán az ágyú? Mire célzott? Az ágyúnak a földre nehezedő súlyára talán? Az értelmetlen hasonlaton eltöprengett egy pillanatig most is, de abban is bizonyos volt, hogy a lányért, akit később feleségül vett, hason kúszva, csúszva-mászva is, fölment volna a Nagy Havasra, amely ott tornyosult

fölöttük. Persze, valószínű, hogy a legtöbb férfi hasonlóan szerelmes, bár lehetnek olyanok is, akik nem. Ő – és ekkor jött rá, eddig még azt sem tudta, mi a szerelem – az előbbiek fajtájához tartozott. És hálát adott a sorsnak, hogy mindazt a vágyat, kínt, örömet, érzelmet, amit átélt, meg- és átélhette. Negyvenhat fokos lázban égett szinte mindig. Már ahogy megpillantotta a lányt, áramütés érte! És nem is csak 220 voltos. Legalább: 600 voltos. Elállt a lélegzete is. Lobot vetett az agya, mint ősszel, ha tarlóútiz lobban lángra. Nagy, lobogó erdőtüzek gyúltak a szívében is, elfelejtett lélegzeni is. Állt. Pedig a tanyai iskolában, ahol tanított, hét lány volt, és mégis. De az igazság az, hogy nem volt felkészülve ennek a lánynak az érkezésére. Senki nem beszélt róla, s ez csak úgy beállított szeptember elsején. A főiskoláról jött, egyből ide helyezték ki, ez pedig eléggé szokatlan volt abban az időben, a tanyákon többnyire helyettes tanárok tanítottak, vagy akik a levelező szakokon voltak. Viszont az is igaz, hogy ekkor, a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején, már többnyire foglaltak voltak a város körüli iskolák katedrái, nem volt más választása. És igen, váratlanul érkezett. Szőkén, csinosan, nagy, ragyogó, kék, csillagszemekkel. Olyan volt, mint az illanó nyár. És félt attól is, hogy elszáll.

Glória vette körül, kék derű áradt szét ott, ahol ő állt.

Az igazgatónő, aki észrevette az ő döbbenetét, rászólt.

– Ne felejs el lélegzeni! – mondta.

Hatalmas kacaj tört ki a lányok között. Egyszerre nem is a lány, ő lett az érdeklődés központjában. Ott állt a tanyai iskola irodájában, hét, most már nyolc lány bámész gyűrűjében, s olyan

csodálkozva nézett körül, mintha azt sem tudná, hol van. Ki, ő? Nem tudta, mit kezdjen magával. Körülpillantott, kék, barna, zöld szemek meredtek rá minden irányból, kíváncsian, csúfondárosan, gúnyosan. Volt a szemükben valami olyasmi is: a tegnap még ránk is így néztél! Vagy talán épp fordítva. A tegnap még nem így néztél ránk!

Tény, az igazgatónő, aki színes és lelkes egyéniség volt, és mindig táplálta a sarjadó szerelmeket, rögtön kiadta az utasítást, hogy másnap beiskoláznai kell menni. MINDENKINEK!

– Ti ketten – mondta, és rámutatott a lányra meg rá – a D. tanyára mentek.

A bokortanyában a D. tanya volt a legmesszebb. Talán négy-öt kilométerre volt a központi iskolától, és az volt a legveszélyesebb hely az egész környéken is. Szikár, nyomorúságos, nehézsorsú emberek éltek ott, a nélkülözés s a nincstelenség kiüresítette a lelküket is, kiült az arcukra. Nem volt szinte egy kövér ember se a tanyán. Télen gumicsizmában járt mindenki, bekötötték a csizma szárát is, hogy ne menjen be a térdig-derékig érő hó a csizma szárába – és a gyermekeiknek egy rönköt a ló után kötve ösvényt húzattak minden reggel a hóba. Háztól, házig. Vagy hetente egy-egy nap, sorba, beosztva az útig.

Nem volt bennük együttérzés, senki iránt. És miért is lett volna!? Ott felejtette az Isten őket a „semmi ölén”, mint egy pusztában. Ráadásul hét, nyolc gyermek született minden családban – a nemzés volt az egyetlen ingyenes öröm az életükben, és éltek is vele –, de voltak olyan családok is, ahol a gyermekek száma meghaladta a tíz-tizenkettőt. Szekérút a községközpontból egy távoli völgyön át vezetett, innen,

vagyis a központi tanyáról egy ösvényen lehetett mindössze megközelíteni. Vagy sejtés szerint. Toronyiránt. Csak éppen nem volt templomuk se. Nem csoda talán, hogy az Isten is megfeledkezett az ott élőkéről. Mogyoróbokros, szakadékos dombháton lehetett elérni a fennsíkot, ahol viszont, miután fölérték, kisimult a táj. Hatalmas ezüstös törzsű nyírek, rozsdás levelű bükkök integettek magányosan a messzeségben a mogyoróbokrok fölött. És messze lehetett látni szinte minden irányban, csak kelet felé nem. Keleten a Nagy Havas magasodott hivalkodón, dolyfösen, lezárva a szemhatárt. Fenségesen, kékes-zölden lángolt. Nyáron. Télen pedig acélos kéken vagy havas fehéren fénylett. Nyugaton gyűrődéses dombok s völgyek, katlanok váltogatták egymást. A távolban, messze nyugat felé, egy templomtorony szikár sziluettje magasodott az égbe. A falu maga nem látszott.

Önmagában tavasztól őszig még szép is volt a táj. Falevelek, pázsitos, halkan neszező füvek simultak a talpuk alá, bármerre mentek is. Viszont a tanya tele volt szabadon kószáló kutyafalkákkal. A bokrok között rejtőző házak csak az utolsó percben tűntek elő, de akkor már fogtak a kutyák is. Persze a nesztelen füveken nem lehetett hallani még a lépteiket sem. És a lakók, mint írtam, finoman szólva sem voltak barátkozók. A „pantallósok” mindig a törvény nevében érkeztek, sosem hoztak semmi jót. Éppen ezért nem is szóltak rá a kutyáikra. Hagyták, hogy rárohanjanak az érkezőkre, miközben úgy tettek, mintha némaság honolna a házban. Persze az ablak mögül lesték, figyelték az érkezőket. Erre a helyre, ide küldte ki őket

az igazgatónő. Talán azzal a sejtéssel is, hogy az ottani élmények-veszélyek egy életre összehozzák majd őket. És ebben igaza is lett. A kutyák támadásaitól minden lány a fiuk karjában keresett volna menedéket. Csak azt nem tudta senki, hogy a lány nem fél a kutyáktól. Varázsló erdészlány volt, egy harminc kilométerre lévő erdei fürdőhelyről, boszorkány, kutyabarát. És amikor a kutyák támadni kezdtek, nem sikongott, jajveszékelt, hanem leguggolt, szemezni kezdett a falkavezérről... De az is megtörtént, hogy egyszer-egyszer ölbe vette a legszelídebbet. Babusgatta, simogatta. Aztán elvitte az ajtóig, hogy átadja az ekkor hirtelen megjelenő gazdájának... Mert az – lett légyen az férfi vagy nő –, mint aki csak a legmélyebb álmából éppen akkor ébredt, ilyenkor rögtön megjelent a tornácajtóban, és rászólt a kutyáira. Addig nem. Addig várta, hogy mi fog történni. Nem szerették, ha az érkező barátkozni kezd a kutyáikkal.

És igaza lett az igazgatónőnek. Ez volt az a soha vissza nem térő pillanat, amelynek varázsa megragadta és gúzsba kötötte, megragadta volna és gúzsba kötötte volna bármilyen fiú lelkét. És akár ölbe lehetett volna venni őt magát is.

– Van, ahol lakj? – kérdezte az igazgatónő a lánytól.

– Még nincs! Csak most érkeztem, és egyből ide is jöttem. Abban a reményben...

De az igazgatónő nem hagyta, hogy befejezze.

– A csomagod hol van?

– Kint hagytam a bejáratnál.

– András, elkíséred? Jolánka néni mindig fogad megszorult lányokat. A hídon alul a harmadik házban lakik.

Vihetitek a csomagokat is, mert nem kell visszajönötök.

Ahogy kiléptek az útra, rájuk borult az ég! Soha, sehol nem volt szebb, hasonlóan szép az ég. Kék volt, csodás és selymes, csak a pálmafák hiányoztak, és a sosem látott, távoli tengerekre emlékeztette. Nem is kellett soha, sehová elmenni innen, csak behunyni a szemüket, felhőtlen kék tenger virrasztott fölöttük. És este, miközben az ezüstben alácsurgó holdfénytől megnyúltak a fák árnyai, a mindenség megtelt apró, hunyorgó, párálló csillagokkal. Mintha csak millió szikrázó, pulzáló hópehely lebegne, ringatózna az égen. Szótlanul mentek végig az úton. Minél jobban érezte, hogy kellene valami okosat mondania, amivel meglepi a lányt, nem jutott eszébe semmi. Még egy épp mondatot se tudott kiejteni. Egy olyant, egyszerűt, mint: kerek perec. Mintha megbabonázta volna valaki, varázslat, átok tört volna rá, lebéult az agya, a fogaskerekek közé nem homokszem, kavics került, elakadtak, nem bírtak mozdulni. Néha oldalról ránézett a lányra, rápislantott, ahogy a tanyán mondanák: dús, kontyba rakott haja fénylett, sejtelmes mosoly játszott a szív alakú arcán. Szemmel láthatóan élvezte az általa kiváltott helyzetet. Nem volt se megvetés, se gúny az arcán, de nem is tudta, akarta palástolni, hogy a helyzet ura. Érzi és látja a másik kínlódását. Őt még jobban lebénytotta mindez. A megszegyenülés különös érzése fogta el, miközben magában mindegyre azt hajtogatta: „Ez is egy lány!”

„Ez is csak egy lány!”

De ennél tovább nem jutott.

A ház kapujában hirtelen meg is állt a lány.

– Nem is kell tovább jönnöd – mondta –, hisz mindent megbeszéltük. – És játékosan hunyorított a szemével. Aztán hozzáfűzte azt is: és én is tudok beszélni. Egyébként a néma gyermeknek még az anyja se érti a szavát...

Már-már azt akarta mondani, de hát meg sem szólaltunk, amikor fölfogta a célzást. És ekkor feloldódott.

– Azt vártam, hogy szerelmet vallj. Netán beszélj arról, hogy milyen okos vagyok és szép.

– Te? – lepődött meg a lány.

– Igen. Talán nem látszik rajtam?

– Szerény vagy, nem tagadom – mondta már-már dühösen a lány. És a szeme szikrát vetett a napsütésben.

– Biztos vagy benne?

– A legbiztosabb.

Később valahányszor csak visszagondolt erre az időre, és átgondolta mindazt, ami történt ezekben a napokban, rájött, a tanya életük legcsodálatosabb helye volt. Az igazgatónő, aki valamilyen okból – talán a saját fiatalságára emlékezve – támogatta a szerelmüket, mindig újabb és újabb feladatot talált ki. Ősz volt, folyt a betakarítás, mindig volt egy-egy gyermek, aki valamelyik tanyarészből, valamilyen okból, hiányzott az iskolából. És naponta elküldte őket, kettejüket. Talán tanúságként is, hogy fölmutassa, lássák, lehet az ember boldog a nincstelenségben, a sorstalanságban is. Mert találkoztak boldog, vidám, kacagó emberekkel ITT, a nyomorúságban is. Csak azok – valószínűleg – nem tudták, hogy boldogtalanoknak kellene lenniük.

V.

Azt nem tudta volna megmondani önmagának se pontosan, mikor, hány

éves korábban gondolt először az öregeedésre. Arra az egyszerű, közönséges tényre, hogy öregszik. Nem fogta föl a testében lévő biológiai óra ketyegését. A sejtek pusztulását. Jó barátságban volt a saját arcával – mindennap látta, – hozzászókkott a vonásaihoz is. Nem érezte, hogy mélyülnek a ráncok. Sőt! Azzal, hogy árnyékok szabdalták az arcát, férfiasabbnak látta magát! Markánsabb lett, nyugtázta. A haja nem kúszott fel a homlokáról a feje búbjára, nem őszült, egyszerűen meg volt elégedve önmagával. Még csak pocakot sem növesztett, szikár volt, szíjas, gesztenyeszín, göndör haja kuszán hullámzott a ráhulló fényben.

Ötven éves volt 1996-ban, amikor egy vasárnap, az ágyban birkózni kezdett a fiaival, s a merevítő lécre ráfelesült a csípője. Egyet recscent. Még fel tudott állni a lábára, úgy tűnt, nincs is semmi baja, két lépés után már menni is tudott, de egy hét múlva eltörött a csípőcsontja. Ez májusban történt. Mert még hónapokig kellett járnia, amíg beindult az ügyintézés, és a másik, vagyis az ép lábával kímélte a törött lábát, augusztusban eltörött a másik csípőcsontja is. Viszont még ekkor sem gondolt az öregségre. Ekkor még csak a mindennapos fájdalomra gondolt, ami nap mint nap előntötte a testét.

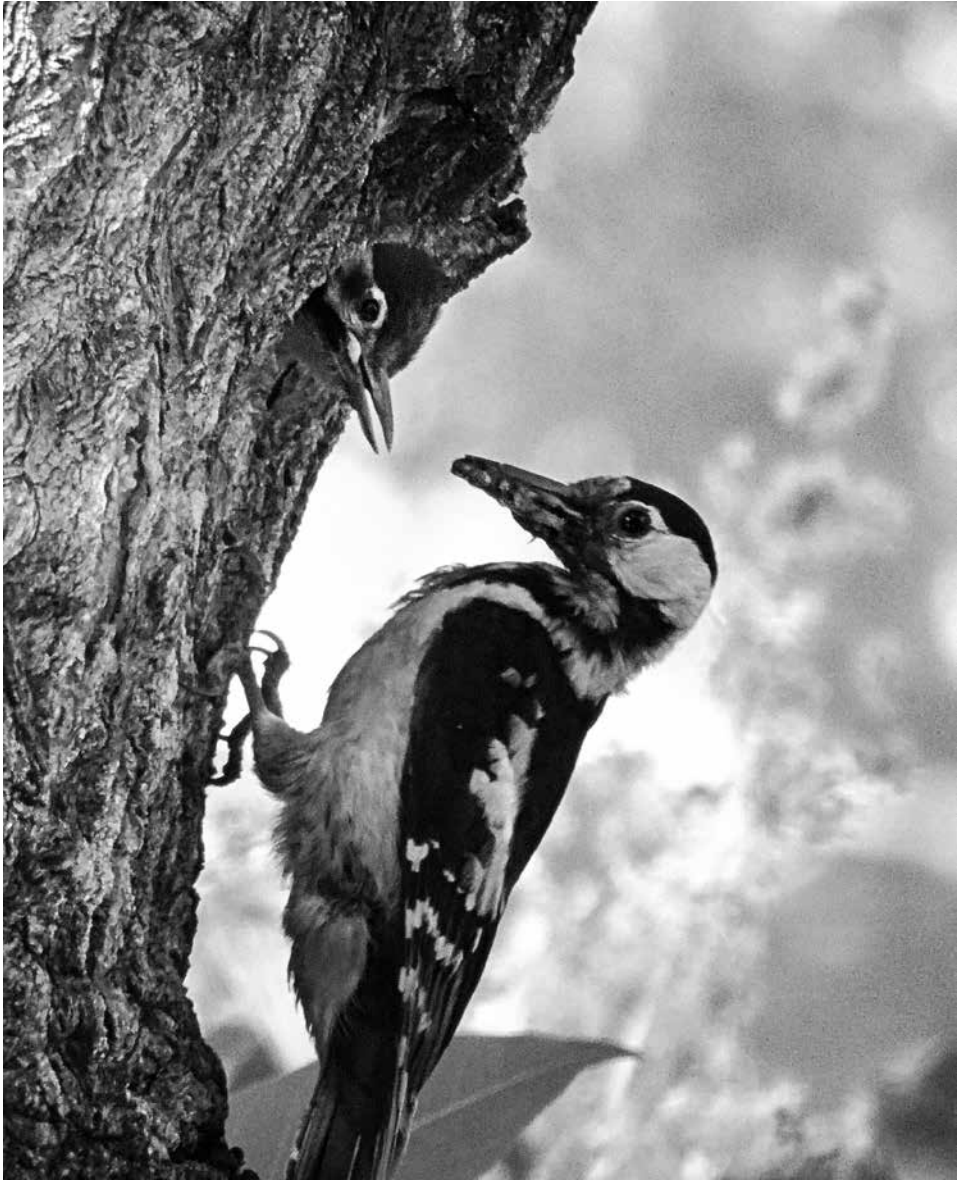
Amikor hazaérkezett a kórházból, miközben a szomszéd férfiak vitték fel egy konyhaszéken a negyedik emeletre, döbönt rá váratlanul, hogy amíg él, ezeken az egymásba kapaszkodó, meredek lépcsőfokokon közelítheti meg csak a lakását. Felvonó nincs. És miközben cipekedtek vele felfelé, huszonhárom év után először kezdte el számolni a lépcsőfokokat. A hátralévő két emeleten harminckettőt számolt meg.

Talán ez volt az első alkalom, amikor hirtelen az öregség majdani minden nyomorúsága átszaladt az agyán. És arra gondolt, hogy miközben minden nap vénül majd egy napot, bármilyen vén is lesz, amíg csak él, fel kell mennie a negyedik emeletre. Minden nap, és néha többször is.

Nyugdíjasként most, miközben százszor, ezerszer is végiggondolta az életét, arra is határozottan emlékezett, hogy az anyósa, majd az anyja betegségét sem kapcsolta sokáig össze a saját öregeedésével. Sem a testük lassú sorvadása, sem a feledés belső tereinek növekvő homálya nem váltott ki figyelmeztetést, félelmet benne. Nem gondolt arra sem, hogy mindaz, amit lát, napjában megél, vele is és a feleségével is megtörténhet. Hogy valamilyük majd egy nap elkezd hangosan beszélni, s majd következik a tudat s az emlékezet elvesztése is. A dolgok jelentéktelenné válása. Ez a felismerés csak később, majd az anyja beköltöztetése után tört rá. Mint a villám, átvillant, átcikázott az agyán, s aztán – talán félelmében – nem foglalkozott a maga MÉLYSÉGÉBEN VELE.

Viszont amikor az anyósa megbetegedett – hét évig volt beteg –, mintha csak megérezte volna, mi várhat majd az anyja részéről is rá, bármit kért, bármiről is döntött a felesége, nem ellenkezett. Így amikor később az anyja betegedett meg, szinte természetes volt, hogy a felesége is elfogadja az anyósa betegségével járó gondokat. Egyetlen kifogása volt: – Te véécztetsz – mondta előrelátóan.

Tudomásul vette a felesége kérését, viszont a fürösztést ő maga sem vállalta. Végül egy ismerősük vállalta el: így csak a reggeleknek egyetlen mozzana-

ta, a véceztes volt szinte elviselhetetlen számára. Más nem. Napközben, egy kis figyelemmel, az anyját eligazították, éltették a fél évszázadon át kijegecesedett szokások. Ők pedig voltak annyira okosak, hogy az étrenden ne történjen meggondolatlan változtatás.

VI.

Mielőtt beköltöztette az anyját, fölszámolt mindent odahaza a szülőfalujában. Előkészítette a szobát, minden ablakot lezárt, ráadásul a zárat is kicseréltette az ajtókon. És ezzel együtt figyelni kezdte az anyját.

Az első napokban, egy hétig, kettőig, nem történt semmi. Az anyja valószínűleg barátkozott az új életével, ült, imádkozott, fölállt, kisimította az ágyneműt, fölrázta a párnát. Aztán egy reggel, amikor rányitott, az ablaknál állt. Úgy, ahogy tudta, elhúzta a függönyt, s nézett ki rajta. Hogy mit látott, s mit fogott föl abból, amit látott, rögtön megtudta, mert jöttére megfordult, s számonkérő hangon azt mondta: – Hová tetted az udvart?

Az anyjának hajdan ragyogó fekete szemei voltak, most kifakult, bánatos szemekkel nézett rá. Mintha valóban hiányozna számára az udvar. És megismételte:

– Hová tetted az udvart? És hová tetted a csűrpajtát?

Megdöbbsent.

Hatalmas csűrpajta volt odahaza a szülői háznál, lezárta az udvar egész belső terét.

Tehát az anyjának, bármit gondoltak is, valamilyen fokon vannak emlékei! – döbbsent rá. Nem veszítette el teljesen a tudatát. Ez részben megnyugtatta. És ezt egyébként később is, nem egyszer

megtapasztalta. Viszont az anyja ennek ellenére is néha sutba vágott mindent egy-egy mondatával. Szavával. Nem tudta elképzelni a saját szerepét s helyét az új helyzetben. Egy alkalommal, miután megebédelt, ránézett és keményen rászólt.

– Az asszony jól főz, fizesd ki rendesen!

– Az asszony a feleségem, édesanyám! – mondta.

– Az? – ámult el.

Értelem villant a szemében, már nem dölyfösen, inkább bocsánatkérő, engesztelő hangon azt mondta:

– És én ezt nem is tudtam!

– Tudta azt maga jól – mondta most már ő is keményen. – Látom a szemén! A szeme nem hazudik. Beszélő szemei vannak magának!

Az anyja felállt, mintha büszkeségében megsértődve el akarna indulni valahová, bárhová, aztán váratlanul megtorpant. Egy ideig nem tudta, mit kezdjen magával, elsötétült arccal, durcásan állt, majd azzal folytatta:

– Hol van a mi, szép, nagy, gondozott kertünk?

Meghökken az anyja gondolattársításaitól, de belement a játékba.

– Azért van itt, hogy ne kelljen gondoznia a kertet, édesanyám! Hogy könnyebb legyen az élete.

– Te ne törődj azzal! – válaszolt újra barátságatlanul, már-már gögösen. – A kert az én gondom!

– Ez igaz! – nyugtatta.

– Így volt eddig is, így lesz ezután is!

– Így igaz.

Ez már az egykori, hajdani, özvegyen is gazdálkodó anyja volt. És igen, az anyjának, amíg csak élt, volt mindig vagyon- és gazdatudata. Talán az apja halála utáni egyedülléteből maradt rá,

mert az apja halála után is, még bizonyos mértékig mindig gazdálkodott. Kiadta a földeket, számontartotta a „hasznot”. Ami persze egyre kevesebb lett.

Megfordult, s most már büszke, haragos tartással, sértődötten elvonult. Már-már azt hitte, hogy íme, a bizonyosság, hogy nem beteg, amikor az anyja, a fiai szobájához érve, megtorpant. Benézett, megállt az ajtókeretben, visszajött. És elbizonytalanodott hangon azt kérdezte.

– Nem tudja, hol lakom?

Hol tegezte, hol meg magázta őt az anyja. Ha bizonytalan volt a dolgában, többnyire magázta, ha biztos volt, tegezte.

Elkísérte az anyját a szobájáig, becsukta mögötte az ajtót. De ettől a pillanattól, amikor odahaza volt, most már tudatosan is kezdte figyelni az anyját. Talán azért is, mert egy nap váratlanul átvillant rajta, hogy az anyja sorsában talán a saját lehetséges öregkorát látja. Élheti meg. Átélni, amit valakik majd egyszer vele kell megélnenek. Amilyen lesz majd, ha netán utoléri őt is az anyja sorsa. És tapasztalásból akarta tudni a saját elviselhetetlenségének a határait. Azt, ahogyan majd a betegségéből kifolyólag megnyomoríthatja mások életét. De főleg azt szeretne volna tudni, hol, mikor következik be az a pillanat, hogy az ember teljesen elveszíti az öntudatát. Vannak-e olyan jegyek, amelyekről felismerhető már előre a betegség? Melyek azok?

És rájött, a tudás, az emlékek szikrái, mint a hamu alatti parázs, ott szunnyadnak valahol a beteg tudatában! Amikor az anyja azt hitte, hogy egyedül van, számba vette a szobákat. Végigment a folyosón, bement a

konyhába, benyitott a kamrába, aztán a nagyszobába. Nem nyúlt semmihez, csak nézelődött. A kezét, valamilyen rejtett okból – talán félelmében, hogy az önálló életet kezd, s eltör valamit – a háta mögött összekulcsolta. Nem volt ez szokása. Az a nagyapja szokása volt. És ha ilyenkor rákérdezett, mint a gyermek, akit rosszaságon kapnak, megsértődött. Kihúzta magát, a bánatos arcát „öltötte” magára:

– Sétáltam egy kicsit, no! Már azt sem szabad?!

– S még mit nem szabad, édesanyám?

Hogy voltak tudatos pillanatai, azt az jelezte, hogy amikor egy napra elmentek valahová, s őt a szomszédaszony gondjaira bízták, büntette őket. Kihordta például az ágyneműt a folyosóra, oda vetett magának ágyat.

Persze többnyire elviselhető volt. Imádkozott vagy továbbra is beszélgetett egymagában. Ő viszont, hogy ne hívja fel rá a figyelmet, hogy az valami rendellenes, el is viccelődött néha ezzel!

– Ki van vendégségben magánál, édes? – szolt rá kedélyesen.

Az anyja azonban nem mindig vette a lapot:

– Eriggy no, ne bolondozz mindig, nincs itt senki!

De voltak olyan alkalmak is, amikor a hajdani, első elszólalásához hasonlóan, azt mondta:

– Hát nem látod? Kati néni meg Ángyika!

– Valóban – nyugtázta. – Fény hullt a szemembe, azért nem vettem észre. Elnézést, Kati néni! Elnézést, Ángyika! És miről beszélgetnek?

– Mi a férfiakról!

– Nagy ellenségeik maguknak a férfiak!

– Csak amilyenek mi vagyunk Nektek!

Az anyjának valaha fekete pulzáló szemei voltak, most már megfakult a ragyogás bennük, de az arca oldott maradt, s valami bársonyos pír állandósult rajta. Ugrált, játszott az emlékezete. Szinte egy időben, múlt mögött, föl-villant a jelen, a való világ. És fordítva.

– No, folytassák csak! – szólalt meg csöndesen.

De ekkor már újra józan volt.

– Te mindig komolytalankodsz! – szólt vissza.

– Azt mondja? Miért is?

– Mert nincs itt senki. Ilyen voltál már kicsi korodban is.

– Hallod, mit mond anyám? Itt az igazság felőlem – mondta a feleségének, aki a beszélgetésük okán odajött.

A felesége azonban komor maradt. Ezt látva, az anyja azt mondta:

– Ez a nő nem szeret téged!

– Nem?

– Nem.

Igen, az anyja, ezzel együtt is, legtöbbször nem tudta megmondani, hogy ki is ő valójában. És ezért nem is tudta behatárolni a saját szerepét, helyét a családban. A kérdésére: a férje vagyok-e vagy a fia? – nem tudott válaszolni. Csak nézett rá, segítségkérően, gyanakvoan. Máskor meg megsértődött:

– A fiam vagy! – mondta.

– És hogy hívnak engem?

– Andris vagy, ne viccelj velem!

– És a férjét? Ó, hogy hívták?

Hallgatott.

A férjét a betegség alatt sosem emlegette. Tudta, hogy meghalt és eltemettette? De hisz az ő apja és anyja is, akik a zavaros elméjében a legtöbbször „éltek”, és a legtöbbször beszélgetett

velük, sokkal régebb halottak voltak! Miért nem emlegette az urát?

VII.

A kisebbik fiuk halála teljesen ösz-szezavarta az életüket. Addig biztonságban tudták magukat, távlatokban gondolkoztak, még az sem zavarta őket, hogy a nagy fiuk külföldre telepédtek. Ő itt akart meghalni, s ehhez, vagyis a halál távlatáig, a kisebbik fia révén megvolt minden biztonsága! Szokásaiban s gondolkozásában falusi maradt, pontosabban átmentett és megőrzött egy sor otthonról hozott értékrendet, bizonyosságot. Tudta: születésével részévé vált szülei múltjának, s részese lett fiai jövőjének is. Márpedig több évszázados szokásrend szabályozta az öreg szülők gondozását, eltemetését. Ez odahaza a szülőfalujában mindig a legkisebb gyermek feladata volt. Ezért persze ő örökölte az őst, ami abban a világban, ahol a föld s a ház volt a legfontosabb érték, komoly gazdasági szempont volt. És néhány darab parcellaföldet is, persze a legjobbak közül. Uralkodó szolás volt – és e szerint próbáltak élni is –, hogy amíg élsz, adj, s amikor meghalsz, hagyj!

A közösségben fennálló erkölcsi rend törvényes feladatként szabályozta mindezt. Ha valaki nem teljesítette ezt az elvárást, a falu megvetését váltotta ki.

Persze közte s a fiai közt nem volt ilyen egyezés. Nem volt, mert nem is gondoltak senkinek a halálára. A halál gondolata az anyja halála után a megszűnés távlatába tolódott tőlük. Igen. Az átvillant persze, hogy most majd, valamikor, egykor ők következnek, ők a „sorosak”, de a fiuk halálára nem gondoltak soha. Föl sem merült bennük.

A felesége ekkor már nyugdíjas volt, ő meg lelkiileg készülődött azokra az évekre, úgy tűnt, végre legalább a nyugdíjas évek nyugodalmas szépsége vár rájuk. A fia korai, váratlan halála ezt az álmukat rombolta szét. És ez után már kimondva, kimondatlanul is csak egyetlen vágyuk maradt. Az, hogy ép ésszel éljék meg a hátralévő éveket. És mindketten úgy érezték, Csukás magányos, hangos beszédével ez az illúzió szállt el. A „mi lesz velünk” mint a viharban a villám, hatalmas, világító kérdőjelként villant fölöttük.

Bár Csukás András, miután megtörtént a „baj”, inkább beszélgetni szeretett volna a feleségével, belekapaszkodni a hangjába, gondolataiba, megbeszélni a váratlanul előállt helyzetet, a felesége döbbenetét látva csendesen visszavonult a szobájába. És egész nap ott is maradt. Újra és újra végiggondolta az életét, aztán előlről kezdte. Csak ebédelni jött ki, akkor is csak hosszas noszogatásra. A felesége, aki magában mosolyogva figyelte ezt a szokatlan vezeklést, más okból ugyan, de hagyta, hogy a férje viaskodjon önmagával. Csukás Szántó Ilonának megvolt rá a saját oka. Részben mert máskor ott bóklászott mindig körülötte, még lépni se lehetett tőle, mindig belebotlott, de főleg azért, mert ha ketten voltak, a férje egész életében az eszével kérkedett. – Az eszeddel, ami nincs! – józanította sokszor. Nem sok eredménnyel.

Csukás András, ha csak tehetett, valóban csillogtatta az eszét, az emlékezetét. De ez csak a felesége neheztelésének az egyik, kisebbik oka volt. Csukás András egész életében túlzottan babonás volt. És ráadásul nem is egy, több rögeszmével küszködött. Valamikor gyermekkorában az apjától ráragadt az

üres veder babonája – az is igaz, hogy ebben a férjének MINDIG igaza volt. Ha valahová indultak, és üres vederrel találkoztak, fordulhattak vissza. Tudták, nincs amiért tovább menjenek, nem lesz szerencsájuk. És ennek, épp azért, mert a negyedik emeleten éltek, és abban az időben a szemetet vederbe gyűjtötték, nagyon nagy volt az esélye. A lépcsőházban bármikor találkozhattak egy üres vederrel érkező emberrel. Épp ezért Csukás András az évek során azt is megfigyelte, ki, mikor, melyik órában viszi le a szemetet, hogy elkerülje, elkerülhesse a gyakori találkozásokat. És lakógyűlésen viccesen el is mondta, hogy ez az egyik babonája. Hogy tanuljanak belőle. Mert Csukás Andrásnak ez csak az egyik fontos babonája volt. Csukás András gyűjtötte a babonás megfigyeléseket, s az elindulás utáni kényszerű, váratlan visszatérés legalább olyan fontos babona volt az életében, mint az üres veder. Márpedig akinek két ilyen babonája van, az már önmagában sem lehetett szerencsés ember. Az ilyen ember négyzetre emelve szerencsétlen! Kétszer is meg kellett gondolja, hogy elinduljon-e valahová, vagy üljön otthon, s várja, hogy a szentkép a nyakára essen. Mert ez történt odahaza a szülőfalujában is. Az egyik férfi azt álmodta, hogy aznap ne menjen el hazulról, még csak ki se menjen az udvarra, mert valami végzetes dolog történik vele, és erre mi történt? Miközben ment be a konyhából a szobába, az ajtó fölötti szentkép ráesett a nyakára, s eltörte a nyakcsigolyáját.

Az már csak ráadás volt, hogy szerinte is a férje egyetlen szerencséje a nősülése volt. Hogy elvehette őt feleségül. És ezt, a vidámabb perceiben, meg is mondta a neki. Viszont mert a

férje elhallgatta, nem tudhatta, hogy a férje nem csak a babonáit gyűjti zsákszám: felfigyel minden apróságra, belső rezdülésre, ami vele történik. És ez az anyja betegsége s a fia halála pillanatától a férjét titokban egyre jobban aggasztotta. Nyomasztotta. Ezek közül a titkos félelmei közül az első helyen a számok álltak. És nem a római, hanem azok az egyszerű, szép, mindennapos arab számok! Valamilyen furcsa okból, vásárlás közben, nem egyszer összezavarodtak a fejében a számok. Fejre álltak, átbuktak egymáson. Nem tudta beazonosítani az értéküket. Éppen ezért, az első megszegyenülése után – persze az csak önmaga előtt történt meg – sosem vitázott a számokról senkivel sem. Ha a piacon volt, megvárta, hogy megmondják a pontos értéket, és nem is számolt utána. Ugyanígy tett a különböző számlafizetéseknel is, nehogy tévedjen. Csak a pénzre figyelt, abban is arra, hogy a megfelelő címet nyújtsa át. Igen, hogyha Csukás Szántó Ilona tudta volna mindazt, amivel vívódik, viaskodik a férje, akkor nemcsak megbocsájtóan mosolyog rá, meg is vigasztalja. Megsimogatja azt a vén buksi fejét! Nem tette. – Vén bolond lettél Csukás András – gondolta magában. – Egyetlen mentséged a hajdani szerelmünk, mert hanem már rég elhagytalak volna! Ha tudtam volna, hogy mennyit szenvedek melletted, rég külön élnénk!

De be is vallotta rögtön önmagának: hogy ez nem igaz. Így nem igaz. Még a saját értékrendje szerint sem. De néha, mint most is, eljátszott a gondolattal. Sőt! Amióta nyugdíjas lett, százszor, ezerszer is végiggondolta az életét ő is, s hajlott arra, hogy bár nem volt rossz élete, ami a kettejük kapcsolatát illeti,

lehetett volna más élete is. Egy árnyalattal szebb, színesebb.

Jobb.

Más!

Az ő élete szürke volt, mint az őszi, ködös, esős hajnalok. Egyhangú, színtelen élet, tele volt gondokkal, szomorúsággal.

Még ízlelgette a szavak értelmét, amikor átvillant az is: a kapcsolatukat mindig ő irányította. Az történt, amit ő akart egész életében! Akkor hogy is van ez?

Törülgette a kredencről a láthatatlan port – eszébe jutott az a nap, amikor először találkoztak. Csukás András egy valaki által foltosan zöldre festett fehér nejlon ingben tündökölt. Színfolt hátán újabb és újabb elfakult sárgászöld színfolt volt rajta. Az igazság az – gondolta –, nem volt valami épületes látvány! Hogy lehettem egy ilyen embernek a felesége?! – villant fel benne. Hogy? Mégiscsak?

Aztán eszébe jutott az is, hogy amíg ő nem kezdeményezett, addig még csak szinte egymáshoz sem értek. Azon az első napon történt heccelődés után, kiment valamiért Csukás lába alól a talaj. Csak a harmadik vagy negyedik nap érintették meg először igazából egymás kezét is. S akkor is csak véletlenül. Miközben mentek az úton, mert egy rönkszállító kocsit érkezett, összeért a kezük. Egy pillanat volt mindössze, egy pillanatnak is az ezredrésze, az egész. Valójában aztán csak két nap múlva akaszkodott össze a két kisujjuk, s maradt úgy pár pillanatig! De akkor aztán nem is merték megmozdítani a kezüket! Érezni akarták egymás testét, ha csak egy ujjbegynyi érintés során is, s vigyáztak, nehogy elmúljon a pillanat varázsa. Mert a testük beszélni kez-

dett ettől az érintéstől. A vérnyomásuk rögtön az egekig ugrott, a lélegzetük is elállt. Úgy tűnt, mozdulatlanra merevedett a világ is, a fák, cserjék levelei ledermedtek, a madarak szárnyai pedig egy pillanatig a levegőben megkövültek. Mentek az úton mereven, mindketten csak előre néztek, mintha a kezük nem is a kezük volna, mintha az ujjai nem is az övék volnának, aztán váratlanul megálltak, egymásra néztek. Egymásra néztek, és elnevelték magukat. Beszédes nézés volt tele sóvárgással, vággyal. Gondolatban elmondták egymásnak az összes szerelmes verset, Salamon királytól kezdődően, el addig a pillanatig. És tudták azt is, hogy a legszebb szerelmes verset nem más, a világon csak ők tudnák megírni! Ott van a tudatukban az összes szó, a szívükben minden érzés, ami kell hozzá, csak az első szót, a legfontosabbat nem merték kimondani! De ennek ellenére már csodálták egymást. Náluk különbet, jobbat, szebbet egyikük sem látott. A világ tele volt szebbnél szebb emberrel, de olyant, mint amilyenek magukat látták, a világ sem látott.

A lány szülei nem akarták ezt a kapcsolatot. Májusban megérkeztek, hogy elvigyék. S mert ő megtagadta ezt, ezzel el is döntötték a házasságukat.

Csukás András este még lefekvés előtt újra bekapcsolta a számítógépet, végigfutott a tekintetével a híreken. Egy újabb kutatás az emlékezetvesztés okán a szájhygiénia fontosságát hangsúlyozta. Nocsak! – nyugtázta a kutatók lehetséges távlataira gondolva. De ezzel együtt is nehezen aludt el. Sokáig forgolódott, nem kapta a helyét. Újra és újra felidézte az aznapi történetét, nem kapott magyarázatot a hangos

beszédére. Viszont ez, maga is tudta, beleillett a sorozatos váratlan eseményláncba, amely újabban kísérté szinte minden lépését. Egy héttel korábban, a konyhában, miközben az edényeket s a poharakat rakta el, egy poharat tört el. Csak úgy kiejtette a kezéből, mintha meg sem fogta volna. Pedig az ujjai emlékeztek még az üveg sima felületének a tapintására is. A feleségének persze nem beszélt erről. Pontosabban nem a jelenségről magáról beszélt, arról, hogy az ujjai vagy a gondolatai cserbenhagyták, cserbenhagyják – és nem is először –, hanem: „Véletlenül hozzáértem, s megakadt a kisujjam benne” – állította. Pedig tudta, hogy nem mond igazat. Nem mond igazat, mert nem akarja beismerni a saját gyöngeségét. Hogy már ez a Csukás András, akit a felesége mindennap lát, és akinek hozzászokott az arcához, nem a régi Csukás András! Hogy a gondolatai, amelyek egykor érzések és emlékek forrásai voltak, már nem uralják a testét. Sőt, a teste már elérte végső céljának értelmét. Csak a pillanat késik, hogy kilépjen a végtelen időbe. Kiment a szeméből még a fény is, amelynek párájában őt annyiszor örömmel megfürösztötte. Ráadásul újabban lidérces álmai is vannak, ezekben a legszebb az anyja hívó tekintete.

Igen, az Alzheimer esetleges fenyegetése egyre jobban elbizonytalanította. Talán éppen ezért is: egyre többet foglalkozott a kegyes halál gondolatával is. Elalvás előtt is eljártszott vele. Arra gondolt, hogyha az abortusz újabban már kilenc hónapos korig is engedélyezett, egy hosszas haldoklás, évekig tartó szenvedés, elhasználódott test esetében az eutanázia miért nem? Gyógyszeres kezeléssel miért rosszabbítják meg az életet azoknál, akik

amúgy is halálraítéltek! És nemcsak szenvednek, de mindenki tudja, hogy gyógyíthatatlanok. Persze tudta, hogy milyen megfontolások állnak a tiltás mögött, de akkor is.

Forgolódtott, felkelt, kinézett az ablakon. Az égbolt végtelen higanykupolája tele volt szórva pislákoló csillagokkal. Kitérte az ablakot, kikönyökölt rajta. Egy repülőgép távolodó hangja, fénye szállt feléje az éjszakából, és ez nosztalgiaiával töltötte el. Mi meghalunk – gondolta –, s mindaz, amit lát s tapasztal, létezni fog. A létezés öröme is létezni fog. Mindig lesznek valakik, akik újraélik a létezés örök, megfoghatatlan csodáját.

Igen, ahogy nyugdíjas lett, ahogy az öregség mind sűrűbben kopogtatott rá, bár nem beszélt róla senkinek, minden gondolatában, ahogy a nézésében is, benne volt mindig a búcsúzás. Mintha mindazt, amit lát, utoljára látná! Úgy nézett szét most is. A blokkházak sötét tömbjei között, egy-két lakás ablakában föl-fölvillant a tévé kékes fénye. Vajon ki lehet a virrasztó illető, akinek a szemét ugyanúgy elkerüli az álom, mint az övét? Nő? Férfi? Özvegy? Vagy született társtalan? Vagy éppen a párja, férje, felesége mellett élő, magányos ember? Egy egyedüllétre kárhóztatott ember, aki keresi a helyét az éjszaka titkai közt? A saját megélt életében, múltjában? Sorjáztak a gondolatai összevissza.

Egy megkésett kocsi száguldott el az éjszakában.

A múlt tesz azzá, aki vagy! Ezután már úgy kell élni – gondolta –, úgy kell végezned a dolgodat, mintha a halál kapujában állnál. Mintha bármelyik pillanatban búcsúzhatnál is ettől az árnyékvilágtól. Igen. Társad lett a

véges idő! Számolod a pillanat- napokat, pillanat-heteket, pillanat-éveket, miközben persze csodálkozol is, hol, mikor és hová tűntek el ezek a napok, hónapok, évek? Ámulsz és csodálkozol, mert nem maradt más hátra... És arra gondolt: hogyha mostantól csak néhány napot él is meg a saját létebe, létezésbe zártan, éljen addig, amíg ép ésszel él! És arra: kettejük közül, azok után, amit korábban megélték, s az előtt, ami majd még bekövetkezhet, ne Ő haljon meg utoljára. Legyen majd ő az első, aki átlép a pillanat időből a végtelen időbe. Csillagúrbe!

VIII.

Csukás András, mint mások is sokan, már évekkal a nyugdíj előtt elkezdett készülni a nyugdíjas évekre. Akaratlanul is elkezdte figyelni a korábbi nyugdíjasok szokásait: ki mivel foglalkozik, hogyan osztja be a napjait? A képlet látszatra egyszerű volt. Miközben a nők legfontosabb gondja a napi teendők elvégzése: a takarítás, főzés, viráglocsolás volt, a férfiak legfontosabb életterei a tömbházak melletti garázsok lettek. Itt, ha szép volt az idő, egész nap szólt a zene, a férfiak úgy tettek, mintha az autóval foglalatostkodtak volna. Sokan, már ahogy megreggeliztek, lementek, kinyitották a garázsajtót, felnyitották a motorháztetőt, s várták az újabb érkezőket. Általában a legtöbbjüknek köpenyük volt, amely egykori státusukra emlékeztette – reggel, ahogy lementek, fölverték azt –, bekapcsolták a kocsiban lévő rádiót, és egy törlőronggyal a kezükben, miközben unottan néha-néha végigsimítottak az autón is, várakoztak. Lesték az újabb érkezőket, akikkel szóba állhatnak.

A garázsok, egy-két kivétellel, patikaszták voltak. Helye volt mindennek ezekben a garázsokban. Sokan még borospincét is ástak a leöntött betonrészek alá, polcokkal, ahogy illik, ahol ősszel bort készítettek. Az elválasztó falak tele voltak aggatva rég letett dolgokkal, drótokkal, fogókkal, drótra felfűzött anyacsavarokkal és egyeseknél egy-egy eldugott üveg sörrel vagy valamilyen töménnyel. A tisztára söpört garázsok jelezték a tulajdonos személyiségét. Az is előfordult persze, hogy élcelődtek egymással, gúnyos, vicces megjegyzéseket tettek a késve érkezőkre: – Gyere András, siess, mondták a sáros kocsija láttán, mert a rozsa nem alszik!

Mint te!

Vagy: – A feleséged ráült a pizsamára, mi? – ugratták.

A téma, amit megbeszéltek, változatos volt, a kocsifogyasztásán túl egészen a nőig. A nőkről sziporkáztak! Kiderült, nagy nőcsábász volt mindenki fiatalkorában, bolondultak értük a lányok. A legszebbek. Reszketett a lábuk, de harmatos mellekről álmodoztak még most is, nagy, sötét holdakkal a rugalmas mellbimbó körül. Ringó járású, táncosfarú nőkről, akik Isten kiválasztott kegyeltjeiként táncos lépeteikkel megbolondították a fiatal férfiakat. – Úgy ringott a faruk, mint két futball-labda, melyet megpróbálnak összeilleszteni!

Csillagszeműekről, olyanokról, akiknek a hajkoronájuk az ölükig ért, amely mindig és örökön örökké csak az aranyrudacskára várt. De megszólták a korai italozókat is, akik már a napot azzal kezdték, hogy a zárt kocsmajátóban várakoztak a nyitásra. Bogos sem a tegnapi nyálával van – mondták

csúfondárosan az ilyenre. Persze a kocsifogyasztása sem maradt ki a témák közül, amely ha eladásról volt szó, a minimális mennyiség alatt fogyasztott, „két deci híján négy liter”, mondták szerényen, de ha valami váratlan fuvar adódott, el kellett szaladni valakivel valamelyik közeli faluba: sajnos a kocsim száz kilométerenként nyolc, kilenc litert eszik meg.

– Tank az! – gúnyolódtak az ilyenek a háta mögött.

Hát igen, nem hazudtolták meg magukat. Férfiak voltak, s fontosnak szerették volna tudni magukat, csak éppen nem volt, akinek.

Igen, Csukás András, miután nyugdíjas lett, átvette a korábbi nyugdíjasok már megfigyelt szokásait, sőt, ahogy közeledett a nyugdíjba lépése, lecserélte a kocsiját is, hogy ne kelljen majd minden indulás előtt barkácsolnia. Azt viszont túlzásnak tartották a feleségével mindketten, hogy beálljanak a negyedben megszokott esti sétálók közé. A sétáikat összekapcsolták a számlafizetésekkel, különböző ügyintézésel: – Számlát fizetni megyünk – mondták, ha valaki ismerős rájuk kérdezett.

– Adót fizetni!

– Receptet íratni!

Persze ezeket a „számlafizetéseket” összekapcsolták új élmények gyűjtésével is. A „városban”, amely alatt a saját fogalmaik szerint a városmagot, a barokk óvárost értették, végigsétáltak a bevásárlóutcákon, nézték a gazdag és csillogó kirakatokat, a jólét egyre nyilvánvalóbb jegyeit.

És persze vitatkoztak.

– Sajnos a mai fiatalok nem fogják tudni értékelni a dolgokat! A nincstelenséget is meg kell élni, ahhoz, hogy

megbecsüljük mindazt, amink van – mondta Csukás András ilyenkor.

Mire a felesége, rögtön visszavágott.

– Szenvedtünk mi eleget, helyettük is! Nehogy visszavárd azokat az időket! – mondta az ellentmondás örömeért is.

Csukás hallgatott.

Legtöbb időt a városi parkban töltöttek. Ez lent volt a várost átszelő folyón túl, ha gyalog mentek, végig kellett menniük a központon, de az is előfordult, hogy kocsival mentek, leparkolták valahol a közelben, majd sétáltak a park árnyas fáin alatt. A park tele volt hatalmas, dúslombú fákkal, apró és hűs sétatávokkal, ahol szerelmesek rejtőztek és kisgyermeküket sétáltató vagy gyermekkocsikat toló fiatal anyákkal. Az élet látható befejezetlensége, várható végtelensége örömmel töltötte el őket. Úgy érezték, a fiataláguk örömét élik meg mások örömeiben. Nézték a fény játékát az ágak közt, a sétáló fiatalokat, öregeket. Ráadásul a park mellett folyt a kisváros híres, nagy folyója is, amelyet több költő is megénekelt, ahol a meder partján mindig fújt a szél, amelynek a fuvallata behatolt a park fáin közé is. Hűs, enyhe szellő lebegett a partmenti fák között mindig. Persze az is előfordult, hogy hasonló, ismerős nyugdíjasokkal találkoztak, akikkel megbeszélték a világot s az élet nagy dolgait. Az élet egy nagy csoda! – nyugtázták, hol eléggülten, hol fájdalommal, hogy közeleg a vég. Az élet egy nagy talány, amelynek szépsége a maga kiismerhetetlensége – mondták mások. Abban is megegyeztek, hogy az élet összetettsége a legszebb. Hogy helye van mindennek benne. Az öröme, a bánatnak, a fájdalomnak, de magának a feledésnek is! Az idő a legnagyobb orvos mindenre – egyeztek

meg –, amely feloldja csendjében az élet legnagyobb gondjait is.

Beszélgéseik közben megfürödtek a saját bölcsességükben!

De sokszor előfordult az is, hogy Csukás már a főtéren elvált a feleségétől és előre ment, mert Csukás Szántó Ilona szeretett elidőzni egy-egy turkálóban. Heccelte is ezért Csukás, amikor a szatyorról érkezett, és már messziről azzal fogadta: –Nocsak, nocsak, egy újabb „T-modell”?

Az is előfordult persze, hogy szombat-vasárnaponként egyszerűen beültek az autóba, s meg sem álltak a legközelebbi városig. Ott beültek egy elegáns cukrászdába, elfogyasztottak egy fagyaltot vagy hűsítőt, végigsétáltak a városok főterén, összehasonlították a saját városuk szépségével, hazafelé megebédeltek egy-egy útmenti vendéglőben. De az is előfordult, hogy letértek a főútról, már-már úttalan utakon, erdős fennsíkokon, hullámzó dombhátakon járták be a közeli tájat. Amely a szülőföldjük volt. Pontosabban ami szeretett szülőföldjük volt. Csörgedező patakok mellett üldögéltek, gyönyörködtek a sokarcú, szebbnél szebb látványt nyújtó tájban. Mert a táj más és más arcát mutatta mindig még számukra is. Hol csodás színekben pompázott, mint egy pávamadárral, hol csak élénkzöldben sziporkázott. És páratlan volt az ég változó, már-már sziporkázó kéksége is. Ő maga, aki nem kíváncsi el soha ebből a világból, nem tudta, milyen lehet az égbolt kéksége máshol, azt viszont meggyőződéssel állította, hogy itt lehet a legszebb. Egy kókadt levelű pálmafa nem versenyezhet a fenyők szépségével. A bükkök pompájával. A nyírek sárgájával. Nem. S a tenger hullámzó habjai sem a fenyőízű csörgedező patakok

tiszta vízével. Igen, a változatlanságát szerette még a saját világában is.

Az anyja betegsége óta a saját halálának a méltósága volt a legfontosabb óhaja mindig is. És ez most újra egyre sűrűben foglalkoztatni kezdte. Hogy csak addig éljen, amíg méltósággal él. Egy perccel se tovább! És amikor eljön a pillanat, úgy is haljon meg! Mint érett gyümölcs a fáról, úgy hulljon le. Ilyen volt az első halál is, amellyel gyermekkorában először szembesült. Ma már a halál pillanatát sem élék át sokan, olyanok is vannak, akik nem szembesülnek soha azzal, amikor „elszáll” a lélek, mintha az volna a természetes! A nagyvárosokban élők szinte nem is találkoznak a halál látványával. A kórházak, amelyek kórtermeikben elrejtik szeretettjeiket, ráteszik az abszurditás bélyegét az életre: temetkezési vállalatok lettek. Holott a halál számára az élet szerves része volt. Tudta, azzal válik befejezetté az élet. És ezt még gyermekkorában minden falusi gyermek meg- és át is élte. A halál többnyire a hozzátartozók, rokonok előtt következett be, ahogy majd később a felravatalozás és a búcsúztatás is. A nagyanyja ott feküdt a dunyhával puhított ágyon, egy perccel korábban még fogta a kezét, mosolygott, pontosabban rámosolygott, egy perccel később már halott volt. Ez volt az első halál, amellyel találkozott. Amelyben az idő pillanata, vagyis a pillanat idő feloldódott a végtelen időben. Ráadásul kisimult az arca is, megszépült a halálában.

– Elaludt! – mondta az anyja egyik nővére abban a régi időben.

– Meghalt! – mondta az anyja.

És sírni kezdett rögtön. Még nem jajveszékelt, csak sírt.

– Nehogy elkezdjétek óbégatni, szólj rájuk a fiútestvérük, nehogy visszasírájátok. Ne szenvedjen!

A közgondolkodásukban a visszasírás a szenvedés meghosszabbítását jelentette.

Szép halott volt a nagyanyja. A későbbi holtakat mind hozzá hasonlított. Igen, hagyják meg az embernek a választás lehetőségét! – gondolta. A halál méltóságát! Hogy az öregség minden nyomorúsága ne nyomja, temesse maga alá a legszebb, még őrizhető emlékeket is!”

IX.

Még alig pirkadt, amikor felriadt. Azt álmodta, végtelen mélység veszi körül, zuhan az ágy, s fölötte nincs semmi, semmi, amibe kapaszkodhatna. Csak a csillagok. A csillagokba kell kapaszkodnom – gondolta.

Fáradtan ébredt.

Újra egy nap – gondolta, miután kisé megnyugodott.

Vajon mit tartogat számára ez az új nap?

Gondolatban legyintett is, mintha az ő korában már minden mindegy lenne. Hisz mit is jelentenek számára bizonyos dolgok? Gondolatok! Eszmék!

És mit jelent a fia halála óta egyáltalán maga az élet is?

Semmit! Csak a szeretet a fontos, más semmi.

Kiüresedett szavak tárháza az élet.

Ahogy vénült, rájött, nemcsak a világ megy el mellette, elvesztik jelentőségüket a dolgok is. Azok a dolgok, amelyek valaha fontosak voltak számára. Amelyek nélkül elképzelhetetlennek tűnt az élet. Aztán már váratlanul

Igen... Pedig a felesége, aki sejtette ezt a szokását, még a lépcsőházban is utánaszólt.

– Aztán nehogy a garázsban megtaláljam őket!

– Nincs amiért tartani, láttam, mi-
ket pakoltál össze, hová gondolsz...

– Tudom én, amit tudok! – mondta a felesége.

És igaza volt, mert a fogantyú nélküli kávéfőzőt már pakolás közben kinézte magának. Barkácsol egy fület neki, s újra használható... A műanyag poharakat is! Beteszi a csomagtartóba, s jó lesz majd egy kirándulás során. Nem lehet mindent eldobni, elpusztítani! Ezért pusztul el a világ!

Aztán ahogy sejthető-jósolható volt, egy vagy két hónap után osztályozás céljából újra elővette, hogy „megrostálja” őket... És az addig hasznosnak vélt tárgyakat újra megfelezte... A megőrzésre szánt dolgokat visszatette az előbbi rejtékhelyre, a többit kidobta a kukába. Ezt ismételte mindaddig, amíg a felesége egy újabb csomagja után a régiéket kidobta oda, ahová a felesége mindig is szánta.

Cikáztak a gondolatok benne.

Régebb csak egy-egy emlékszilánk tört rá, egy-egy arc, cselekedet, amely átvillant, majd el is tűnt újra, most viszont, váratlanul, tudatosan kereste az emlékeket. Felidézte a gyermekora fontosabb helyeit, egykori barátait, akik otthon maradtak a szülőfalujukban, a hely- és patakneveket, téli nagy szánkózások örömteli pillanatait, vagy a nyári esti futballozásokat. Neveket, helyeket, amelyek fontosak voltak valaha számára, egykori padtársait, iskolatársait.

Felült az ágyban, kitörülte a szeméből az álmat, majd végigsimított a borostáin. Meg kell borotválkoznom

– döntött. Ez a legfontosabb. A külső jegyek! Az ember ne hanyagolja el magát, adjon magára!

De nem tudott fölkelni. Lustálkodott, kereste a helyét. Amióta nyugdíjas lett, úgy érezte néha, mintha az idő hintaágyában feküdne, elringatózott benne.

Most is.

Csak utóbb jött rá – elszenderült. Álmában, mint mostanában mindig, az anyját látta. Ott állt az anyja az ágya mellett. Fiatal volt és szép, mint gyermekkorában, fekete szemei ragyogtak. Sokáig állt, úgy tűnt, gyönyörködik benne, aztán szelíd hangon megszólalt: – Ne nyugtalankodj a sorsodért! Ma éjjel eljövök érted! – mondta mosolyogva.

És megsimogatta az arcát.

Az anyja szavai hallatán megnyugodott, magzatpózt vett fel az ágyban, úgy érezte, az öröklét vizében van. Összekucorodott, összekulcsolt kezét a térdjei közé szorította, még a nagyapja egykori hangját is hallotta, ahogy tanította: – Tedd a kezed a térdjeid közé, s akkor felnőttként nem leszel csámpás!

Mert ikszlábú volt, facsi, ahogy a gyermekkorában a faluban mondták. Elhelyezkedett, úgy érezte, pihepaplan az ágya: – Hát igen... Te burokban születél – hallotta a felesége hangját egy más időből. – Neked csak megszületni volt nehéz, az élet könnyű séta volt számodra.

– Sétagalopp!

– Sétagalopp.

Az anyja fogta a kezét. „Csak el ne engedje” – gondolta.

Nyugtalanág fogta el, fölkelt, félálomban tapogatózva a terasz ajtó felé indult, ahonnan a hosszú nyári estéken nézte az ég csodáját, a pulzáló vagy pislogó csillagokat, amelyek a messzeség

vágyát ültették el benne, távlatot adtak a gondolatainak. „Hát igen, repülni fogok – gondolta –, ahogy mindig is szerettem volna.” Mindig az volt a vágya: szállni, röpködni a csillagűrben, ráállni, felülni a csillagok szárnyára, és most megteheti.

Kinyitotta az ablakot, hogy kilépjen, kinézett rajta, és miközben nézte az élet csodáját, elfelejtette, hogy röpködni akart...

Állt az ablaknál, emlékezni próbált arra, hogy mit akart, miért jött, nem

jutott eszébe semmi. Nagy, mozdulatlan üresség volt a fejében. Sötét csönd.

A felesége talán meghallotta a neszezést, fölkel, mögé lopakodott, és megsimogatta a tarkóját.

Az anyja tapintása is még ott volt az arcán, érezte az ujjai simogatását is, de már nem emlékezett a szavaira.

– Ma nem iszunk kávét? – hallotta a felesége hangját. – Vagy megfedkezted róla?!

A kávéfőzés mindig az ő feladata volt.

Ferenczfi János

Indóház

Parafrázis Banner Zoltán Váróterem című versére*

*Mielőtt vonatra szállok,
Megérint az állandóság,
Elmémbé vésett kép mind,
Amit hátrahagyok.*

*Jól tudod, ki vagyok.
Vártátok már a percet,
Amelyben eltávozom.
Isten áldja a sírásót!
Amit szétoztottam,
Végre elhagyhatjátok.*

Q

*A szavak mondatokká állnak,
Mint a juhok, még ha a gazda
Égre írja is sorait.
A jel megállíthatatlan:*

EZT TEDD!

*és azt parancsolja: TOVÁBB!
A semmi kiveti a valódit,
Ahogy a cet kiokádta Jónást.*

*Eltemethetsz, de megkísért újra a vers,
Abdai földből üzeni: Szabad légy!
A kimondhatatlan felbuzog,
Mint alkimista kémcsövében az arany,
Az elixír,
A testtől is független élet.
Az igazság. Az egyetlen.*

* Egyfajta műfajon kívüli kaland, pimasz fricska és tisztelet változó arányú elegye.

Mielőtt felkel a nap

Parafrász Györffy Ákos Éjjel című versére

*A sötét szakadék beszéde,
a semmi beszéde. A figyelem,
amint a jelenlévő semmire irányul,
invitál örökké, hogy betetőzzön
enyésző hullába kövülő életem.
Eufória, a nyári záporban
ázó test felszabadulása:
lombtalan fák ujja mutat
a villámló égre.
Végre beteljesült:
kéjjel betelt kedvesem
csendes elszundítása,
a megtalált verssor,
a hiány hiánya,
a bíbor fénysejtés
a keleti égen.
Még nem éltél,
míg nem érezted
a pillanat tökélyét,
a ragyogó derengést,
a múlás boldogságát.*

Szünetjel

*Parafrász Parti Nagy Lajos Kis őszi rádióvers
című versére*

*A rádió aktivitás
Szül versszükségyszerűséget,
Erő, tér nem lehet vitás,
Az adás nem érhet véget.
Lehúz a mély a Föld alá,
Ember alatti éj-kéjbe,
Éveink madárszárnyain,*

Messze költözik a béke.
Hull a polgár, önkéntelen,
Önkény terem, mint őszben sár,
Térdre lerogyni kénytelen,
S nyeli, amit nagyon muszáj.
És ír az úr, mert írni kell,
Bomlik bár test, papír, elme,
Kikapcsolt rádió felel,
Mintha valamit üzenne.
Elköltöznek álmaink is,
Seregő madarak reggel.
Ha nincs adás, szó, se vers,
Beszélhet a nagy szünetjel.

(Vers a hétre – Parti Nagy Lajos: Kis őszi rádióvers – Cultura.hu)

Mint kavics

Ha egy régi házban jársz,
Hol málló falak állnak,
Füleld a suttogást!
A múlt üzen a mának.

Mint föld mélyén kövülve,
A hajdan elmúlt élet,
A falak közt csapongnak
A rég hangzott beszédek.

Hol fal állt, helyén csak rom.
Sok-sok leomlott orom,
S kidőlt kapu szárnya –
Tán egy új szóra vár ma.

De lám, szavam csak dadog,
Botló, torzó mondatok,
Mit el nem mondhatok,
Életre, rút halálra

Űznek – kiszemelt vadként,
Hogy elmondjam, gagyogjam,

*Szentül és örülként,
Nyúzva, ölve önmagam:*

*Leszek rom, múltó anyag.
Megárad és elapad
Az idő – vad folyó,
S mint kavics, formálódik*

Mélyén a szó...

2004. 12. 04.

Sín sem marad

*A múlás bizonyosabb, mint maga az élet.
A harcod csak úgy oldódik békévé,
ha megérted:
nincs végzete, célja, értelme.
Ebbe rokkan bele az elme.
A testen,
akár a rozsdá rég használt síneken,
gyúlik az enyészet.
Az idő ott gubbaszt
a talpfákra ülve.
Fogynak a napok,
elporlad minden ígéret,
a semmibe szűrve.
Egy vonat jön még,
amely benned lüktetett,
zakatolt a jelre várva.
Lebegve száll át ködökön,
sín sem marad utána.*

Barangolások erdőn- mezőn

Erdőn-mezőn vendégségben – e címet viseli a berettyóújfalui Kocsis Csaba legújabb könyve, melyet Budapest után Nagyváradon mutattak be május elején a Tibor Ernő Galériában. Egyúttal megnyitották az alkotó 175. önálló fotó- és fotógrafika-tárlatát, mely ugyancsak ezt a címet kapta. Az eseményt a Festum Varadinum nyitónapján tartották meg.

Kocsis Csaba új könyve önéletrajz fiktív elemekkel tarkítva, egyben szociográfia, ifjúsági regény és tágabb szülőföldje, a bihari és sárréti kistérség szeretetéről, ismeretéről, tiszteletéről tanúskodó vallomás. A kötet a Magyar Napló Kiadó *Magyar mikrokozmosz* elnevezésű sorozatának második darabjaként jelent meg. Kocsis Csaba afféle polihisztor, sokoldalú alkotó, hiszen író, költő, újságíró, népművelő, zeneszerző, énekes, gitáros, fotóművész.

A Kanonok sori pincegalériában megtartott rendezvényen először Tóth István fotóművész (AFIAP), az Euro Foto Art Nemzetközi Egyesület elnöke méltatta a fényképkiallítás anyagát. Szólt a fotóművészet meglehetősen összetett voltáról, mint mondta, a fotográfiák, fotógrafikák másodpercnyi meséket villantanak fel. Szerinte Kocsis Csaba remekül összehoz két művészeti ágat, amelyek kiegészítik egymást. Grafikai hatást visz a fotókba, amivel átalakítja azokat, és új hatásokat hoz létre. E kiállítás témája a természet.

Az alkotó nagy szeretettel mesél szóban és képben egyaránt a természetről, a kelet-magyarországi táj különleges növény- és állatvilágáról, amit egyáltalán nem könnyű ám lefotózni. A tárlat egyébiránt Kocsis Csaba 175. önálló fényképkiallítása.

A kötetről Szűcs László, a Magyar Újságírók Romániai Egyesületének elnöke beszélgetett a szerzővel. A kiállítás jobb megéléséhez érdemes elolvasni a könyvet, a kötetnek pedig méltó kiegészítése a tárlat, hangzott el a beszélgetés kezdetén. A mű főhősét Kerekes Csabának hívják, akit – nem nehéz kitalálni – az író önmagáról mintázott. A szerző picit eltávolította magától a történet szereplőit, akik egyébként valós személyek, ám sok figurát átnevezett, ugyanakkor több epizódhősnek meghagyta az igazi nevét.

Kocsis Csaba mesélt a bihari táj és a Sárrét jellegzetességeiről, gyermekkori emlékekről, a madarokról, a térségben élő emberekről, akikkel összebarátkozott, akiket megszeretett. A történetfűzerről szólván több mindenkiről említést tett. Emberek, akik inspirálták, akiktől sok mindent kapott. A fantasztikus Irmuska tanító néni, a juhász, a solymászfű, akitől rengeteg szakmai segítséget kapott, aki ismeri a madarak gondolatait. Különösen erős hatással volt rá Ványi Róbert és Vona Gabriella, az a pár, amelyik úgy élt künn a természetben, a Sárréten, mint ahogyan maga a szerző is mindig szeretett volna élni. Szomorúsággal tölti el, hogy Robi barátja 41 évesen meghalt, furcsa érzés volt képzeletben újból a birtokon járni-kelni.

Kocsis Csabát mindig is foglalkoztatták ezek a témák, akár írt róluk, akár fényképezett. Egyik-másik történet akár önálló novellaként is elképzelhető. A beszélgetés során érdekes mozzanatok idéződtek fel, szó esett Trabant-festésről, -díszítésről, írók horgászversenyéről, a főhős újságíróvá válásáról, a könyvben föllelhető drámaiságról és kulturális utalásokról.

A szerző megemlítette: a járvány idején, a karanténos időkben a hitvéssével rengeteget kószáltak az általuk oly szeretett vidéken. „A bezártság visszaadta a szabadságunkat.”

Szóba került az is, miszerint a mai ember alig-alig ismeri az erdők-mezők növényeit, állatait. Visszanyerhető-e ez a tudás? Erre a kérdésre az alkotó kifejtette: a fiataloknak szükségük van tapasztalásra. Ezért kellene a jó kalauzok, akik irányítják a gyermekeket és ifjakat. Fontosak a természetvédelmi vetélkedők, műhelymunkák és táborok.

Kocsis Csaba megjegyezte: a természetszeretet mindig is megvolt benne. A terveivel kapcsolatban pedig elmondta: szeretne elkészíteni egy fotóanyagot különféle zsidó emlékekről, emlékhelyekről (Berettyóújfalu, Várad, Temesvár stb.). Érdekes volna egy regényt írni, amelyikbe beépítené a költő, író, műfordító, egykori Bihar vármegyei főlevéltáros, Nadányi Zoltán figuráját. Mindemellett ezentúl is szíves-örömmel ír gyermekverseket.

Tóth Hajnal

KOCSIS CSABA 1959-ben született Berettyóújfaluban. Erdésznek tanult, ám végül tanító lett, de tevékenykedett népművelőként, kulturális menedzserként és újságíróként is. 2014-ig a nagyrábéi Kossuth Lajos Művelődési Ház és Könyvtár igazgatója volt, majd újból a berettyóújfalui közművelődésbe került. Tucatnyi, változatos témájú és műfajú kötet fűződik a nevéhez.

Majoros Enikő

Elhallgatott szavak

*Mint aki sóhajok között született,
képtelenség, de mindig nevetett,
odébb tolta a mozdulatokat,
félbe harapta a mondatokat,
úgy nézett, mintha már mindegy volna,
mi a fontosabb, a holnap, avagy a ma.*

*A félbe harapott gondolatok között
ki bírná tovább mondani:
a ki nem mondott másik felét?
az elhallgatott, savanyú szavak ízét?
A félbe harapott mondatok között
csak bambán mosolygunk tovább.
Keressünk-e még értelmet, bármit?
Nem tudtuk, hogy képtelenség,
az eldobott másik.*

*Már nincsen a helyén semmi,
vigyorgunk bambán egymásra,
mint aki messzebbre vágya,
az elhallgatott szavakkal védett
mennyországba.*

A világ között a kapocs

*Vannak angyalok, akik csak néznek minket
a messzeségből,
jól tudnak mindent rólunk, rólad,
az emberi veszteségről,
tudják, hogy mikor ébredünk,
mikor fekszünk és térdelünk.*

Önzőbben nézünk, mint máskor,
úgy térdelünk, mintha jogos részünk volna,
mintha nekünk több, jobb, másabb,
egészségesebb élet járna,
mintha csak értünk szólna minden ének,
általunk lehetne teljesebb az élet,
mintha csak nekünk volna jussunk,
minden fényre, ebédre, zenére,
mintha a nap is miattunk remélne.

Úgy ragaszkodunk minden
apró mozdulatunkhoz,
mintha mi volnánk a világ között
a kapocs.
Pedig nem vagyunk mások, csak sóhajok,
nem értünk úgy igazán semmihez,
ajkunk remél, kér és könyörög:
megalázkodunk, ha kell,
reggeltől estelig,
várjuk a mindent,
a nekünk elrendelt
csodákat, fényeket,
előbbre téve a mi vágyainkat,
ölelgetjük rongyos életünket.
Mintha mi lennénk a kezdet, a vég,
csak a mi álmunk lehetne a fontosabb,
és nem volna helyettünk jobb, kiválóbb,
ügyesebb senki.

Uram, jó volna az önzőségünk helyett
könnyűnek lenni,
mint a szellő, a harmat, a virágok illata,
félteni, szeretni, élni, csak úgy, egy napra,
egy pillanatra.

Egyszerű vendég

*Szeretnéd-e, ha a bölcsesség
vendég lenne az asztalunknál?
Ha ülnénk együtt órákon át,
és mozdulataink betöltenék a szobát,
ha a szemünk körül vidám,
egyszerű fényesség lebegne,
ha minden percünk apró öröm,
kacagó játék lehetne.*

*Szeretnéd-e, ha a bölcsesség
egyszerű vendégnél is több volna?
Ha az ajkaink körül minden ránc,
szépen, egyenletesen kisimulna,
ha úgy néznénk egymást,
időtlen idők óta, örökre,
mint aki képes rácsodálkozni
minden parányi, kevés örömré.*

*Ha nevetnél, és tudnád,
hogy ez jó nekem, neked,
ha szeretnél, és akarnád,
hogy fogjam a te kezéd.*

*Ha úgy nevetnél, egyszerűen, kedvesen,
hogy nem fájna többé az én lelkem,
ha a két kezünk áldást kérne
a mi életünkre,
ha boldogok lehetnénk, te és én,
csak úgy egyszerűen,
mindörökre.*

A botrányos dráma, amin könnyesre neveted magad

Ismét nagy fába vágta a fejszét a Mária Királyné Színház Iosif Vulcan Társulata, mely Daniel Vulcu rendezésében a francia Jean Poiret kultikussá vált és nagy port kavart, *Őrült nők ketrece* című zenés bohózatát vitte színpadra Nagyváradon. A várt siker nem maradt el, hiszen decemberi bemutatója óta folyamatosan teltházzal játsszák ezt a fergeteges vígjátékot, amely a mai, megosztott társadalomban talán még aktuálisabb, mint az 1973-as párizsi ősbemutatója idején volt, hiszen arról szól, hogyan tudnak együtt és egymás mellett élni különböző világlátású emberek. A zenés-táncos produkciónak egyébként magyar kötődése is van, hiszen az emblematikus burleszkjeleneteket Dimény Levente és Törteli Nadin, a Szigligeti Színház Szigligeti Társulatának, illetve Nagyvárad Táncegyüttesének művészei koreografálták.

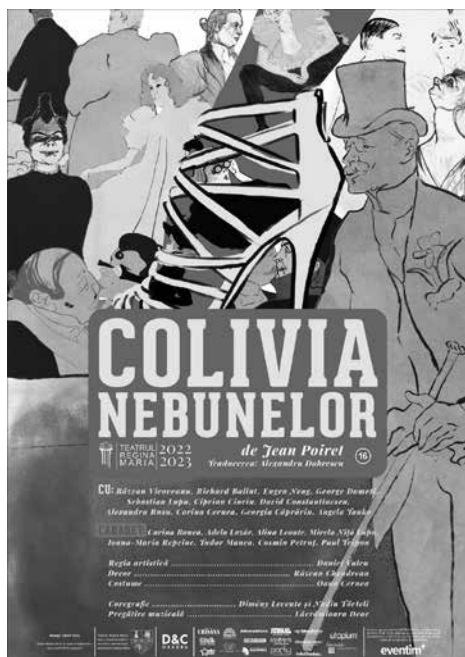
A helyzetkomikumra építő vígjáték az *Őrült nők ketrece* nevű frivol mulatóban játszódik, ahol bálkirálynőnek öltözött férfiak lépnek fel revüműsorokkal estéről estére. A történet középpontjában a tüneményesen civakodó középkorú meleg pár: a lokáltulajdonos Georges (Răzvan Vicoveanu) és a kétes hírű klub kiöregedőben levő „primadonnája”, Jeannot (Richard

Balint) áll. A sminkasztalok, díszpárnák és színes tollboák közt zajló életük fenekestől felfordul, amikor nevelt fiuk (Ciprian Ciuciu) bejelenti, hogy vacsorára hívta leendő menyasszonya ultrakonzervatív szüleit. Mi több, az apósjelölt (Alexandru Rusu) egy, az éjszakai bárók betiltásáért kampányoló populista politikus –, ezért a normalitás látszata érdekében át kell rendezniük a lakásukat és az egész életüket úgy, hogy a viselkedésük és az öltözködésük is megfeleljen a klasszikus férfimáznak, eltüntetve a másság legapróbb jeleit is. Ez komikus jelenetek sokaságát eredményezi, amelyeket a nagyközönség az 1996-os hollywoodi filmadaptációból is ismerhet, melyben Robin Williams és Gene Hackman játszotta a főszerepeket. A váradi társulat alkotóinak azonban sikerült becsempészniük a darabba több jellegzetesen helyi és aktuálpolitikai utalást is, amelyek jócskán feldobják, mondhatni, kifényesítik a patinás poénokat, melyeket a főszereplők színvonalas alakítása teljesít ki, ők gyakran szavak nélkül, pusztán testbeszéddel és mimikával nevetetnek.

A kétfelvonásos előadásra beülő néző először, a Răzvan Chendrean díszlettervező által megkomponált látványos játéktérrel szembesül, ennek a színpadi dekoráción túlmutatóan szer-

ves részét képezi az is, hogy a páholylámpák égőit fehérről vörösre cserélték. A sajátos megvilágítás egy szempillantás alatt kiragadja a megszokott színházi milióból a nézőt, aki a függöny felgördülése után azonnal a burleszkbár vörösén izzó nézőterén érezheti magát. A színpadi díszlet egyébként egyszerre klasszikus és modern. Kihaszználja az újonnan beépített forgószínpadot – így váltva az éjszakai szórakozóhely és a klubtulajdonos stúdióalakásának helyszínei közt –, s ez átvitt értelemben is jelzi a váltást a szereplők rivaldafényben eljátszott perszonalitása és magánéletbeli esendő énje közt. Míg az *Őrüлт nők ketrecében* játszódó jeleneteknél a megvilágításnak köszönhetően a nézőtér is a szórakozóhely részévé válik, és a színészek interakcióba lépnek a közönséggel, így a néző is aktív szereplője lesz a darabnak, addig a magánlakásban játszódó jeleneteknél a páholyok vörös fényei kialszanak, így a teljesen elsötétült nézőterről, mintegy kukkolóként lesheti a néző a főszereplők magánéleti vívódásait.

A rövid replikáknak köszönhetően az egész darab ritmusa pörgős. Az egyszerre humoros és életszagú párbeszédeket csak elvétve szakítja meg egy-egy táncjelenet. A mesterien megírt szöveg által a darab jó humorú, és könnyed hangvétellel tud tárgyalni olyan véresen komoly témákat, mint az öregedés, a féltékenység, a társadalmi kirekesztettség, az elfogadás vagy éppen a biológiai szülők és nevelőszülők közötti konfliktusok. Két jóízű kacagás között bizony felötlődhet a nézőben a gondolat, hogy ha a fergeteges poémokat kihúznák a szövegből, akár egy kőkemény dráma is lehetne a darab. Bizonyos értelemben a szerző és a fel-

lépő művészek magának a humornak a funkciójára is reflektálnak az életben, hiszen sok jelenetben egyetlen apró hajszal választja el a vígjátékot a tragédiától, és pont ezt a hajszalat jelenti a humor, amely elviselhetővé teszi az elviselhetetlent, avagy megadja az élet sava-borsát.

A darab központi motívuma az álcazás és átalakulás. Hosszabb vagy rövidebb időre szinte minden szereplő álruhát ölt a cselekmény során, hogy elrejtse identitását, ezzel rávilágítva a látszat és a valóság közötti különbségekre, valamint az önfeladásra, amit az egyén vállal azért, hogy a társadalomba illeszkedjen.

Szimbolikus jelentőségű, amikor Georges igyekszik megtanítani a Richard Balint által játszott transzvesztita párjának, hogyan étkezzen férfiasabban a látszat kedvéért. Hosszú perceként át könnyesre neveti magát a közönség az önmagából kifordított

etikettleckén, miközben a klubtulajdonos azon erőlködik, hogy megtanítsa Balint karakterének, hogy ne két ujjal fogja az ételt, hanem mancszerűen markolja meg vagy hogy önkéntelenül ne nyújtsa ki a kisujját teázáskor, ő pedig eközben bömböl, mintha azt várnák el tőle, hogy emberi mivoltát vetkőzze le és visszafejlődjön az evolúcióban. Ugyancsak emblemikus jelenet, amikor eszményi mintát keresve a férfiaság színleléséhez behívják a vacsorájuk alapanyagát kiszállító mézáróst egy kis demonstrációra, s végül a káromkodó, véres kötényű, iszákos dúvad bizonyul tökéletes mintaférfinak.

Hasonlóan zseniális húzása a darabnak és Răzvan Chendrean díszlettervezőnek, amikor „normalizálás” céljából úgy rendezik át a lakást, hogy a sminasztal hármastükrét vallásos ikonokkal borított, szétnyitható hármastükrű oltárrá alakítják, a rózsaszín pillangós tapétát országok területi felosztását mutató térképre cserélik, a színes szófalakat homokszürke vászonnal takarják le, a meztelen férfitestet ábrázoló ógörög szoborimitációra pedig szerzetescsuhát húznak.

A jelmezek terén Oana Cernea tervező tucatnyi stílust felvonultat az elvárható pikáns, burleszk fellépőruháktól a '80-as évek diszkódivatján át a sötétben foszforeszkáló fitnessnadrágokig, illetve ezek kontrasztjaként öltönyöket és az arisztokratikus öltözködés megannyi elemét. A jelmezeknek és a használt színeknek organikus szerepük van a darabban: az öltözködés az önkifejezés eszközeként vagy épp a konformálódás jeleként mutatkozik meg.

A darabban minden színész megcsillantja tehetségét. A társulat tagjai

között levő tökéletes összhangot mutatja, hogy a humoros jelenetekben sok az improvizáció. A művészek könnyedén kezelik a játékba becsúszó apró véletleneket, viccet faragnak a váratlanul adódó szituációkból, és bámulatra méltó érzékenységgel lépnek interakcióba egymással és a közönséggel.

Talán az egyedüli terület, ahol még lenne fejlődni valója a társaságnak, azok a családi komédiát keretező burleszk táncjelenetek, melyekben meglehetősen lomhán és érzelemmentesen mozognak a frontemberek, ezzel egy csöppnyit hiteltelentve az általuk játszott karaktereket. Megjegyzendő, hogy ez nem a koreográfia hibája, hiszen a Dimény Levente és Törteli Nadin páros épp megfelelően harmonikus koreográfiát állított össze, amely elég dinamikus a hitelességhez, de elég egyszerű is ahhoz, hogy nem hivatásos táncosok is könnyen betanulhassák. A jövő előadások és a további gyakorlással töltött órák bizonyára orvosolják majd ezt az apró szépséghibát.

Az alakításokat tekintve külön kiemelendő George Dometi teljesítménye Iura szerepében, aki a váradi készítő által a darabba csempészett sajátosan román karakter erős moldvai akcentussal. Dometi emlékezetes alakítása egy jelentéktelen mellékszereplőből a darab legszerethetőbb alakjává emeli Iurát, a bejárófiút, aki egyszerű gondolkodásával, érzelmi tisztaságával és szerény vágyaival erkölcsi mércéjévé válik mindazoknak, akik utasításokkal látják el őt.

A darabnak azonban határozottan a Richard Balint által alakított Jeannot a központi karaktere, aki epikus metamorfózison megy át a cselekmény során: hol férfit játszik, hol nőt, hol

pedig önmagát adja, ami valahol a ket-
tő között van, s mindeközben görbe
tükröt tart az összes sztereotípa elé.
A darab teret enged Balint teljes szí-
nénszi zsenialitásának, s ő az érzelmek
széles palettáját játssza végig a félredo-
bott szerető kétségbeesett zokogásától
a féltékeny anya ármánykodásán át a
színpadi díva önfeledt tündökléséig.

Egyébként nemcsak ő, hanem a leg-
több szereplő is jelentős átalakuláson
megy át a cselekmény során. A darab
nem hagy lehetőséget a markánsan
különböző karaktereknek arra, hogy
viták révén eszmei síkon érjenek el
konszenzust vagy jussanak el oda,
hogy empatikusan tudják szemlélni
egymást. Ehelyett az események bele-
kényszerítik a karaktereket abba, hogy
konkrétan egymás cipőjében járjanak,
ezáltal átélve a másik léthelyzetének
nehézségeit és szépségeit. A komikum
abban a jelenetben kulminálódik,
amikor az ultrakonzervatív politikus
csak azáltal tudja megmenteni karri-
erjét, hogy nőnek öltözve szökik meg
a lesifotósok által előzőnlött éjszakai
bárból.

Mindent egybevéve az *Örült nők
ketrece* egy ellentétéről szóló, ferge-
teges vígjáték, melynek lényege mégis
az együttélés és a tapasztaláson alapuló
kölcsonös megértés, amely szöges el-
lentétben áll jelenkorunk álhírek által
megosztott és konstruktív párbeszédre
egyre kevésbé hajlandó társadalmával
– talán ettől válik még inkább fontos-
sá és aktuálissá a váradi produkció.
Rendezője, Daniel Vulcu a premier előt-
ti nyilatkozatában mindenkit óva intett
attól, hogy politikai állásfoglalásnak te-
kintse a darabot, ehelyett arra invitálta
a közönséget, hogy sodródjon a cselek-
ménnyel, és szórakozzon felhőtlenül.
Erre minden lehetőség adott is, hiszen
a teltházas előadások, a kritikai vissz-
hang és a nézők reakciói egyöntetűen
arra utalnak, hogy a váradi Iosif Vulcan
Társulat ismét nyert azáltal, hogy koc-
káztatott, és egy olyan előadást hozott
össze, amelyet korábbi etalonjaihoz
hasonlóan, mint a *Hegedűs a háztetőn*
vagy a *Száll a kakukk fészkére*, szintén
hosszú évekig fognak még játszani.

Szombati-Gille Tamás

Molnár Zsolt

Tehetetlen áhítat

*Fölfelé hullnak szavaim a lapról,
s miután kitörlöm még a nyomukat is,
szabad félelmemben kóricálhatok
a némaság ragacsos köd-fehérjében.*

*Az összegyűrhetetlen létezés irányai.
Térdmagasságban repkedő madarak kiszolgáltatottsága.
A barométert vízszintesen bőröm alá helyezem.
Valami készülődik a felbillent láthatár alatt.*

*Kicsapódik gondolatom visszavonhatatlanul.
Az ég lenyomatát elsimítja egy láthatatlan kéz.
Dörzspapír szemem benedvesítem és feltekintek,
s megindultan rebegem: Zsolti, nézd, kész a metavers is.*

És engedek

*„Mentegetőznék legalább, hogy elfelejtettem,
hogy túl mélyre nyúltak az agytekervényeid,
s már nem értem ezt a poétikai harakirit,
hogy nekem elég volt, nem bírom tovább,
még egy ilyen lelki apokalipszis,
fájdalmas mentális maszturbálás,
és – esküszöm, nem viccelek – leugrom a Parnasszusról.
Vagy felrónám, hogy ez a köszönet, amiért segítettem szárnyra
kelteni a fantáziádat?
Ezért nyitottam utat e csodásan hátborzongató,
mégis, néha számodra is érthetetlenül sejtelmes világba?
Bárcsak leordítóznám a fejedet! Mire való az, ha úgysem
gondolkodsz velem?
Ó, ha kiszaggatnám a szívedet, nem valók neked ilyen felkavaró,
halandók érzelemskáláját kiakasztó, egyszerre toprongyossá tevő és
felmagasztosító elmei ömlengések.*

De nem.

*Azt mondom, ez jobb, mintha érzékeny pontokat masszíroznál a
fájdalomküszöb fellégkalapácsolásáig,
vagy annál, hogy talpra állnál és elmennél felakasztani magad.
Ennél megfelelőbb metódust, mint amit én nyújtok neked, nem
találsz, ha be is utaznál minden galaxist,
avagy felfedeznéd minden párhuzamos univerzum titkát.*

*Csak ez maradt neked utolsó mentsvárként.
Csak én vagyok, amiben minden könnyedet felfoghatod.
Ahol szétüvöltözheted állati-emberi-isteni kínodat.
Amiben szuperszonikus gép módjára hasíthat a hallgatás.*

*Túlélem vagy belepusztulok, ne foglalkoztasson egyáltalán.
Ez a karmám, a sorsfeladatam, a végzetem.
Lenyelem, megemészttem, lebontom, felszívom, anyagcserélem:
fotoszintetizálom,
Hogy magad ne nyeld le, ne emészd fel, ne bontsd le, ne szívódj fel.*

*Megteszem, mi tőlem telhető. Nem hagylok cserben.
Áldozatot vállalok érted, kerül, amibe kerül.
Ha belevágtam, nem hagyom abba.
Végigcsinálom, ha addig élek is.*

*Ha bele is roppanok.
Ha bele is rokkanok.*

*Ha..." – győzköd ellenállhatatlanul a vers,
hogy nyugodt szívvel fojtsam belé
és/vagy teljesítsem ki benne*

hiányodat.

Egybefolyik. Kiszárad

*A Sörös-parti terasz két széke közt hevertem,
s bámultam, mint úszik el a banánhéj.
(Vagy intimbetét volt?) Mihaszna-révülten
vártam, a várost konnektorából rántsa ki az éj.*

*Vagyok testileg csóró, lelkileg csóré.
A Sebes mégsem húzza rám a lúdbőrt.
Hiába hevülök, nem hűt a hólé.
Látásom szétcincálódik fénypiráják között.*

*Átdekkoltam a Dokkhoz, untam a tájat,
de fojtogat az utca, az Emilian M. Chitul.
Sírnom kell, hogy kinevet a látszat,
a feladás csillaga felettem kigyúl.*

*De elegendem van már a folyókból.
Az idő nem folyik, s nem eszmél rá senki.
A nemvagyitt rezignálttá sokkol.
Kiszáradó érzésem az éhségkövet felfedi.*

Az ötvösművészet, magyar mesterei és céheik – váradi vonatkozások

Az írásunk legelső felében csak általánosságban szólunk erről a szép, bizonyos időkben művészi teljesítményt nyújtó iparágról. A továbbiakban részletesebben összefoglaljuk a róluk már több helyen közölt ismereteket, valamint mestereik céhekbe történt tömörülését. A második rész a mai kelet-magyarországi és a nyugat-erdélyi városok – köztük Nagyvárad – ezen különleges céhszervezeteinek és írásban fennmaradt szabályzatainak, megállapodásainak bemutatásával foglalkozik. (E földrajzi területet mondhatnánk Tiszántúlnak is, Partiumnak is, azonban egyik szó sem fedti le valószínűleg a tájegységet.)

Az ötvös ősi mesterség, feladata a nemesfémek (arany, ezüst) kézi erővel történő megmunkálása. A fémműves munka „legnemesebbjének”, az arany- és ezüstművességnek tradícióit foglalja magába. Talán csak valamivel későbbi a sokak által legősibb mesterségnek tartott, a vasat megmunkáló, alakító kovácsnál. Munkafolyamataik sokban hasonlítanak egymásra, azonban az ötvös kisebb darabokkal és szerszámokkal dolgozik, alkotásainak mérete, minősége is lényegesen eltér kovácsokétól.

Mielőtt rátérnénk a címben megadott témára, két dolgot szeretnénk az olvasókkal közölni. Az egyik nyelvészeti jellegű: ismertetőnkben nem tudjuk kikerülni a szóismétléseket, mert nyelvünkben nincsenek néhányra megfelelő és pontos szinonimák, ilyen a mester (összetett szóban elő- és utótaggal), a céh, a rendszabály. A másik pedig a forrásokra való pontos hivatkozás nélkülözése. Tudniillik az egyes lexikonokban, szótárakban, a Wikipédián, a Hungaricanán és más helyeken található jellemzőket, amelyek róluk szólnak, munkájukkal kapcsolatosan leírnak, vegyesen, a leglényegesebb elemeket kiemelve dolgoztuk bele e viszonylag rövid ismertetésbe. Ezért azokra elemenként (kiadó, évszám, oldal stb.) nem utalunk.

Az ötvösök által készített munkadarabokat, főként ékszereket már az ókori Egyiptom lakói, majd a görögök és a rómaiak is szívesen használták és viselték. A magyarországi régészeti leletek bizonyítják, hogy őseink, valamint a Kárpát-medencében a honfoglalás előtt élő népek is nagy becsben tartották ezen mesterek alkotásait. A legtöbb leírás szerint hazánkban már a XIV–

XV. századtól virágzott az ötvösművészet, főként a gótikus stílusban készült tárgyakon (például kelyhek), amelyeket egy speciális, kimondottan magyar díszítő eljárással, az úgynevezett sodronyzománccal díszítettek. Mint minden szakterületen, az idők folyamán lassan itt is bizonyos munkamegosztás következett be. Különváltak az arany- és ezüstművesek, az ékszerészek, a pecsétkészítők, a drágakövesmetszők. Sőt, a XVII. századtól már sokszor úgy írnak e művészeti ágról, szakmáról, hogy az már „csak mesterség”, mert csupán tudást igényelt. Ugyanis a mesterek „paraszi”, azaz tömegáru darabokat is készítettek, és azokat a műhelyükben, vásárokon és búcsúkon is árusították.

Az ötvösök, mivel ilyen különleges és értékes anyagokkal dolgoztak, érthetően nagyon korán céhekbe tömörültek. Szervezetük megalakulásának több oka közül csupán néhányat emelünk ki. Ilyen a munkájuk minőségének, a felhasznált alapanyagok eredetiségének, tisztaságának biztosítása. Csak a tanulóéveit letöltött, mesterremeket készített és felszabadult fiatal bevétele a mestertársak közösségébe. A kontárok-tól való elkülönülés. Más településen tevékenykedő mester ne foglalhassa le a céh városában az ott élő lakosság ilyen irányú igényeinek kielégítését – és sorolhatnánk a rendszabályukban pontosan definiált kikötéseket.

A magyarországi céheknek három fajtáját különböztethetjük meg. Az úgynevezett homogén céheket, amelyek nagyobb városainkban működtek. Ott, ahol az ugyanolyan mesterséget űző iparosoknak a száma nagy volt, például a szatmári vagy a váradi szabók szerveződése. Kisebb településeken, amelyekben egy-egy mesterséget ke-

vesebben űztek, a hasonló vagy egymáshoz viszonylag közelebb álló, egymást kiszolgáló mesterek alkottak egy közösséget. Jó példa erre a sárospataki lakatosok, bádgosok, óráso, puszkaművesek, asztalosok és fejművesek 1608-ban megalakult, és közös rendszabályt használók céhe.¹ A harmadik típus a korábban szinte rendkívülinek számító, úgynevezett szövetkezett céh volt. Ez főként a mai Magyarország északkeleti, nagyobb városai között jött létre. A megfogyatkozott számú, de azonos szakmát képviselők fennmaradásuk érdekében megtartották a saját céheiket, de a viszonylag „közelebbi” nagyobb települések céhei kényszerűségből szövetkeztek egymással. Engedményeket tettek mestereiknek elköltözés esetén, tanulóiknak a további haladását biztosították, vagy épp a vásáraikon való árusítást engedélyezték – ezzel segítettek mestertársaiknak. (Erre a céhtípusra még később visszatérünk, amikor majd a nagyváradi ötvösökről szólunk.)

A *Magyar katolikus lexikon* szerint a hazai ötvösöknek körülbelül negyven önálló – tehát nem vegyes – céhszervezete működött a XV. századtól. Védőszentjük a VI–VII. században élt frank aranyműves, Szent Eligiusz volt, akiről a céhek tagjai december elsején emlékeztek meg vidékenként más-más formában.

A Wikipédia szerint a legelső ötvös-céh Kassán alakult meg 1376-ban. Ezt az időpontot kissé korainak tartjuk, és nem is találtunk rá konkrét, írásos bizonyítékot.² (Közvetett nyelvészeti adatok azonban arra engednek következtetni, hogy az ő első szabályzatukat vehették át a tiszántúli városok céhei. Ugyanis szövegükben megőrizték az

abaúji nyelvjárás egyik jelenségét, a hangsúlytalan ö-zést olyan szavakban, mint: vizkörösz, céhmestör, embör, nyelvön, istenös, meglött. Ez a hangtani jelenség nem volt jellemző sem Hajdú, sem Bihar vármegye területére.³ Az azonban biztos, hogy a török hódoltság idején ebben a városban, azaz Kassán működött hazánk ötvösművészetének egyik leghíresebb műhelye, ahova messze vidékről jártak akkori nemesaink, főuraink megrendelésre.

Nem is gondolnánk, hogy e mesterség milyen sok tevékenységi egységet foglalt magába a középkorban! Hagyományos „műfajait” saját felosztásunk szerint zárójeles példákkal és magyarázatokkal a következő altípusokba soroltuk.

Az ékszerészek testen, hajban viselt tárgyakat készítettek. Szinte minden kornak megvoltak a jellegzetes, divatos darabjai, ezek közül egyes számban többet is felsorolunk: karperec, nyaklánc, fülbevaló (függő), gyűrű, pecsétgyűrű, násfa, hajtű, diadém (ékköves fejdísz). Ruhán viselt, öltözetkiegészítő darabok: melltű, övcsat, nemesfém kapocs, illetve a drágakövel, féldrágakövel, borostyánnal, elefántcsonttal kombinált gomb, boglár. A lakásban étkezésnél használt eszközök: kanál, villa, sőtartó, pohár, ivókupa, kehely, tányér, tál, kanna, valamint más helyiségekben használt, részben célszerű, részben dísz tárgyként kihelelyezett darabok: gyertyatartó, állat- és virágalakok, nemesfém keretbe foglalt tükör, kisebb-nagyobb kép vagy festmény, kagyló, strucctójas, kókuszdió. A leggazdagabb nemesaink, főuraink megengedhették maguknak, hogy különböző célokat szolgáló kazettákat és kisebb bútordarabokat is

díszíttessenek. Ugyanez vonatkozik a lószerszámaikra, tarsolylemezre,⁴ valamint egyes fegyverekre (szablya, pallos, egyéb „huszári művek”). Főként a kardoknak, töröknek a markolatát és a tokját szokták ezüstöztetni, aranyoztatni.

Az ötvösművészettel (nem mesterséggel!) kapcsolatosan – nem véletlenül – külön kategóriába szokták sorolni az egyházi jellegű dísz- és használati kellékeket is: kehely, gyertyatartó, szentségtartó, kereszt, ereklyetartó, paténa,⁵ csengő. Végül ezen mesterek különleges csoportja végezte a már nagy művészetek körébe tartozó feladatot: szobrok, épületek, oltárok, templomok toronysisakjának aranyozását.

Az itt olvasottak bizonyítják, amit közben már többször is említettünk: a XVII. századig inkább művészetről, utána inkább már „csak” mesterségről beszélhetünk, mivel nem nagyon volt szükség a roppant drága és igényes, egyedi darabok készítésére. Ugyanakkor azt is bizonyítja, hogy a mesteremberektől elvárt sokrétű feladat az idők folyamán szükségszerű munkamegosztáshoz vezetett, és közülük egyesek csak bizonyos kívánalmakat, felkéréseket elégítettek ki. (Például aranyműves, drágakőmetsző, ékszerész stb. – ezeket a területeket itt nem részletezzük.)

A nemesfémekkel és drágakövekkel bennfoglalt tárgyakkal dolgozó, alkotó ötvösmesterek különböző formában védték le a termékeiket, bizonyították az eredetüket, és vállalták a felelősséget munkájuk minőségéért. Erre a célra szolgált a részben még ma is használatos ötvösjeggy, amelynek négy fajtáját használták és különböztették meg. A mesterjeggy a tárgy készítőjét jelölte meg, lehetett a név két kezdőbetűje

vagy egy ábra. A származási jegy a céh városának a jele, többnyire a címere vagy a kezdőbetűje volt. A finomsági jel vagy fémjel a más fémekkel, többnyire ezüsttel ötvözött anyagok arányát jelölte, ábra vagy szám megadásával történt. Célja az anyageretiség százalékanak bizonyítása mind a céh, mind a megrendelő (vevő) felé. A próbabélyeg pedig rendszerint három betűből állt, az arany tisztaságának fokát s egyben a céhmester, másképp „látómester” ellenőrzését, tevékenységét igazolta. Ma már csak a harmadik, esetleg a két utóbbi összevont használata a jellemző, amelyben az aranyból készült tárgy nemesfémarányát jelölik a karát⁶ mértékegység megadásával.

Amint a bevezetőben és a címben jeleztük, a második részben a Tiszántúl, elsősorban Nagyvárad ötvös céhével ismertetjük meg olvasóinkat. Pontosabban csupán közvetett módon tudunk szólni minderről, mivel a török hódoltság idején a város több ízben gazdát cserélt, és magáról a céhről, annak működéséről és szabályzatáról nem maradt fenn dokumentum. Azonban más okiratokból sikerült megtudni több, biztosan elfogadható adatot az ott élt mesterek életéről. Mindezeket a továbbiakban időpontokkal, s ahol lehetséges, nevekkal is bizonyítjuk.

Váradnak volt ötvöscéhe, szabályzata megegyezett a hasonló nagyságú, viszonylag közel lévő városok céhrendjével, azonban a történelmi események miatt életük jelentősen megváltozott. Csúpan feltételezés, hogy az idősebb mesterek abba hagyták a munkájukat, mivel termékeikre nem volt kereslet. A fiatalabb ötvösök egy része más, biztonságosabb helyre költözött, ezáltal

A brassói ötvös céh behívójelvénye, 1556 (Magyar Nemzeti Múzeum)

megszűnt a tanulói utánpótlás. Ebből következik, hogy számuk oly mértékben lecsökkenhetett, hogy már nem tudtak alkotni és fenntartani egy önálló céhet. Más megoldás felé kellett fordulniuk, hogy tudásukat használhassák, és a családjukat eltartsák. A mesteremberek kevés száma miatt a céhforma harmadik, szövetségese formáját választották a velük egyenjogú és -rangú céhekkel. Egyes pontokra nézve számukra kedvező egyezséget kötöttek, amelyeket mind szóban, mind írásban egyeztettek az adott település még működő ötvöscéhével.⁷ Három pontosan ismert és átírásban közölt dokumentum is bizonyítja mindezt. A továbbiakban ezek megfelelő részleteit kiemelve írunk róluk.

Időben az első: a debreceni társai⁸ 1598-ban keltezett rendszabályai.⁸

Ez egy 36 artikulusból (pontból) álló, magyar nyelvű, nagyon részletes leírás, amelynek átírásban minden részét ismerjük. Régi nyelvezete, archaikus szavai, főleg a már a XVI. századi élő nyelvben sem ismert igeragozási formái mind azt bizonyítják, hogy ez egy jóval korábbi szabályzat utólag talán többször is kiegészített és módosított változata. Befejezésében tizenhat (!) ötvös neve van felsorolva, ami nagyon magas számnak tűnik ebben a korban. Természetesen azt nem tudjuk bizonyítani, hogy ezek a céhtagok mind debreceni lakosok voltak-e, hisz a közeli települések mestereit is befogadhatta a céh.

A 36 szabályból hármát kívánunk bemutatni, amelyek közvetve vagy közvetlenül érintették a nagyváradi kollégáikat. A huszadik, hosszú és több részből álló cikkely először csak általában foglalkozik a máshonnan áttelepülőkkel. Azt írja, hogy ha más városból jönne olyan mesterember, aki helyt akarna változtatni „az országnak háboruja miatt... (és) az kik széljel búdostanak”,⁹ de régi helyükön a mesterremeket megcsinálták, azokat a céh befogadja, csupán mesterasztalt tartoznak adni, és 8 forint beálló pénzt fizetni. Azután következik a váradiakra vonatkozó bekezdés: „Továbbá azért vannak oly czéhök bizonyos városokban, kikkel eggyez mindönben az debreczeni ötvösczéh, és egy rendtartással is élnek...”, ha remeket csinált Váradon vagy Debrecenben, akkor „szabadosan mehet” az egyikből a másik céhbe. És itt olvashatjuk a legnagyobb engedményt: „egy mestőrasztallal tartoznak, egyébbel semmivel sem” – tehát még a céhbe lépés pénzdíját is elengedték nekik. Mindebből arra következtethe-

tünk, hogy korábban már működött Váradon ötvöscéh, a szabályzatuk megegyezett a debrecenivel, sőt egymás munkáját ismerték és megbecsülték. Bizonyára a két város között készült erről írásbeli megállapodás is, azonban az nem maradt ránk ugyanúgy, mint a váradi szabályzat sem.

A 17. artikulus magával a mesterremekkel foglalkozik. Részletesen leírja, hogy a rosszul sikerült munkát csak háromszor lehetett megismételni (természetesen a vele járó anyagiakat megfizetni), utána az inas vagy újra kezdte a tanulóéveit, vagy a mestere elbocsátotta. Részben idézzük e részletes és nagyon pontos leírást, ahol lehetett, megtartva a régies szavakat, kifejezéseket. A remek három részből állt. Elsőként „egy szép öszvejáró aranyos kupa” készítése. Az öszzejáró másutt egybejáró jelző azt jelentette, hogy két teljesen egyforma darabot kellett elkészíteni. Ugyanis ez sokkal nehezebb, nagyobb figyelmet igénylő feladat, mint egyetlen ivóedény hibátlan kivitelezése. A második feladat egy olyan aranygyűrű készítése, amelybe egy szép, drága, „szinös kű, nyolcz szegű” volt belefoglalva. (A megkötés itt is a munkadarab elkészítésének a nehézségére utal.) „Az harmadik remök egy helymös pecsét, de nem rostélyos és nyitott helymös” megalkotása. A „helymös”-helymes kiavult szavunk címeres (eredetileg sisakos) pecsétet jelentett, és – mint láthatjuk – a kikötéseknek megfelelni nem volt könnyű feladata a mesterjelöltnek. Mivel az említett két város szabályzata megegyezett, ezért biztosak lehetnek abban, hogy az átköltöző mesterek valóban „mesterek” voltak.

Végül az utolsó, a 36. paragrafust idézzük: „... minden készétött mű-

A kassai ötvös céh pecsétje, 1476 (Kelet-szlovákiai Múzeum, Kassa)

vekre az ötvösmester az ő saját nevét felmesse avagy üsse fel...” Ha ezt nem tenné meg, akkor rá a céhmester két forint büntetést szab ki. E szabály miatt szoltunk részletesen korábban az ötvösjegyek fajtáiról és azok alkalmazásáról. A cikkely nagyon tömör és szigorú mondattal fejeződik be: ha egy-egy mester nem tartja be az itt leírt artikulusokat, akkor „szabadságokat elveszessék”, azaz a céh tagjai közül kizárják őket.

Mivel a hazánkat megszálló törökök miatt a Tiszántúlon főként a váradi ötvösmesterek voltak leginkább kitéve a „sanyaru állapotoknak”, kénytelenek voltak más, hasonló rendszabályzattal bíró városokkal is szövetkezni. 1601. március 10-én kelt az az utókornak fennmaradt rövid okmány, amely Nagybánya hasonló céhével kötöttetett.¹⁰ A váradi „Eöttveös Pál” mester a céh levelével személyesen kereste fel ilyen kérelemmel a város ottani céhtagjait azzal a céllal, hogy Váradon letett remekkel egy-egy ötvös beállhasson a nagybányai

céhtagok sorába. Nagybányán ekkor dévai Ötvös András és csengeri Ötvös András voltak a céhmesterek. Ők és a testület megértette, elfogadta a kérést, helyt adott a kérelemnek, és a szövetség létesítéséhez készségesen hozzájárult. Azonban ők is kikötötték a mesterebéd megadását, ezenkívül csupán hat forintnyi beállópénzt tettek kötelezővé. Hitelesítésül a céh összes tagja aláírta (váradi Ötvös Pállal együtt) a megállapodást.¹¹ Feltétlenül érdemes a tíz nagybányai mesterember nevét itt is megörökíteni (maga az Ötvös szó több helyesírási variációban íródott le Eotves Eotveos): Ötvös András dévai, Ötvös András csengeri, Ötvös János szakmári, Ötvös Fábrián lónyai, Ötvös István bányai, Ötvös Gáspár dési, Ötvös Bálint lónyai, Ötvös Balázs dési, Ötvös István paládi (Nagypalád) és Ötvös János mohácsi (Aranyosmohács?).

Sajnos a tíz ötvösmesterből egyiküknek sem ismerjük meg a valódi családnevét, ugyanis a nagybetűsen írt ötvös a foglalkozásukat jelenti, a keresztnév után álló, kisbetűs melléknév pedig feltehetően mindegyiküknek a származási helyét jelölhette meg. Természetesen előfordulhat, hogy volt köztük olyan, aki Nagybánya céhéhez tartozott, ugyanakkor dolgozott például Déván, Csengerben vagy Désen (is). Hogy ez a kényszerű, de „atyafiúi” egyezség időben meddig tartott, arról nincs tudomásunk.

Összefoglalásként megismételjük a legfontosabb gondolatokat: a török idők előtt Várad városában működött egy önálló, mégpedig jó hírű ötvös-céh. Rendszabálya megegyezett a környékbeli nagyobb városokéival, így a Debrecenben működő társaikéival is.

Ezen az okmányuk az idők folyamán vagy megsemmisült, vagy mind a mai napig valahol/valakinél lappang (például egy valamikori mester utódainál). A tiszántúli városok mesterei jól ismerhették és megbecsülték a váradiak munkáját, ha azt szakmailag feltételek nélkül elfogadták, és teljesítették a kérésüket. Csupán a formások betartásához ragaszkodtak, amelyek nem elsősorban anyagi, hanem inkább

hagyományokon alapuló, mondhatnánk inkább jelképes, rituális jellegűek voltak.

Arra nincs adatunk, hogy a város 1692. évi, töröktől való visszafoglalása után mikortól tudott újra létrejönni egy önálló, homogén, működésképes ötvös céh Nagyváradon.

Dr. Barkóczy László, Kaposvár
Dr. Fülöp László CSc, Kaposvár

Jegyzetek

- ¹ Zoványi Jenő hasonló című közlése. *Történelmi Tár*. 1893. p. 373–376.
- ² Kolozsvár ötvöscéhét a feltételezések szerint a XIV. század végén vagy a XV. század elején alapították. Ebből a korból származhat az első szabályzatuk. Ezt 1494-ben felújították, majd 1516-ban módosították.
- ³ Imre Samu: *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1971. p. 361–365.
- ⁴ A tarsoly eredetileg vállra vethető lapos (bőr)táskát jelentett. Erre készítették nemesfémből díszes borítólapot.
- ⁵ Kerek, a közepén bemélyedő kis arany(ozott) tányérka, amelyen a szentmise alatt tartják az ostyát.
- ⁶ Az aranyötvözet finomsági fokának mértékegysége. Egy karát 4,167%-os aranytartalmat jelent.
- ⁷ Mihalik József: *Magyarországi szövetkezett ötvöscéhek a XVII. században*. *Történelmi Tár*. 1893. p. 368–373.
- ⁸ Révész Kálmán: *A debreczeni ötvöscseh rendszabályai. 1598–1600*. *Történelmi Tár*. 1887. p. 595–607.
- ⁹ Némelyik szakirodalom ezt a szót a mesterlegény vándorlásaként (peregrináció) értelmezi.
- ¹⁰ Hasonló céhszövetség jött létre jóval később, 1666. július 15-én a kassai és az ungvári ötvösök között a kassaiak kezdeményezésére a fentebb leírt engedmények megtételével.
- ¹¹ 1893-ban Mihalik József szerint „E szövetkezés okmányának eredetije a Felső-Magyarországi Múzeumban, Kassán őriztetik”.

Üzenet és mélység

A Festum Varadinum ünnepségsorozatba illesztve május 13-án nyitották meg a Budapesten élő, de Nagyváradhoz is kötődő Jovián György festőművész *Sic erat in fatis* című egyéni kiállítását. A megnyitón előtt már sokan nézegették a római katolikus püspöki palota második emeleti kiállítótermeiben látható kisebb és nagyobb Jovián-alkotásokat, melyek valamilyen módon a pusztuláshoz, bomláshoz, háborúhoz kötődnek. A 27 képet (melyekből tízet az alkotónak köszönhetően májusi lapszámunkban közöltünk) szeptemberig láthatják az érdeklődők.

A megnyitón elsőként Böcskei László nagyváradai római katolikus

megyés püspök köszöntötte a meglepeteket, kiemelten az alkotót, Jovián Györgyöt és feleségét, illetve Demeter Katalin konzult, és köszönetet mondott Lakatos Attila és Balla Tünde tárlatszervező munkájáért. Örül annak, hogy az újabb esemény reményei szerint megszólítja az érdeklődőket, a keresőket, hogy „kicsit álljunk meg, és próbáljunk belenézni a világba és meglátni a dolgok mögött is az üzenetet, a mélységet”. A megnyitón azért is fontos – emelte ki Böcskei László –, mert megvalósul az a szándék, hogy megmutassák a szépet, az értékest, a művészek különféle kifejezési módját, továbbá a közönség találkozhat az alkotókkal, jelen esetben Jovián Györggyel.

Lakatos Attila, Demeter Katalin, Jovián György és Böcskei László

A megnyitó előtt és után is sokan csodálták a képeket

Vannak alkotók, művészek, akik kötődnek Nagyváradhoz, Erdélyhez, és bár máshol élnek és tevékenykednek, nem szakadt meg velük a kapcsolat, tette hozzá. A nézők a kiállításokon fel tudnak fedezni valamit abból, amit a Jóisten jónak, szépnek alkotott és rendelkezésünkre bocsátott. Isten, amikor teremtette a világmindenséget, látta, hogy az jó, a nézők pedig megállhatnak ezen munkát előtt és megkérdezhetik: „mi mit csinálunk ezzel a jóval, illetve hová vezethet az, ha az ember nem érti meg ezt a jót, a szépet, az értéket, amit Isten beleplántált mindenbe”. S a kérdésre a megyéspüspök szerint válaszul a pusztulás vagy a pusztítás realitása bontakozik ki azzal szemben, amit „reménytelen elmúlásnak mondunk hitünk szerint”.

Lakatos Attila gyűjteményvezető hozzátette, hogy a tárlat megvalósításának nagyon fontos partnerintézménye volt Magyarország Kolozsvári

Főkonzulátusa, majd átadta a szót Demeter Katalin konzulnak, aki a kiállítás ötletgazdája is volt.

Demeter Katalin elmondta: itt közös gondolkodásról volt szó, a Magyar Művészeti Akadémia támogatásával készült a kiállítás. „A tárlat azért is fontos nekünk, nagyváradiaknak, mert fontos, hogy ide visszatérjünk, és megmutassuk, hogy nem feledkezünk meg a kezdeti légkörről, az indulási impulzusokról” – mondta a szintén nagyváradai származású konzul, majd röviden ismertette Jovián György életútját, annak váradai állomásait. „A modern festők olyan mintázatokat, alakzatokat láttak vagy sejtettek meg, amelyeket sokszor évtizedek múlva produkáltak a modern műszerek, s amelyekben a természet jelenségeinek egy-egy lényegi vonása jelenik meg, persze áttételesen. (...) Műveiben tükröződik a XX. század harmadik harmadának, a tudományos-technikai

forradalomnak egész légköre, ellentmondások, remények és rettenetek, amiben ma az emberiség él...” – idézte Szentágothai János orvost, a Magyar Tudományos Akadémia egykori elnökét Demeter Katalin, s elárulta: ez az, amit szerinte egy modern művész visszatükröz.

Horváth Bálint zeneszerző ezután saját, *Variációk a D, E, A és C hangokra* című művének előadásával nyitotta meg a kiállítást. A darab után Jovián György elmondta: megható számára, hogy régi barátokkal találkozhat ilyen

alkalmakkor, köszönetet mondott Böcskei László megyés püspöknek és a gyűjtemény munkatársainak, hogy ezt a tárlatot befogadták, Demeter Katalinnak és a főkonzulátusnak a segítségért, a Magyar Művészeti Akadémiának pedig a támogatásért. A művész az aznap megtartott Múzeumok éjszakájára is meginvitálta a megjelenteket, mint mondta, ott alkalom nyílik hosszabb beszélgetésekre is.

Fried Noémi Lujza

A zene gazdagabbá teszi az életet

A Takáts Tamás Blues Band olyan muzsikát játszik, ami fölpezsdít, táncba hív, fölvidítja a lelket. Dalszövegei frappánsak, ironikusak, néha filozofikusak-elcsöndesedők, sok mindenről szólnak, a *Világvége bluestől* a *Rolling Stones*-ig, vonatok zakatolásától vérbeli rock'n'roll életérzésig, arról, hogy „ránk nevet a végtelen”, és „száll, repül a szélben sok régi szenvedély”, hiszen „az élet nagy kaland”. Vagyis: „Szeress ma még!”.

Takáts Tamás blues-zenekara mintegy harminc esztendővel ezelőtt koncertezett Nagyváradon. Ennyi év után végre újból meghívást kaptak a Körösparti városba: április 22-én a Moszkva Kávézóban muzsikáltak. Csudajó hangulatot teremtettek régi és újabb dalikkal. Ráadás is volt, méghozzá nem is egy. Végül stílusosan a *Búcsúdallal* köszöntek el a lelkes, jókedvű (ilyen zenék után mi más?) közönségtől. Takáts Tamás és együttese megadta a módját, nem akármilyen bluesbuli volt. A blues- és rockénekes, zenész Takáts Tamás a koncert előtt adott interjút lapunknak.

– Jó rég, a kilencvenes évek legelején léptetek itt föl. A sportcsarnokban volt egy bluesest. Deák Bill Gyula és mások mellett koncerteztél a zenekaroddal, akkor még Dirty Blues Bandként. Mi okból telt el ennyi sok idő a két váradi koncerted között?

– Egyszerűen nem kaptunk meghívást. Így alakult. Az előbb mesélték

nekem néhányan az akkori közönségből, hogy jó bulit csináltunk. Aztán azóta sem jöttünk. Valamiért nem kerestek minket. Székelyudvarhelyen, Sepsiszentgyörgyön például rendszeresen játszunk, minden évben megyünk. Itt meg mostohagyerek voltunk, de reméljük, most majd átszakad ez a gát. Szeretnék még visszajönni Nagyváradra...

– Milyen elgondolás alapján állítottátok össze mostani váradi koncertetek repertoárját?

– Az volt a koncepció, hogy minden korszakból játszunk, merthogy rég nem voltunk itt. Az újabb lemezekből

is, a régebbiekből is válogattunk. Arra törekedtünk, hogy minél átfogóbb műsor legyen. A legutóbbi, *Úton* című lemezünk is már ötéves. Arról is került néhány dal a repertoárba.

– *A címet mi inspirálta? A zenész vándorélet? Netán Jack Kerouac kulturégenye?*

– Előtte jelent meg az *Ébredj fel* című lemezünk. És ha már felébredtünk, akkor útra keltünk. Nem tudom még, mi lesz a címe a következő albumunknak, de nem *Végállomás* lesz, az biztos. Legalábbis remélem...

– *Mikorra várható az új blueslemez?*

– Idén elkezdünk dolgozni az új lemezanyagon. Volt pozitív hozadék is a Covid-járványnak. Megállt egy időre az az örületes turnézás, és csináltunk egy lemezt a Karthagóval, a *Máté Péter in Rock* címűt. Aztán ott a régi-új formáció, az East, amely átalakult, most iLand néven fut, mert a névadó Móczán Péter már nem zenél az együttesben. Szóval az iLanndal is megjelent egy új lemez, és eljött az ideje, hogy a blues banddel is létrehozunk valami újat.

– *Említetted a járvány pozitív hozadékát. A karanténos időszak, a bezárt-ság miként érintett téged művészként?*

– Ideje volt kicsit megpihenni, mert rettenetes mennyiségű turnézásaink voltak. Hál' istennek én szeretek játszani. Valamit tudhatott előre a Jóisten, mert a koronavírus-járvány előtt két hónappal tartottunk egy teltházas bulit a Sportaréna-ban a Karthagóval, és ez adott annyi anyagi biztonságot, hogy egy évig nem kellett azon aggódni, mit fogok enni adni a gyermekeimnek. Meg a kormány is nyújtott némi segítséget: egy kis pénzhez juttatta a zenekarokat a garázskoncertek révén.

– *Fölelevenítenéd azt az emléket, amikor a Rolling Stones előzenekaraként játszottatok 1995-ben?*

– Ó, izgalmas napok voltak! Gary Moore játszott volna előttük, de valami baja volt éppen, és nem tudott Budapestre jönni. Így aztán kellett egy helyi előzenekar. És persze nagy tolongás lett, nem árulom el, mely magyar zenekarok szálltak ringbe, de volt sorban állás, nyilván többen szerettek volna a Stones előtt játszani. Nos, nem biztos, hogy épp Mick Jagger vagy Keith Richards hallgatta meg a lemezeinket, mindenesetre levél érkezett a Rolling Stones-tól, miszerint a Takáts Tamás Blues Band tetszik nekik nagyon. Még kaptak egy levelet a lemezgyártól, hogy nem ez a banda a legnépszerűbb Magyarországon, mire az volt a válaszuk, hogy ez őket nem érdekli, nekik ez tetszik. Így aztán mi voltunk az előzenekar. Harminc percet játszottunk a hatalmas színpadon. Ez a *Voodoo Lounge* turné volt. Két hatalmas híd volt oldalt, fölszaladtam az egyikre, és majd' kiköptem a tüdőmet. Le a kalappal Mick Jagger előtt, aki húsz évvel idősebb nálam, az általa nyújtott produkcióért. Órákig tudnék mesélni. Óriási élmény volt.

– *Sikerült szót váltani a Rolling Stones zenészeivel?*

– Nem beszélgettünk velük. Biztosan ismerték Paksi Endre örökbecsű mondatát, miszerint: „A várakozás teszi részeggé a zenészt.” Koncert után nem töltöttek egyetlen percet sem a Népstadionban. Amikor kihunytak a fények, megérkezett a mikrobuszuk a stadion elé, fellépőruhában lejöttek a színpadról, és azonnal húztak el.

– *Játszottál egy darabig John Lennon-emlékzenekarban is...*

– Kinőtte magát a John Lennon tribute zenekar, és már nem létezik ezen a néven. Hoffmann Gyuri volt az alapítója a formációnak. Jó néhány éve Black Birds néven játszanak Beatles-dalokat. Néha meghívják egy-egy nagyobb fellépésre, és Máté fiamat is bevettem a buliba, mert például a *Baby's in Black* végig kétszólamú dal, és marha jól nyomjuk. Nagyon szeretem a többszólamú dalokat, csak ritkán van hozzá partner.

– *Gondolom, az kiváltképp különlegesen nagy élmény, hogy a fiaddal énekelsz egy színpadon, közös produkcióban.*

– Igen, az óriási fling! Már csak azért is, mert nagyon sokáig elzárkóztam ettől a fiam. És én helyesltem ezt, mert magam is mindig szánakozva nézem, amikor sztárok fellépnek a kisgyermekükkel, és az ötéves lurkó izzad mellette a színpadon amolyan „semmi közöm ehhez”-arccal. No, én nem szeretem az ilyesmit. Nem kényszerítettem effélére a gyerekeimet, és ők is

azt akarták, hogy ha valamire viszik az életben, akkor azt önmaguktól érzék el, nem azért, hogy kicsoda-micsoda az ő apjuk. Úgyis meg-megkapják, hogy jaj, olyan helyes vagy, mint az apád, de hát ez már csak evvel jár. Hál' istennek mindketten csakugyan helyes fiúk.

– *Mindkét fiad zenél, ugye?*

– Igen, mindketten, de nem ez a fő „csapás”. Az egyik fiam színművész, Górnagy Máriánál végzett. A másik fiam pedig a Pázmányon végzett bölcsészkaron. Mondtam is neki, hogy éhen hal, ha jambusokat írogat éjjelente valami padlásszobában. Mindehhez egyébként elvégzett egy szakkollégiumot forgatókönyvírás szakon. Filmekhez tud szakavatottan forgatókönyveket írni. Dolgozik is az etyeki filmgyárban. Mindeközben dalszövegeket ír magának, elő is adja a dalokat. Zenélni tehát mindketten szeretnek. A zenélés életforma, szerelem. Úgy látszik, megfertőztem őket kiskorukban a zeneszeretettel.

– Akár *ars poetica* is lehetne, amit mondogatni szoktál: *optimizmus, búfelejtés, rock' n' roll*. Ez a három szó szerepelt a koncert beharangozó szövegében is. A mai világban talán nagyobb szükség van erre, mint valaha. Neked mi mindent jelent a zene, a blues, a rock a búfelejtés mellett?

– Sokkal gazdagabb az életem azáltal, hogy zenélek. Könnyebbé is teszi az életet. De ha nem lennék zenész, akkor is rengeteg zenét hallgatnék. Nem mondom, hogy megoldja a dolgokat, de könnyebbé, szebbé teszi az ember életét. Mert sokkal inkább rájön az ember arra, hogy mi fontos. A közös zenélés sok minden másban is fejleszti a gyermekeket, a szociális érzékenységet például. Valakivel együtt zenélni egymás szolgálatát is jelenti. Ami a búfelejtést illeti: van elég szomorkodó ember. Minek szomorkodni? Amikor amolyan alternatív csávó voltam, akkor is inkább Vágtázó Halottkémek koncertre jártam, meg Bizottságra, mint Európa Kiadóra. Szomorkodni egyedül is tudok. Szeretem, ha energiákkal töltenek el engem. És én is azt szeretem, ha feltöltök másokat energiával. Ezért vagyok rocker is.

– Talán ez az egyik titka a Pocsolyába léptem című dal sikerének. Aki meghallgatja ezt, felvidul, függetlenül, hogy ismeri, szereti-e a bluesmuzsikát.

– Persze, az is vidám nóta. Ebben a dalban egyébként minden benne van, amit mi szeretünk a bluesban, meg

úgy általában a zenében. Van egyfajta keserédes humora. Tehát nem fenékgig tejfel minden, az embert néha elhagyják, meg minden, de se baj, sírt volna akkor, amikor elhagyott, majd szerzünk egy másikat és jobbat, aki jobban megbecsül minket.

Tóth Hajnal

A rock- és bluesénekes Takáts Tamás 1977-ben kezdte hivatásos zenei pályafutását, zenélt többek között a Karthago, a Senator és az East együttesben, 1990-ben pedig megalapította a Takáts Tamás Dirty Blues Bandet (2008-tól Takáts Tamás Blues Band), amivel azóta is rendszeresen koncertezik. A hobbizenekarnak indult formáció hamar nagy népszerűségre tett szert, 1995-ben a The Rolling Stones őket választotta előzenekarnak. Tízéves fennállásukat nagyszabású koncerttel ünnepelték a Petőfi Csarnokban. Az együttes megalakulása óta folyamatosan turnézik, rendszeres fellépője a magyarországi zenei fesztiváloknak. A Takáts Tamás Blues Band a következő felállásban játszik: Takáts Tamás – ének, gitár, szájharmonika; Gál Gábor – gitár; Patyi Sándor – basszusgitár; Tóth Károly – dob.

Schlauch Lőrinc emlékét őrzik

Schlauch Lőrinc (1824–1902) egykori szatmári és nagyváradai püspök – akit 1893-ban XIII. Leó pápa bíborossá kreált – emlékszobáját nyitották meg májusban a 31. Festum Varadinum alkalmából a római katolikus püspöki palotában. A nézők ekkor láthatták először Molnár József Szűz Máriát és a gyermek Jézust ábrázoló, katalogizált festményét. A műalkotás az egykori váradai püspök tulajdona volt, és oldalági leszármazottai, a Németországban élő László Zsuzsanna és Aradon élő bátyja, Lannert István ajánlották fel a püspökségnek Schlauch Lőrinc néhány bútorával egyetemben.

Amellett, hogy az idelátogatók számára vonzó és befogadó épületet szerettek volna püspöki székhelyként, olyan személyiségeket is ki akartak emelni, akik tettek valamit az egyházmegyében, a közösségért, a magyarságért, az egyházért, a fejlődésért – mondta a megnyitón Böcskei László megyés püspök. Schlauch Lőrinc személye és pályája Temesvártól Szatmárnémetin át egészen Nagyváradig összeköti ezt a régiót, tette hozzá, majd idézte László Zsuzsanna levelét, amelyből megtudhattuk, hogy nagyanyja a bíboros nővére volt, s annak idején a temesvári zárda növendékeként több vakációt is töltött Váradon, a püspöki rezidencián.

Lakatos Attila, az egyházművészeti gyűjtemény vezetője beszélt Molnár Józsefről, akinek két munká-

ja, a már említett és Váradra visszakerült Madonna-kép és egy Krisztus-ábrázolás volt az egykori püspök birtokában. Mint mondta, ha a korabeli sajtóbeszámolóknak hinni lehet, Schlauch Lőrinc élete utolsó óráiban az egyik képre függesztette a tekintetét, míg el nem távozott a földi világból.

A barokk palota földszintjén kialakított Schlauch-emlékszobába került bútorok közül a megnyitón egy, a Schlauch püspöki címerével ellátott, beépített pánccs szekrényvel bíró szekrényt ajánlottak a látogatók figyelmébe. Az érdeklődők később az első eme-

leten, ugyancsak az egykori egyházi előljáró bútorai között élvezhették a Kaganovskiy-házaspár, Arthur és Eszter előadásában Michael Haydn egyik szerzeményét.

Az emlékszoba avatásán Schlauch Lőrinc alakját Martin Roos nyugalmazott temesvári püspök és Fodor József nagyváradi általános helynök, nagyprépost idézte fel. Az első emeleten a már említett, zenének szentelt és szintén a családi hagyatékkal berendezett teremben, mely Patachich Ádám püspök studiolója lett volna, a bútorzat mellett kiállítottak a váradi székesegyház zenekarának kottatárából származó, 1750–60-as évek elején nyomtatott kottákat is.

A zenei csemege után László Zsuzsanna elmondta, úgy érzi, a kör bezárult azzal, hogy az egész gyermekkorukat végigkísérő festmény méltó helyre érkezett, bátyja pedig hozzátette: a kép

élete szentképe volt, és 90 esztendőn át kísérte, s ő fájó szívvel, de egyúttal boldogan vált meg a festménytől.

Fried Noémi Lujza

Minden verset a valóság határoz meg

Lipcsei Márta költővel találkozhattak az irodalombarátok a *Várad* folyóirat májusi író-olvasó találkozóján, amelyet a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtárban tartottak meg. Lipcsei Márta május 3-án töltötte be nyolcvanadik életévét, bár ez csupán egy számjegy, amúgy is nyugodtan letagadhatna jó néhány esztendőt. Alkotókedvnek sincsen híján, új versek, új kötetek várnak megjelenésre.

Lipcsei Márta a 2002-ben útjára indult *Várad* folyóirat egyik alapítója, létrejöttének kezdeményezője. Először erről kérdezte a meghívottat a találkozón Dénes László, a havilap jelenlegi felelős szerkesztője. A meghívott fölidézte a kezdeti időszakot, mesélt arról, miként született meg az ötlet, ki mindenki bábáskodott a kulturális folyóirat létrejötténél. Ő maga a kezdetektől 2006-ig volt a kiadvány Tudomány rovatának szerkesztője. Később megszűnt ez a rovat – vagy inkább beolvadt a Társadalom rovatba. Hozzáfűzte: örül, hogy most már két irodalmi lap is működik Nagyváradon, lehet válogatni, van, aki mindkettőt követi, az egyik hagyományosabb, a másik modernebb.

Elemi és középiskolai tanulmányait 1949–1960 között a jelenlegi Ady Endre Líceumban végezte, majd a kolozsvári Babeș-Bolyai Tudományegyetem fizika-kémia szakának diákja volt 1960–1965 között. Évtizedeken át tanított Dél-Romániában, a bara-

gáni Feteștiben, majd a székelyföldi Csíkszeredában, valamint szülővárosában, Váradon. Tizenöt könyve jelent meg (köztük egy-egy drámakötete magyarul és románul, illetve egy meséskönyv), a felnőtteknek szóló legutóbbi három (*Időkristályok*, *Vírusrózsa*, *Lélegző nyugalom*) a budapesti Hungarovox Kiadónál, amely azelőtt is adott ki Lipcsei-könyvet.

Első verseskötete, a *Csillagközi utazás* a '90-es évek elején jelent meg. Mint mondta, előny számára, hogy reálkultúrával foglalkozik. „Céлом: érzékelteni az irodalomban a reálkultúrát.” Szóba került a versek úgynevezett részecske- és hullámtermészete, ezekről Nemes Nagy Ágnes is beszélt, aki elsők között használta például a foton szót, a fény elemi részecskéjének nemzetközi nevét, ami Lipcsei Márta költészetében szintúgy megtalálható.

Szó esett arról is, milyen változásokat hozott a koronavírus-járvány. A költő-tanár – akit mostanság sokat foglalkoztatnak a kvantumfizikai kérdések – beszélt a változás állandóságáról az univerzumban. A változás lereagálása az önmegismerés folyamatához vezet. Mindez a járványra is érvényes. Hat hét alatt kilencven verset írt. E versek, e világjárvány ihlette pillanatnyi élményrögzítések kerültek a *Vírusrózsa* című kötetébe; hármas tagolásban egyenként harminc vers kapott helyet a könyvben. „A természet küzd egy új egyensúlyal-

lapot kialakításáért” – jegyezte meg a szerző.

Arra is kitért, miszerint versei sokszor pesszimistáknak tűnnek hangulatukban, ám végül mégis van optimista kicsengésük. Közölt már jó néhány lapban, az *Agriában*, a *Helikonban*, az *Irodalmi Jelenben* stb. Írt például parafrázisokat Eliot-idézetekre. Nagyon megtetszettek neki az amerikai-angol költő, T. S. Eliot versei. Kiragadott a saját lelkiállapotának megfelelő sorokat, és ezekre reagált. Hasonlóképp írt József Attila-parafrázisokat is.

Időkristályok című válogatáskötete 2002–2015 között született verseket tartalmaz, címe pedig egy létező fizikadományi kifejezés, amelyről az ELTE-n tanult unokája mesélt neki, noha első hallásra-olvasatra afféle költői képnek, metaforának tűnik. Elhangzott: mindig az a kedvenc kötete, amelyiken éppen dolgozik. Két verseskötete is kiadás előtt áll: az *Improvizáció*, valamint az *Aszály*. Ez utóbbi címét a tavaly nyári szárazság ihlette, ugyanakkor az öregedés, öregség a szimbolikus jelentése. Jelenlegi projektje az, hogy kimondottan a *Várad* folyóiratnak ír kicsit könnyedebb, dallamosabb verseket,

a nagyváradiak ízlését is valamelyest figyelembe véve.

Az alkotó elmondta: számítógépen írja a verseit, mert ott azonnal tud változtatni, ha ennek érzi szükségét. Úgy kell írni, hogy összeálljon az egész, mégpedig fölösleges sorok nélkül. Az íráshoz persze fontos az önbizalom is. Az ember fölfedezi a világot a maga módján. „A vers érzelmi, értelmi, gondolati szálak interferenciája.” Hozzáfűzte: az idő fogja kirostálni, melyik vers mit ér.

Megfogalmazása szerint minden vers a valóságból származik vagy az határozza meg. Az időnek egyfelől van ún. folyamatos vagy folytonos szerkezete, valamint diszkrét szerkezete. A folytonos idő csak úgy telik, észre sem vesszük, például amikor takarítunk, vásárolunk. És létezik a diszkrét idő, amikor szerelmesek leszünk vagy, mondjuk, amikor haldoklik valaki. Olyankor minden pillanat számít.

Lipcsei Márta a találkozó során felolvasta néhány versét, a beszélgetés végén pedig az általa ajándékba hozott könyveket dedikálta.

Tóth Hajnal

Az Erdélyi Helikon nagyváradai előadása

Sok és változatos témát feldolgoztunk már itt, e folyóiratban Nagyvárad történetéből, de a város irodalmi, zenei és általában kulturális életével még nem nagyon foglalkoztunk. Most egy 1927 elején történt, nagyon fontos esemény ismertetése kerül az olvasó elé, mégpedig az erdélyi írók közösségének nagyváradai fellépése.

Az 1927. január 12-én megjelent *Nagyvárad* napilap 3. oldalán *Mi készül január 14-ére Nagyváradon?* címmel jelenik meg egy képzeletbeli interjú, amiben arról olvashatunk, hogy január 14-én tartja meg irodalmi estéjét a városban, mégpedig a Vigadó kistermében (a Fekete Sas-palotában) a marosvécsi Helikon. (Azért képzeletbeli az interjú, mert sem a kérdező, sem pedig a kérdezett neve nem derül ki.)

A cikkből megtudjuk, hogy a marosvécsi Helikon nem irodalmi társaság, hanem az erdélyi magyar írók szabad munkaközössége. A társaságnak nincsenek alapszabályai, csak munkaprogramja van, aminek alapján a közönségnek tagja lehet minden tehetséges erdélyi magyar író, aki eredményes irodalmi munkát végez. A marosvécsi Helikon feladatának tartja az erdélyi magyar könyvkiadást, ezért átvette az Erdélyi Szépművéses Céh (ESZMC) könyvkiadót, és intenzív értékesítést akar folytatni. Továbbá olcsóvá szeretné tenni az erdélyi írók, költők munkáit mégpedig úgy, hogy kikerüli

a könyvárusokat, és lehetőleg közvetlenül juttatja el a megjelent köteteket az olvasókhöz. Az interjú dátumáig 320 alapító tagot számláltak, ők arra kötelezték magukat, hogy a Céh kiadásában megjelent munkákat megveszik. Évente 12 könyvet adnak ki.

Nagyváradon 34 pártoló tagja volt az ESZMC-nek, többek között dr. Kecskeméti Lipót, dr. Adorján Emil, Kara Mihály, Parlagi Lajos, Kőszeghy József, dr. Böszörményi Emil, a Nagyváradai Újságíró Klub, Popper László, hogy csak a nevesebbeket említsük az interjúban felsoroltak közül. Az Erdélyi Helikon estélyére gróf Bánffy Miklóst, báró Kemény Jánost, Kós Károlyt, Ligeti Ernőt, Molter Károlyt és Reményik Sándort várták az előadásra.

Az érdeklődést felcsigázandó, naponta jelentetett meg valamilyen írást a *Nagyvárad*, és nem volt ez másképp 1927. január 13-án sem, amikor igen csak költői kérdést tett fel a névtelen cikkíró: „Mi lesz az erdélyi írók pénteki estjén?”

Az mindenképp hasznos információ az akkori újságolvasónak és nekünk, mostaniaknak is, hogy városunkban lép először a nyilvánosság elé a marosvécsi Helikon köré csoportosult írók egy része. És talán nem is lehetett véletlen, hogy az írók első útja a mi nagy irodalmi múlttal rendelkező Nagyváradunkra jött, hiszen innen in-

dult el majdnem két évtizeddel azelőtt a Holnap. „És Nagyvárad közönsége most fogja megmutatni talán első ízben, hogy a régi kultur-tradíciókból mit sem veszített, és forró érdeklődéssel fogadja a nyolc éven keresztül hatalmasra fejlődött erdélyi irodalom elit csapatát.”

Aggódva teszi fel a szerző a második kérdését is, hogy vajon megértik-e Váradon a Helikont. „Ki fognak-e nyilani a szemek és eltűnik-e a babona? Meg fogják-e érteni, hogy a világnézeti szabadság, ez a legerdeyibb szellem az, ami a mai ünnep-esten bezúdíjtja a téli Váradra a nyári, termékeny marosvécsi találkozás örökéletű emberiségét? Meg vagyunk győződve arról, hogy a megértés megtörténik. Akik ott lesznek az erdélyi írók nyilvánosság elé bontakozásán, és az előadó pódiumról nem cirkuszi mutatványt várnak, de bensőséges mondanivalókat, azok mától kezdve bizton eljegyeyzték magukat a Helikonnal.”

Itt álljunk meg egy szóra, mert köztudott, hogy a Helikonnal szemben mindenütt, egész Erdélyben voltak előítéletek. Egyrészt konzervatív magán irodalomnak tartották műveiket, másrészt destruktív veleitásokkal vádolták őket. Pedig nyíltan deklarálták őket a feladatukat, mégpedig azt, hogy „egy letargikus kisebbségi nemzetnek kell visszaadniuk a hitét a saját kultúrájában. A közöny ködét szétoszlatni és olcsó demagógiák helyett rámutatni arra, hogy új hazájukban a magyar százazek megmaradásának föltételei csakis kulturális téren keresendők”.

Persze, joggal aggódott az újságcikk írója, hiszen az impériumváltás óta ilyen horderejű esemény nem volt a város életében, és nem lehetett tudni,

mi maradt még meg a váradi magyarságban a háború előtti intellektusából. „Azt hisszük, Várad eleget koplalt a Holnap-mozgalom óta oly események tekintetében, amik végzetszerűen döntik el a város kulturáját” – zárul a cikk.

Egy másik cikkben ismertetik az estély véglegesen kialakult programját a következőképpen:

1. Kemény János *Helikon* címen foglalkozik azokkal a körülményekkel, amelyek az erdélyi írók csoportosulását kikényszerítették, és azokkal a támadásokkal és kritikákkal, amelyek fennállása óta érték a Helikont.

2. Áprily Lajos saját verseit mondja el.

3. Kisbán (Bánffy) Miklós *Heléne Spártában* című novelláját olvassa fel.

4. Ligeti Ernő versei: *Lábujjhegyen, Mint a bojtortján, Erdélykövek, Erdély.*

5. Szentimrei Kovács Jenő: *Most megmagyarázom* (vers).

6. Kós Károly *Erdély kulturája* címmel szabad előadást tart, a végén felveti a kérdést, hogy lehet-e speciális erdélyi kultúráról beszélni.

7. Kuncz Aladár: *Mater Dolorosa* (novella).

Megtudjuk még, hogy az előadás a Vigadó kistermében január 14-én este 7 órakor kezdődik, és a jegyeket a Hegedüs Hírlapirodában 200, 100, 60 és 40 lejes árban lehet előre megváltani. Ezekből az árakból az Erdélyi Szépmíves Céh tagjai 25 százalékos kedvezményt élveznek.

Magáról az estről már a *Naplóban* (a volt *Nagyváradai Napló*) olvashatunk tudósítást *Van erdélyi irodalom!* címmel. „Van erdélyi irodalom, mert a csirája megvan. A mag burkolata már felpattant, és a gyöngye hajszálfinom gyökérszálak megindították az életet

Az Erdélyi Helikon marosvécsi találkozásának résztvevői. Állók hátul: Áprily Lajos, Kós Károly, Nyíró József. Állók elől: Gyallai Domokos, Molter Károly, Bartalis János, Kuncz Aladár, Kádár Imre, Tabéry Géza, Remenyik Sándor, Hunyady Sándor, Szentimrei Jenő, Ligeti Ernő. Ülő sor: Makkai Sándor, Berde Mária, Gulácsy Irén, Kemény János, Kemény János nővére, Bánffy Miklós, Olasz Lajos. A földön ülnek: Kacsó Sándor, Finta Zoltán, Kovács László és Tamási Áron

adó nedvek keringését. A tavasz melege és Erdély áldott televénye pompázó virágkoronába fogja bontani az élet-erős palántát.” E szavakkal vezeti fel a cikket az újfent csak névtelen szerző. Megtudjuk, hogy a költők által felolvasott saját költemények is nagy tetszést arattak, de mégis egy prózaírónak, gróf Bánffy Miklósnak tapsolt legtöbbit, a „szépszámú, disztिंगvált közönség”.

Nem volt véletlen tehát, hogy a Helikon épp Nagyváradon mutatkozott be először. Amitől sokan féltek, nem következett be, nem vesződtek el a város irodalmi hagyományai, értékei tizenöt év stagnálás alatt. Megmaradtak a Holnap jövőt formáló munkájának értékei, tehát ezek, ha tudat alatt is, de éltek még az akkori Nagyváradon. „Ez

nyilatkozott meg a pénteki estén, amikor a közönséget számba vettük. Nem láttunk ott sok olyan váradit, akinek kötelessége lett volna jegyet váltani az írók előadására. Nem láttuk ott a magyar fiatalságot sem, akit nagyon féltünk, hogy indolenciája megfosztja a magyar irodalommal való kontaktustól. Akik megjelentek, azokra – kevés kivétellel – számíthat a magyar irodalom.”

Az irodalmi esten báró Kemény János súlyos betegsége miatt nem vett részt, ott volt viszont gróf Bánffy Miklós, Remenyik Sándor, Áprily Lajos, Kuncz Aladár, Kós Károly, Kádár Imre. Tabéry Géza nyitotta meg a rendezvényt, és rövid bevezetője után felolvasta báró Kemény János

írását a Helikon programjáról. Ezután Kuncz Aladár novellája következett. Reményik verseit „templomi csöndben, áhítattal” hallgatta a közönség. A cikkíró áradozva ír Kós Károly előadásáról is, amelynek címe *Erdély egyénisége a Krisztus előtti időktől a 48-iki unióig* volt. Rövid szünet után gróf Bánffy Miklós olvasta fel „művésziesen megírt novelláját, közvetlenül, viharos tetszés mellett”, azután Áprily Lajos következett, akinek versei „rendkívül mély hatást váltottak ki” a hallgatóságban. Az est irodalmi részét Kádár Imre „erőteljesen megírt” novellája zárta. A műsor után természetesen bankett

volt, amelyen a meghívottak mellett a Helikon tagjai is részt vettek.

Ide tartozik még, hogy gróf Bánffy Miklós január 18-án már Budapesten volt, s ott *Az Est* munkatársa meginterjúvolta. „Megcsináltuk az Erdélyi Helikont, amelyhez 28 író csatlakozott. A tavaly előtt megalakult Szépmíves Céh bibliofil kiadványaival a közeljövőben már felvehetjük a versenyt a legelső magyarországi könyvkiadókkal is” – nyilatkozta. Az interjúban említésre került a sikeres nagyváradi bemutatózó irodalmi est is.

Farkas László

Bölcs gondolat

Gróf Károlyi Mihály (1875–1955) politikus véleményét idézzük a rejtvényben a **vízszintes 2.** és **függőleges 1.** alatt.

VÍZSZINTES: 13. Megfelelő mennyiségű. 14. Antik görög piactér. 15. Várnai Zseni verse. 16. Érzelmes (költemény). 18. Elbeszélő költemény. 20. Görögország NOB-jele. 21. Bolygó része! 22. Arad folyója. 24. Mauna ... – vulkán a Hawaii-szigeteken. 26. Hazafele! 27. Fa külső burka. 28. Értékes

prémű vízi állat. 29. Fecskefarak! 30. Makacs. 31. Rövid, tórszerű keleti kard. 33. Thaiföld, Málta és Spanyolország autójele. 35. Temes megye betűjele. 36. Éjfélíg tart. 37. Város Pest megyében. 38. Árpád-házi magyar királyok neve. 39. ... Akakievics – Arany János egyik álneve. 42. A jelzett tárgyak. 43. Becézett Enikő. 45. Lángol. 46. 600 a régi Rómában. 48. Az urán és a szilícium vegyjele. 49. A bosszúálló sors a görög mitológiában. 52. Budapesti sportklub. 54. Márai Sándor névbetűi.

1	H	2	3	4	M	5	6	7	8	9	J	10	11	12	E
13						14						15			
16					17		18				19		20		
21					22	23					24	25			R
26			27							28				29	
	E		30						31				32		
33	34				35			36					37		
38					39	40				41		42			
43					44		45			46	47		48		
49			50		51			52				53			V
54			55				56							57	
	U		58				59						60		
61	62				63	64					65	66			
67			68		69					70		71			72
	T				I						G				

55. Magot hint. 56. ... alatt nő a pálma (szólás). 57. Ragaszkodó. 58. És íme, lett (rég.). 59. A ... – Dohnányi Ernő operája. 60. Odébb nyom. 61. A trícium és a jód vegyjele. 63. Divatirányzat. 65. Levélutánnal ellátja. 67. Verdi operája. 69. Fából készült vágószerszám. 71. Kuruc brigadéros (Tamás, 1666–1706).

Az argon vegyjele. 56. Bihar megyei település. 57. A közelébe. 58. Turzás. 59. Angol csoport. 60. Cselekszik. 62. Mely tárgyak? 64. Páros grafika! 66. Chris ... – brit gitáros, énekes. 68. Névelő. 70. Nemzetközi mértékegység (röv.). 72. Kenyérdarab!

Barabás Zsuzsa

FÜGGŐLEGES: 2. Balaton-parti település. 3. Nulla. 4. Regatta része! 5. Kettőzve: gyermekjáték. 6. ... és emberek – John Steinbeck regénye. 7. Recseg ikerszava. 8. ... Ramazotti – olasz énekes. 9. Borítókosár. 10. Kefedarab! 11. Szövetség. 12. Líbia autójele. 17. Az előbb. 19. Lengyel pénzegység. 23. Élelmiszer jellegzetessége. 25. Arra a helyre. 27. Konck out (kiütés) – rövidítve. 28. Feltételes kötőszó. 29. Ártalmas. 30. Keleti szöttes. 31. Tibeti szarvasmarha. 32. Becézett Géza. 34. Lovak csoportja. 36. Növény szaporítószerve. 40. Vágószerszám. 41. Az USA tagállama. 44. Vallási tiszteletet érdemlő. 47. Váltás. 50. Táplálkozó. 51. Gyakori igevégződés. 52. Látogató. 53.

A helyes megfejtést beküldők között 3 hónapos Várad-előfizetést sorsolunk ki! A megfejtést postán vagy e-mailben juttathatják el szerkesztőségünk címére: Várad folyóirat, 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C; varadszerkesztoseg@gmail.com. Kérjük, tüntessék fel a nevüket és a pontos lakcímüket! Beküldési határidő: június 31.

Májusi rejtvényünk (Vélemény) helyes megfejtése: „A jó modor a lehető legolcsóbb és leghatékonyabb befektetés.

Háromhavi előfizetést nyert: Lipcsei Márta (Nagyvárad)

FIZESSEN ELŐ FOLYÓIRATUNKRA!

A VÁRAD előfizetési díja: 3 hónapra 25 lej, 6 hónapra 50 lej, 1 évre 100 lej. A lap előfizethető a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár pénztárában készpénzzel vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal) az „Abonament Várad” megjegyzésnek a feltüntetésével: Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai” Oradea; CUI 4687188; Cod IBAN: RO66TREZ07621G330800XXXX, Trezoreria Oradea. Az előfizetők a lapot postán kapják meg, ezért kérjük, a nevet és a pontos lakcímet tudassák szerkesztőségünkkel személyesen, telefonon vagy elektronikus postán a következő elérhetőségeken: Nagyvárad, Armatei Române utca 1/A, C épület, II. em. 7. ajtó; telefon: 0259/431–257, 116-os mellék; 0771/269–647; postacím: 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C; e-mail: varadszerkesztoseg@gmail.com; bibliobihor@yahoo.com.

Lapszámunk szerzői

CZILLI ARANKA (1982, Kovászna) költő, író, magyartanárként dolgozik szülővárosában. Kötetei: *Nyitott ablak* (versek), 2018; *A varázslatos szekrény* (versek és mesék gyerekeknek és felnőtteknek), 2020; *Késsel és villával* (versek), 2022.

DOMONKOS LÁSZLÓ (Szeged, 1951) író, újságíró, televíziós szerkesztő. Elsősorban történeti esszéket, a közelmúlt történelmi fehér foltjait feldolgozó dokumentumprózát ír, könyveket szerkeszt, folyóiratokban, lapokban publikál. A *Trianoni Szemle* egyik szerkesztője, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archivum (RETÖRKI) munkatársa.

FARKAS LÁSZLÓ (1953, Nagyvárad) helytörténész, közíró, szülővárosában él nyugdíjasként. A nagyváradi *Reggeli Újság* és a *Bihari Napló* napilapokban, valamint a *Biharország* és a *Várad* folyóiratokban közölt. Megjelent kötetei: *A nagyváradi Rulikowski temető* (társszerzői: Kordics Imre, Péter I. Zoltán, 2019); *Történetek a régi Nagyváradról* (2022).

FERENCZFI JÁNOS (1967, Vásárosnamény) költő, író, szerkesztő, kereskedelmi munkából él Magyarországon, a '90-es években keresztény könnyűzenével és popkultúrával foglalkozó alapítványt vezetett. A 2000-es évek végétől a Fúzió, majd a Muzsikus és a Közös Hang Rádióban irodalmi műsorokat készít, *A Hetedik* c. online irodalmi folyóirat alapítója (2016). Írt drámát, színpadi adaptációt, értekezéseket, verseket, regénye *A megvetettek napja* (Litera-Túra Kiadó, 2022).

LŐRINCZ GYÖRGY (1946, Kápolnásfalu) író, újságíró, esszéista és a szociográfiai publicisztika

művelője. Székelyudvarhelyen él, ahol az irodalmi, zenei, képzőművészeti életet szervezte évtizedeken át, megalapítva 1995-ben az Erdély Magyar Irodalmáért Alapítványt. Kéttucatnyi könyve jelent meg az évek során, legutóbb a *Ma éjjel eljövök érted* (Magyar Napló, Budapest, 2021) című prózakötet, ami megkapta a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatától az Év Legjobb Könyve Díjat.

MAJOROS ENIKŐ (1980, Nagyvárad) szülővárosában él, 2006 óta könyvtáros a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtárban. A *Határok átjárhatóságáról* címmel Kolozsváron publikált egyetemi évkönyvben, a könyvről szóló 2013-as szimpóziumon és lapunkban jelentek meg írásai.

MOLNÁR ZSOLT (1983, Nagyvárad) költő, szülővárosában él. Kötetei: *Verseim*, 2005; *Kapaszkodom*, 2009; *De te itt maradsz*, 2011; *Kódolt remény*, 2016, *A monológ iránya*, 2023.

VITÉZ FERENC (1965, Kisvárd), költő, író, irodalomtörténész, újságíró, szerkesztő, egyetemi docens, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem magyar nyelvi és irodalmi tanszékének vezetője. A *Néző●Pont* irodalmi, kulturális és művészeti folyóirat alapítója, kiadója, szerkesztője. Több mint kéttucat önálló kötete jelent meg, csak 1990 óta mintegy másfélezer képző-, fotó- és iparművészeti kiállítást nyitott meg a Kárpát-medencében, több mint kétszáz lektorált tudományos közleménye és könyvfejezete, harmadfélszáz kritikája jelent meg szakmai folyóiratokban, tanulmánykötetekben, több mint félszáz szakmai előadást tartott országos konferenciákon. A *Magyar Hírlap* állandó publicistája.

RÉGEN ÉS MOST ● Komótosan halad a Béke-domb tetején álló ház, illetve az Olaszi temető felé a régi, favázás Siemens villamos a felső fotón. A mostanában készült fotón teljesen mást látunk. A műút kiszélesítve, a fák eltűntek, a villamos sem jár már az egykori krumpliköves utcában, a régi házakra emeletek nőttek. Csak az egykor trafiknak otthont adó ház áll rendületlenül a váradi Béke-domb tetején.

Kép és szöveg: Farkas László

Ára 10 lej